

3

szlovákiai magyar írók folyóirata

OPUS

I. évfolyam, 3. szám
 Felelős kiadó: Hodossy Gyula
 Főszerkesztő: H. Nagy Péter, szerkesztő: Vida Gergely
 Grafikai és képszerkesztő: Juhász R. József
 Szerkesztőség: Dom podnikateľov, Kukučínová 459, 92901
 Dunajská Streda, www.szmit.sk, E-mail: szmit@mail.t-com.sk
 Nyomta: Text-Print Nyomdaipari Kft., Győr
 Egyes szám ára: 2,60 euro. Éves előfizetés 2010-re: 14 euro
 Megrendelhető a kiadó címén
 Regisztrációs szám: EV 3714/09

Dvojmesačník, I. ročník, 3. číslo
 Vydavateľ: Spoločnosť maďarských spisovateľov na Slovensku
 Tel/fax: +421/315527964, +421/911239479
 Sídlo spoločnosti: Laurínska 2, 815 08 Bratislava, IČO 30806372
 Zodpovedný vydavateľ: Gyula Hodossy
 Šéfredaktor: Péter Nagy, H., redaktor: Gergely Vida,
 Grafický a obrazový redaktor: József R. Juhász
 Redakcia: Dom podnikateľov, Kukučínová 459, 92901
 Dunajská Streda, www.szmit.sk, E-mail: szmit@mail.t-com.sk
 Tlač: Text-Print Nyomdaipari Kft., Győr
 Cena jedného čísla: 2,60 euro
 Celoročné predplatné na rok 2010: 14 euro
 Registračné číslo: EV 3714/09
 ISSN: 1338-0265

Realizované s finančnou podporou Ministerstva kultúry SR
 program Kultúra národnostných menšín 2009

S FINANČNOU PODPOROU
 MINISTERSTVA KULTÚRY
 SLOVENSKEJ REPUBLIKY

szlovákiai magyar írók folyóirata

OPUS

M E G J E L E N I K K É T H A V O N T A

Kiadja a Szlovákiai Magyar Írók Társasága, Pozsony
 Tel/fax: +421/315527964, +421/911239479

TARTALOM

Arany Opus Díj 2009

Száz Pál: Az csinált Arcadiának
 comoediája [részlet] 2

Jubilánsok

Lacza Tihamér: Szép dolog az, amit
 művel? Beszélgetés Szigeti Lászlóval 15
 Keserű József: „Aminek meg kell
 történnie, úgyis megtörténik...”
 Beszélgetés Mészáros Andrással 28

Horizontok

Veres István: Nyugdíjasok a ködben
 [novella] 33
 Colin Driver: Kozmonauták vára
 – SF-monológ – [vers] 38
 Mócsai Gergely: Eszmélet [vers] 39
 Kulcsár Ferenc: Hármassoltár [versek] 40

Jubilánsok

Vida Gergely: A világ meghódításának
 vágya. Interjú Kulcsár Ferencsel 44
 Kocur László: „Az írás mellett inkább
 az életet gondolnám mellékevé-
 kenyéségnék”. Interjú Tóth Lászlóval 49

Hölgyválasz

N. Tóth Anikó: Isten állatkertjéből
 operettországban át a shopping
 centerig. Beszélgetés
 Pablo Urbányival 57
 Hegedűs Orsolya: Kaja a Korongvilágon.
Ogg Ángyi szakácskönyve [ízelítő] 67
 Poór Marianna: Az értelmezés fordulatai
 Toni Morrison: *A kedves* [tanulmány] ...74
 Méry Erzsébet: Korkép és kórkép.
 Gondolatok Hajnóczy Péter
A parancs című kisregénye kapcsán
 [műelemzés] 78

Palimpszeszt

Benyovszky Krisztián: „felszabadult
 próza”. Hívószavak Cserna-Szabó
 András novellisztikájához
 [tanulmány] 83
 N. Juhász Tamás: A sci-fi filmek
 tudománya (*Idegen [látvány]világok*)
 [kritika] 92
 Cserman József: Nagy utazás (*Vámbéry
 Antológia 2009*) [recenzió] 95
 Hushegyi Gábor: Németh Ilona
 – public art [bemutatószöveg] 97
 Díjazottak 2009 99
 Munkatársaink 100

Az csinált Arcadiának comoediája,

miben az Thyrsisnek szerelme Angelicával, s az Sylvanussal és Dienessel való barátsága vagyon megírva, s az pásztori társival egyetemben tertént példás dolgok, mik az Úr 1589-dik esztendejének Kisasszon havában estek vala meg, mi mostan gyönyörűségül s okulásul az olvasó elébe adatik

*Bécsben, Triefengrabban, piros lámpás házban
Jártam egy haverommal.
Fasza csávó Bálint, kalandoztunk megint,
Festett-feslett csajokkal.
Találtunk is kettőt, két bögyös örömnőt
Az állunk majd lepottyant.*

*Eredeti keble, formás, kerek segge
Festettszőke a haja.
De a szőke jól áll, egyforma minden szál
Nincs kinőve, kikopva.
Nemcsak a szőkének, jól állt szintén nekem
Bálintnak hasonlóan.*

*A másik csajszi is, formás is, szexis is
Szintén úgy felizgatott
Csöndes kis cigánylány, a víg örömtanyán.
Ahova behívatott.
Sokat ettünk-ittunk, pezsgőtől berúgtunk
A gyomrunk már jóllakott.*

*A nagy jacuzziba csúsztunk mi ruhátlan
Ahogy havon a fa szán
Szintén úgy becsúszott csókos-rúzsos szájon
A már említett szerszám
De túl sok ez itt már, nem rizsázok tovább
Befogom hát a pofám.*

*De azt tudom biztos, hiába van az, hogy
A test csak élvezkedik
Depresszióinkat a dugás nem oltja
Hiába hogy jólesik.*

*Mi szem-szájnak ingere, hiába vesszük meg
Lelkünk csak üresedik.*

*Ülve cabrióban, cool zenét hallgatva
Írtam meg ezt a verset
Pozsony felé úton kiruccanásunkból
Hazafelé menetben,
Bálinttal fogadtam három tequilában.
(nyáron 2007-ben)*

(A Fűzfapoéta)

I. ACTUS

Egy nagy cifra házban, Bécsnek várasában
Az minap ott jártomban
Lelék két szép leánt az Triefengrab utcán
Vitéz jó barátommal.
Erős, büszke vitéz, jó versszörfő levén
Igen csak elámula.

Igyenes dereka, eperjforma ajaka
Haja arany színe,
Mosolyos víg kedve, tűzellő két szeme
Szép gömbelő feneke
Holdfén-fejér bőre, holován termete
Susánna az ő neve.

Az másik lyány penig fekete egészin
Csöndes az ő beszédje.
Sötét, sűrő haja, puha, finom karja,
Apró cigán termete
Neve Anna-Mária, nagy az kíváncsága,
Susánna barátnéja.

Nagyon megörvendtünk, egymásra tekintünk,
Gerjedelmünk fölgyullad.
Anna-Mária vélem kacérkodik egyre
Bálinttal meg Susánna.
Szóllani sem kellett, minden tudtunk mindent
Bémentünk az nagy házba.

Ottan szép és jóval, laktunk vígságokkal
Bacchus akaratjából,
Tarka pohárokat üritettünk sokat,
Iddogáltunk az borból.

Kellemetes jókkal, játszó szép táncokkal
Feledve az Cupidot.

Kedves ölelésben, erős szerelemben
Telve mézes csókokkal
Tréfalkodásokkal, ékes udvarlással
Megnyertük az lányokat.
Többet nem szólhaték, soknak nem tetszenék
Az dolgokat kimondva.

Elég csak annyi is, kevés volt ez mégis
Szerelmünk elfelednünk
Máma Venus helyett, Bacchus szörzött kedvet,
És hertelen szerelmünk
Rosszhírű csepkékkal, ördegi szépekkel
Megoltani az kedvünk.

Megszörzék ez versem, Bálintéval versengj
Baráti fogadásból
Pozsonyban Bécs helyett, újabb menekvésben
Az szerelmi kénoktól
Az másfélezerben és nyolcvankilencben
Nyárutó kezdetjekor.

Az borivó ifjak útra kélvén, Bécsnek várasából kimenének, cifra mulatságból, fájós fővel az nagy Duna partján megállanak. Jó hamar lovakat békin legeltetnek, s versenyre kélvén verscsinálásban vetekednek. Minek tárgyai valának az kurvákkal való tegnapi vígalmak. Azmint megírják, kobzon is próbáják, egyre csak pöngetik.

Orlando monológja:

Lá, hogy megakada éltem keréke, ujobban is ott valék, hol jártom annakelőtte is immár, mikoron Venus után Bacchos uralkoda énrajtam, lator kurvaságokkal. Mik az emberi főt csak megszomorgatják, heában hogy szörzenek néha jobb kedveket. Vígán lakni, mulatezni, danolni, táncolni, kupákat üritni én immár elfeledtem, nem hozza többé nékem örömet az földi vígság, mert az mind csak vagyon hígság, tarkául festett Ez Világi hívság. Ismég sem tanulható meg ezt még mindég az én nyomorult fejem... Széllal járván, kínnal vertengetvén, szerelemtől keseregetvén, keresgetvén Ez Világban néminemű dolgot, ki enyhítné az kemén szorítást. Ezen dolgokra penig csak kínjaink készerítettek, Bálintot az ő Juliája, engem meg Angelicám. Éget az Szerelem még mindég, hogy csak el nem éget, hamuá nem tesz, véget nem vet énnekem végre valahára immár. De minek több szó, mind fölös csak!

Szomjúhozván az ifjak az égi szerelem után, csak bánkódnak, s az búban megelégesznek az földi, Ez Világi szerelmekkel. Szemérmertösség, minden erkölcsesség aludni tére. S az jó víg ifjak émedten maradának.

Ha Bálintra tekénte, tikörbe tekénte. Mikor elvegyüle az leánokkal az szerelmi örömekeben, Venus játékiban, azkor látá annak ábrázatját, enmagát esmérve föl benne.

Aggasztalón pöng az koboz, hangja nem serkent jobb kedvre. Hogy minden eltűnik végre azt eszében veheti, mind ki hallgatja, s láthatja, mint vagy az örömek búban fordulása. Az lantnak zöngése pedig az kín enyhészése, gyönyörűség békés reménsége, való az poeták s Apollón kezébe. Hasomló az hárfa ki jó szolgálatot tett az Dávid királynak. Az vidám hegedő való mulatásba, lakodalmas házba, vígan járt táncba. Az síp fualása, való az korcsmákba, borban való dalolására, kedve szerént az Dionysosnak. Katonák az dobot az csatára verik, Márshoz indulások az szerént kezdik. Ahhoz hasomló az háborsúság hangja, nagy vívás s csatának véreztető zaja. Ó templomokba való az orgona, avval dicsérve mondják az Úr nagy hatalmát. Trombita fúása való palotába, földi királoknak vonulására, az Jupiter pátrónálásába. Ebből is kitetszik, minden zeneszerszámnak helye s istene, s mint vagy szolgálatja. Mindezen szólhatnak, ha bezzeg tudnék, de ily sok zöngést én nem kívánhaték. Szólok azért immár pór furuglával, mert ez kis zeneszerszám bírja mind hatalmát. Legidősb köztök ő bizonynal, régolta az vala kezében pásztornak, kit az ó arany időben az Pán csinált előszer, találmányát adva mind az sok pásztornak. Mert ez kis hangszerszám, noha együgyő volna, általa zöng a legszebb musika. Búsulás nótáját az eljátszhatja, de lehet ellenére az nagy kínvallásnak. Részőg vígulásban is ügyesb az ő öccsénél, mert furugla szava szebb az sípi zenétől. Való az szinte is az ájtatosságra, azoknak hasznára. S mint az rég pástorok poeták valának, az versszörfő kezében való ez zeneszerszám.

Orlando comoediájának summája:

Egyszer rígen pedig ez Angelica Candiában igen hév s hív s felette példás szerelemmel szerette Orlandot, ki szinte úgy tekéletes szerelemmel vala eránta. Hogy Angelicának szerelmét megjelenté, s szép udvari módra az ő kegyét kérelni kezdé szolgálotját ajánlva, az Angelica időnek múltjával megengede, s az szerelmekben ezért jó móddal el is vegyülének. Vala pedig egy másik legén is, ki ez szerelmeket igen nagy szűfájással nézé, s boldogságukat ugyan eliréllé. Kerek esztendeig tarta immáron az szerelem, telve Ez Világi vígalmokkal, mert az szeretők hol az mezőket járva virágot szedének, hol báli mulatásba menének, igen jó lakással valának tahát. De ez ifjú, mint sás közül áldozatját váró, s arra leső kégyő, egyszer, midőn az Angelica egymagában sétalla az erdőben, álnok csellel elragadá. Ekkor Angelica egy napon az Erdőben sétálgatván magában dalolgot, ez meglesé őtet, elkapá, az lovára tevé, és magával vivé az lakába, hogy ottan őriztesse s rabul tartsa. Ezenközben pedig vásárra adá, hogy az Angelica hozzá szegőde, s szerelmében részesé tevé őt. Szerelmének s csalárd és igen hitető volta s annak háládatlansága okán az Orlando igen elbúsula, s csak kis híján az maga éltét vevé. De hogy az búbánattul s szerelem hatalmasságátul megszabaduljon, hazáját elhatta, s elbujdosék, hogy az hites mátkáját pedig enmagában holtnak alítá. Olaszországba méne, s ottan sok dologgal késérté az feledést, úgy mint comoedia játszókhöz társula, Apollónnak lett verscsináló hive, udvari tisztet próbála, de letéknább az Truffaldino nevő barátjával bujdosék egyik helről az másikra térve, nyugodalmot nem lölve. Mi történék ekkorában az Angelicával? Mint az szelígy juh ha farkassá váltózna az rabságban, úgy vala, mi nem soká tarta, mert az őt fogva tartó ifjú firfiassága áltola levággattatott, s az rabságból Angelica kiszökék. Póru járván az legén néki immáron békét hagyott, az Angelica pedig szinte elbujdosott vala, mint az ő szerelme, nemcsak mert eszében vette az ő jó hirnevén rossz nyelvűk által esett csorbát, s az szeretőjének rosszul hitt gondolatját, mi szerént ő hozzá hítelen vala. Ez okbul pedig útnak erede, elbujdosék, hogy az szeretőjét megtalál-

ja. Tíz esztendeig tartta az kibujdosás immár, de az Orlandot meg nem lölhethé. Ez Világgal bíró Szerencse pedig jóra változtatta kegyetlenségét, azmikor tíz esztendőnek teltjével az bujdosásban egymástól különb mindkettő azt vette észbe az nagy reméntelensége mián, egyik hogy társát immár meg nem lelheté, az másik Ez Világgal bételve, attul elfordolva s csömörledve régi szerelem kénjától nyomorgatva, s csendességet akarva, hogy megtérnek az régi jó Magyarországbán, Orlando az ő régi birtokára, Angelica az újába, minthogy ezt valami rokonától öröklé, mire pedig mindkettő megtért honába. Az Szerencse pedig állhatatosan osztá kegyét, mert úgy esett, hogy az birtok öröklése után egyik az másikkal esék szomszédtságban. Ez dolgot pedig előszer az Angelica vette eszében, ki mint az Diana, az vadászotnak, s magános szüzességnek istenasszonya, az erdőket járván vadászdogált. Ezen közben Orlando nyugalomban csak az könyveiben, kertjinek ékesítésében töröde, mi az szerelemtől való szabadulás újabb reménség nélküli próbatétele vala. Így esett, hogy Orlandohoz az Szerencse jóságából vetődhetett, s ezen igen megörvendett, de óvatos maradott. Az Orlandot igen gyakor figyelé ennek utána az kertjében, bokrok megé rejtözve. Így sok beszélgetését hallá társival, vagy magát, ha-hogy magában szóla. Nem méne az szeretőjével szemben mégssem, mint azt először gondolta, mert látá hogy ez Orlando immár nem az régi vala. Nagy szomorúsága támadott, mikor, eszében vette, hogy az régi szeretője immáron nincsen, elveszett, s ez okból többé nem kívánja az Orlando szinit látni, ki ez tíz esztendő teltével nemcsak megroncsosodott, szakállas lött, de nyoma sem maradott az régi kedves vígságának, erős mivoltának, mert az kénoktul az melancholában gödhesült s pimpolya vala. Midőn pedig egyszer az Orlando az birtokárul kiméne, sétállva követve az birtokán keresztül folyó csergő patakot, hát egy szép kicsény palotácskára találá, s hogy az szomszédtságot illendőn köszöntse, arra vőn útját. Mikor az palota kertében az patakban meglátá az Angelicát, hogy magában horgászna, igen elámékedék, s csudát alított vala látni, letinkább az szépsége mián, ki csak öregbedett az esztendők folytával. Semmi módon el nem hiheté, hogy az, kit lát az Angelica volna, hanem csak énkább egy hozzá igen hasomlatos leánnak alítá. Minek utána felémedett az nagy csudáskodástul, s jobban megnézegeti az halászó leánt, bizonságot szőrzett, hogy az ingyen sem lehet más, csak az ő régi Angelicája. Ekkor pedig mégis nem méne hozzá, mert megemlékezett az hozzá való hitelenségéről s megcsalásáról, tehát dihdöten, de szerelmesen méne el. A Szerencse pedig egy követet küldé magától az Orlando egy társa képiiben, ki sorra elmesézte, mint terténtek ez dolgok annak idein, melyben nyilván állott, hogy az Angelica kicsényt sem vala csalárd, azmint azt rígen alították közszókkal az Orlandoval egyetemben. Ekkor reménséggel telve az Orlando hasomló képpen cselekedék, mint előtte. Méne az folyó mellett az Angelicához, de oda nem érhete, mert az folyó egy csendes széliben meglelte őt, hogy mint ninpha az patakban mezítelen fődözött, minek láttára az Orlando igen felgerjede, s vágyokozva néze utána. Nem sokáig tartá az gyönyörőség, mert az Angelica eszében vette az idegen figyelő szemeket, s igen megharaguvék. Az víz túl martján kirohana, és eltűnék az Erdőben. Heában eredt az tündéresszon után az Orlando, mert annak nyomát sem lölhethé meg. Ennek utána még valahányszor járt vala az Angelica birtokán, s szólott is véle, de kevésszer, mert az első szemben szólásukkor az Angelica elbocsátá magától Orlandot, valahogy könyöröghetett is néki, az meg nem enyhüle semmiképp, mert az állhatatlan Szerencse immár elfordította az ő orcáját Orlandonak dolgáról. Orlando pedig immár két esztendeje ég az szerelemben, s minthogy az szemben szóllás nem hozá semmi gyimelcset, hát leveleit küldözé egyre az Angelicához, ki erre semmit sem felele ezkétig. Az Szerelem az ő kegyivel meg nem ajándékozá az Orlandot, csak

nyomorgatja, s égten égeti, az Angelica pedig híves marada. Vagyon az Orlandonak egy regi barátja, Bálint, kinek lelke szinte szerelmi kénoktól nehezült, s hogy mindketten szabadulhassanak az tűrhetetlen szűfájástól, külön-külön dolgokat találnak ki vala, mik közül az utóbbi az Bécsi dolog vala. De héában csak, mert látják immár, hogy az Cupido által támasztott kórságot csak az szerelmi ölelés, Venusnak játéka enyhesztheti azzal, ki eránt az előbbi nyíltul gerjed fel az ember, mert az első szerelem az, ki az embernek szívét mindegyre, fottig égeti s főzi.

Bémenének ennek utána Posonnak várasába öszveszedni valami tárgyikat, rendezni dolgokat, s még rövidnap elindulának jó hamar lovakon Orlando kastélyába, havasok aljába, Ez Világ határira. Egy igen komoly ábrázatú ifjú legént hozza Bálint magával, kinek neve János vala, azkinek szép okosságát s versszörző tudományát alig győző dicsőíteni.

Hárman menének tehát, s három napig tarta az útjuk. Éjre kélvén valami korcsmában térének meg, hogy étkezzenek, s elnyugodhassanak, hol peniglen csak úgy útjuk mentén valami mezőben, mert nyár lévén, hogy az idő kedveze, az is kellemetes vala. Énkább keveset, mint sokot szólottak, az ifjú János talám szeméremből, emezek meg sem nem búbánat, sem nagy öröm miatt. Mert nem tudának mit mondani az poeták, az szóknak bolondjai, némák valának, hogy az szavak elfogyának.

Megyen tehát az János, s Bálint Orlandoval.

Orlandóval Ez Világ fiával, ez kirakott gyerekekkel, hozzá az honába, az vidékeken által, mint sokszor ennek előtte is, vágóban, hamarjában és nyugodtsággal, jó kedvekkel és búsan, havasok aljába, Ez Világ határira, egy kicsény csöndre egy szempillanat nyugalomra, elbujdosva, menten az ferge futosástól, most az régi élet után és az újabb élet előtt, ez kettő mezsgyéjén, nem itt immár, de még nem ott.

Orlandóval, mint atyjafiával, mint reméntelen szerelmesek, megholdult holdulatók, bévett ostromlók, kik előtt az kertkapu bézárult, mi rejtette az kertet, közepiben az palotával, annak is közepiben az kegyessel. De másrésről elmés versszörzők, csak abból mi haszon vagyon, mi végre az!

Orlandóval, cifra palotájába, virágos kertecskéjébe, Csinált Arcadiába.

Orlandóval, aki szinte Thyrsis vala és Credulus lett.

Ennek utána, nem sok idő múltán az útjuk céját látják, megérkezének az Orlando birtokára. Megállanak előtte, az patak mellett, mi az ő kertéből foldogált, s az Angelicából, mert az sziklás hegyekben vala eredése, onnét nézék az birtokot, s megette Ez Világnak határát mutató kopasz hegyeket, miken az Bálint általmenni készült. Bálint pedig ekképpen szóla hozzájuk.

Bálint monológja:

Nem, te nem valál az Credulus. Mert az csak én valék. Te penig nem lehetsz, néked még semmi sincsen veszve. Csak bírnod kell igen álhatatosan az harcot. Ezért hát vagy még csak Thyrsis, az is maradsz. Ezennel én, Credulus tégedet Thyrsissé keresztellek a Szerelem, Reménség és az Kévánás nevében, amen.

Erre penig Bálint vizet csepegtett az folyóból tenyerére, és megtörli vala vele az Orlando fejét. Ennek utána az Jánoshoz lépe, s monda:

Téged pedig jó versszórzó társunk, ki az legifjabb valál minden Pallást követő legén között, ki bójón vélünk Ez Világon csinált szép Arcadia kertjibe, ki éltünknek tanúul valál, keresztellek pedig az Licida pásztor névre. Ádja az Mercurios ékes szóit, az Pallás elmeélit, Apollón pedig az szépen szóló lantjának musikáját.

Orlando:

Legyetek idvezölve hajlékomban! Arcadia helyébe Arcadiát adok nékeded, Credule. Az kertkapu helyett, azmi bezároltatott előttünk, im, most kitarok egyet. Az csudálatos palotát a kert közepiben, azmibe nem jutánk bé sohasem, de azmibe belépni vágytunk, kitarom. Idvezellek, pásztor-társim, az Csinált Arcadiában.

Szempillanatok alatt bémentek Orlando birtokára. Az cselédek mind sorjában állottak az palota kapuja előtt, s urukat s az vendégeit idvözlötték. Az három barát felméne az grádicson, melyet apró szobrocskák ékítettének, végigmenének az hosszú folyasón, csudálkozva nézegetve az szarvasoknak agancsait, az finommívű szöttesek képit, az sok külön-különb féle föstmények ábrázattját. De nem menének széllal az kastélyban, mert Orlando kivezeté őket az tág kertbe. Egy igen szép sétálló folyasóra jutának, mi finom mívű kő-ékítményekkel vala teljes, gyönyörű boltja alatt enhesztő árnyékban sokféle virág tenyészett, s fala az regék mindennemű emberi s istenei állata vala kifaragva. Imhol egy Adonis, az berekben kegyes Venusával enyelgvén, amhol Dido búcsúztatta szomorún s igen szépen az Aeneast. Ez sétálló folyasó pedig négyszög alakban méne, minek közepiben egy mives fontána vala, mibe az víz az patakból juta, igen ravasz módokon, külemb-külemb helyekről tört elő, a az tetejében Ganyméd az égbe röpülni akarván ül az sas hátán. Tovább menve magába az kertbe jutának, hol Orlando sorjára megmutogatta néki minden szép virágos kertjét. Igen megtetszék az ifjaknak az rózsá-

Gömbök, 2001, köztéri installáció, átmérő: 2 m, Luxemburg

Fotó: Ravasz Marián

kert, mi az fák megett rejtezkedett, abban pedig padok valának széllal rakva, mik meg az rózsák bokrok megett búttak meg. Föléjük egy hárs fa magasodván terjesztette árnyékát, s ez helyet Venus templomának, mondták, az puha mezőt pedig Szerelmi nyoszolának, ez istenszöny oltárának látták. Nagy csudául néztek, mikor az kert végibe érenek, az ottani bokor labirintosra, minek sok mestersíges járotja család utat mutatott, a az közepiben, ahova az összes járot bevezet végre, egy magos csere fa vala. Az ifju legének mindezekeken igen ámulának, a csak hápogának, mind az kácsák az nyári jól eső ferdőben. Orlando pedig igen titkoskodva valami ajándékról beszélt az Bálintnak, mit az ő távozása okán ad. Megjelenté neki tovább, hogy mint egy nyájat, minden barátját öszveterelte, s minden ez ajándékozásra eljönnek, s ez rövid időben, minek előtte elmégyen az idegenségbe bujdosva, kik az Minerva, Pallás, s Apollón dolgában fogának csak elméjük az maguk örömhöz fáradni.

Licida: Mért búslakodsz magadban, hiszem az erdők is belézőngenek siralmidba?

Credulus: Csak ne kérdezkeldjél! Jobb énkább elő sem számlálni régtől esett sok kínozt, jobb az gyógyulatlan sebet nem sérteni!

Licida: Talám ürülsz az bánattal ha megjelented nekem bánatidot, hiszem baráti társod valék, Credule, meg nem csalatkozhatál bennem soha.

Credulus: Mint Venus orcáján szeplő, annyi az örömem, s az bánatim úgy elsokasodtak, mint esős idők után az sok varangy. De haddjárjon, elmesézem én az történetemet, annak summáját veheted, szolgáljon az neked intő példának.

Licida: Ne aggasztald magad, s hagyd el az törődést. Vigasztalódj kicsényt.

Credulus: Elmondom hát miképpen estek vala az dolgok. Tíz esztendeje, mikor az én életem még vigalommal tellett, kedves játszodogálásban, immár éppen hogy nem gyermek fejjel, az társimmal én gyakran múltattam, s szemeztük az szép szüzeket. Egyszerében mikor sokan öszegyülénk egy kies mezőben, délszínben, mikor nyugszik az nyáj, az jó forráskútnál s közöttünk sok nevedéken szép szűz is vala, s hogy nyájaskodánk, énekelgeténk külön-különb féle virág verseket, valamelyek táncolnak, avagy koszorót kötnek, egy leánt vevék észben, ki mind szépségében, ékkességében, illő kedvességével, sőt elméjével is kitűnék az többi közül...

Bálint: Múltságba mentem az társimmal, s ott láték az sok szép leán s asszon között egy napot, ki mindnek fénét elhomálosítá, hogy táncola. Nekem ez leán igen megtetszék, hozzá menék...

Credulus: ...hogy megesmérjem, s véle szóljak. Lá, nem tudhattam hogy szerelem holdultatott meg vala éngem az ő színe alatt. Minthogy szóla ugyan vélem, de az maga idegenségében megmarada, héában, hogy az szemében játszó lebbegést saldíték, egy cselet álék törül, s játékba fogtam vala, mondék neki, kéljünk versenyre mellikönk danolja szebben az verset, mire kicsiny nógatás után reá állott. Az versen törvénye pedig az vala, hogy ki szebben énekel, annak kellessen csókot adnia az másiknak. Így esett pedig, hogy hol én, hol pedig ő áda csókot az másikunknak, s én az nyereséggel, mint szinte az veszteséggel igen sokot nyerék.

Bálint: ...s hogy illendő szép móddal táncolánk, s jó udvari móddal ótet dicsérem, egymással nyájaskodni kezdünk, s megenyhüle az idegensége, s nyilván kezde szóllani vélem.

Licida: Az Szerelem kedves állapotjában bizonyval az jó Szerencse az legjobb ajándék.

Credulus: Az én Szerencsém pedig éngem éppen megmordálni készült vala, s tőlem elragadni az Szerelem kegyessége által nekem adatott kegyesem hamar ráró módra

ragadni el tőlem, mint emez az fútot. Az örömem pedig bánatban fordultatott. Egy esztende immár, hogy az szerelem édes nectárját szörcsölgeténk egymás ajakáról, mikor egy társom, kinek Montan vala az neve, kit az kegyesem szépsége szinte megholdultatott, az ő tekéletes voltátul, az Szerencsémét iréllte vala, ezért tört állíta, hogy tőlem eltolvajlaná. Mikor egy szerelemben tellett nap után az Angelica haza igyekezék, mentében az Montán megállítá s álnok szókkal hiteté, s célját érve mérges italt ad meginyya az Angelicának.

Licida: Mi gonosz, álnak árulás! Mi terténe az szegén Angelicával ennek utána?

Credulus: Az szempillenatban holtá vált vala. Én pedig haza vezető utamon, hallám hogy az nevémet kiáltá, hozzá futék, s látám hogy magában halódik, s maga sem, én sem semmit nem tudtam vala tenni, héában vertengett, fullodozott. Karomba vevém őt nagy bánatosan, s ő megmondá ki az halálának okozója, s búcsút véve tőlem, egy utolsó csók után leh ki az lelkét. Az szenyő kínzó bánatimban s nagy sírásban pedig elindulék mindent elhagyva hogy elbujdosnék.

Licida: Ó, kegyetlen, gonosz Szerencse, hogy az szép Szerelem csak pórul járhat Ez Világon.

Credulus: S hogy így eltűntem, s szegén szüléimet szó nélkül elhadtam, azok holtak alítottak lenni, s nagy búban estek, azhogy sohul sem tanálhattak reám.

Bálint: ...így hát véget ért az szerelem Anna eránt, mert tőlem hidegölt, s semmi kérelésemre meg nem engedett...

Credulus: ...s így terténe hogy bologtam az havasokon, méll erdőkbén, sűrő mezőkben, esméretlen vidéken, távul az én édes hazámtól. Az sok esztendei bujdosás után pedig az pásztorok közt tanálhaték lakást s nyugalmost az sok nyomorgás után, de az én szerelmes mátkám el nem feledhetém.

Licida: Ó, áldott feledés, csuda ritka ajándék, s az szerelem dolgában, mint az fejér holló olyan valál!

Bálint: S az én felgerjedt nagy szerelmeknek tüzit, mint mostan, mikoron újra gerjedett, s szinte nem enyheszkedett, mert annak tárgya elutált magától, azonképpen azkor is azon igyekezék, hogy az szerelemtől megszabaduljak. Valának sok szép szüzek, kiket kérelék, azvagy mentem az én hazámnak szolgálni az vitézségemmel, s végre az hitvesem miatt az Patakot akarnám vala bolondul elfoglalni, s bírni. Ez Világ pedig megtellett ellenséggemmel, kik az én rosszamot akarták egyedül csak, s az birtokomat is szaggatni kezdék. Betegség, rút kórság étettett vélem kínokot még, sőt az én feleségem hozzám való hítelen s hamis volta is. Ez hamisság, s Ez Világi gázság mián válnom kellett...

Credulus: Egyszer pedig úgy esett az dolgom, hogy az legeltetés közben egy juhóm bészaladott az setét Erdőbe, s én az keresésére indulék, mi igen soká tarta, minthogy sohul meg nem lelhettem, s magam is elboldulék az Erdőben, nem lelvén kiútamat, hogy immár magam felől kezdék aggódni. Ekkor pedig egy szép vadászó leánt láték, ki egy őzikét cserkész bé, s csöndesz figyelésben ül. Ki vala ez Diana, az vadászásnak szűz istenasszonya, kérdém magamtól, de azmint jobban megtekéntém, hertelen elhülék, mert az holt mátkámnak mindenben ő tetszék, s ha nem tudtam volna annak rútul lelt halálát, bizonynal annak hívém az nagy hasomlatosság mián.

Bálint: ...mert két esztendeje hogy az Posonyak városában, az feleségemmel való elváltam után, nagy szomorúan abban való jártomban megpillantám őt egy kapu alatt, az én régi szerelemet, kinek meghajlék, mert azt hívém, egy anygalt láték...

Licida: Micsoda új Szerencse az nyomorúságban!

Credulus: Minthogy megcsergett az bokor jártomban, felém futásnak indula az kopi-jáját szegezve reám, s nem sokon múltott, hogy agyon nem tanált. Ottan szemben kerölvén nézegettük egymást, akkor estem én bé az ő tüzes szemeknek szenes kútjába. Mikor eszében vette, hogy emberre indúlt, igen megjiede, magát elszégyellé, szemérmatosan elpirola, mint egy kis halászó, s nem bátor vadász leánka, mire ottan elfuta, elrejtézék az Erdőben, éngemet magamban hagyva, ki nem az kopiájától, de az Cupido nyilától leltem meg újra az szerelmet szívemben.

Bálint: ...elmosolyék vala tahát az én szép szavamon, köszönésem, térdre esése-men...

Credulus: ...Kétszer kedveskedett az könnyű tavasz az pásztorok hadának azulta immár, hogy az szerelmet ujította szívemben. Ez leán pedig nem volna más, csak az Julia nevő tündérasszon, kit minden pásztor jól esmér itt.

Licida: Az tahát az te szerelmed! Mondják mindenfelé az ő nagy szépségét, s erős erényességét. Megjelentéd-é hát az te szerelmedet néki?

Bálint: Megjelentém...

Credulus: ... de valahányszor is szépen szólottam véle, őtet dicsírtem, szerelmemet előszámláltam, csak hideg marada...

Bálint: ...héában voltak tahát az udvari szép szók, örvendetes bókók...

Credulus: ...sokszor verset éneklettem neki, sípomat fualltam...

Bálint: ...de semminemű vers sem segített, s mindennemű levél válaszolatlanul maradt. Heában panaszolkodtam rabságom kénjai mián...

Credulus: ...heában ajánlottam néki az szolgálatomat...

Bálint: ...magától elutál, reám nézni sem akart.

Licida: Szegén, Szerelemben Szerencsétlen rab, ne essél kétségben, hanem csak bízzál tovább úgy az Szerelemben mint az Szerencsében.

Credulus: Nincsen mit reménlenem az ő tūrhetetlen vad természetétől,...

Bálint: ...sem az ő fene voltától. Sem pedig mint mondád az Szerelemtől vagy Szerencsétől, ki ezkétig nékem semmiben sem kedveze.

Licida: Az körtvély is csak az sok napféntől, és hosszú hév nyártól érik s sárgállik, úgy az kérlelés is az maga gyimelcsét megérleli. Az zsír is idővel avasodik, az vas elrozsdállik, kőszikla kopik, az ellenségesség is úgy vásódik. Meglásd, tūrèssel ostromlott vár bévétetik, mert fala leomlik.

Credulus: Két nyár sem érlelé meg az gyimelcset, még mindig zöldellik csak. Bízzál, nincsen nékem semmi reménségem ez igyben.

Bálint: Hiszem kis héjával egy esztendeje csak azon vagyok, hogy az szerelmet távoztassam magamtól, és az kegyetlen kegyesem képét kiűzzem szívemből. De látom immár hogy az időnek keréke megakada, hogy ujjobszor kérleltem az ő személét, s noha régen kedvezett, s mostan nem, csak elűzött végre magától. S mint rígen, úgy most is, szabadulnom kell az kínhozó, sebhító szerelemtől, s az mord Cupido kiűz s kerget az én hazámból, s csak reménségen vagyon az felől, hogy talám nem jó fejemre gonoszan az Szerencse, mint mikor elhadtam az ő szerelmét akkorában.

Remedia amoris

Bálint:

Távoztattam hát magamtól az szerelem hitetését s az vad kegyesem képét. Én, berce, azt reménlettem, Julia nem az szolgálotomat fogadá csak el, de hogy szerelmével,

nékem legkedvesebb kegyével illet, sőt, kezét nyújtá s az házassában szentöltetik meg szerelmünk. Kiskarácson napjára gondolám az esküvőt, de mire az esztendő kereke az téli nap fordulásához ékezett vala, megtudám, immár bizonyosan az ő nyerhetetlenségét. S azmikor az egybefűző gyűrőt húztuk volna az másik ujjára, s hév ágyban áldoztatnánk meg egymást az szerelmünkért az Venusnak, én az híves télnek idein járam Erdélnek igen vad erdőit, s az melegség csak szivemben vala, környülem sohol. Azkor erőssen fogadám, hogy véget veték ez dolognak, s az szerelem kórságából, ha-hogy nem is az legjobb s igaz orvossággal, de meggyógyulok. Nem szólok s nem gondúlok felőle, de még csak az versemben sem szólék róla többet immár. Az idő penig az maga módja szerint járt tovább az maga örök útján, az nap lassan feljöve az setét s hideg mélből, sőt elére az delelésit is. Az napnak nyári fordultáig vertengenék mint egy haba az szerelem effectiojátul, s mind néma nem szólhaték rövid szóval sem. Szent Jánosnak napja tájában az hév nyár idein jöve az első orvosság az Sófia alakjában, ki egy nevedéken szép szűz vala. Gyász viselésében, bánatában akarám ötet vigasztalni, s az magam jóvának megnyerni, Venus átkát Venus áldásával megoltani, annak játékába vegyülni, az szívbéli kínok mulasztalásául. Csak az Sófi nem mutata erre semmi hajlandóságot, így tahát az Szentiványi párosító ének hasztalan marada. Az következő orvosságért az vitéz Márshoz futamodék, emlékezve az jó lovással tartott hamar lovakról, jó csiszárral élezett diszes szablákról, tavasznak szép virágokkal ékesített mezején való legeltetésről, s lobogós zászlós, erős viadalról, mert tudtam immár hogy az Lengyelországba mégyek ez esztendő végén harcba. De hasztalan az Mársnak orvossága, ki maga is az Venus hímvarró társa vala, s kit ez nem éles elmével, nem nagy hatalommal, de az szerelemnek erejével bírt s nógatott hol erre, hol arra. Nem segéll az semmit, még hahogy hozzá veszem az régi szolgálotaimat, ottan is nem az Mársban, de az Venus által estem szégyenvallásba. Azhoz fordulék tahát, kit az kinnal verő Venus s fattyúja is felette kedvel, ki nem vala más, mint az buja Bacchus. Így lőn, hogy Orlando társommal ugyan az okbul, az szerelmi kénoktól hajtva menénk be Bécsnek városába, az kurvákkal tölteni kedvünk, s oltani szomjonk. De ez is hasztalan marada. Mostan az Apollón templomába mégyek papnak, elávolodni mindentől, Orlando vendégségébe, csak az nemesítő literetúrának adva magam.

Ennek utána penig elbujdosok, elmégyek, elhagyám az édes hazám, s Lengyelországba térek, mert nincsen immár semmi nyugalmom, sem Szerelmem, sem Szerencsém ez földön. Mi haszon hát fottig itt nyomorognom. Míg nékem ide, Ánnának az esküvőre s az hitvesi ágyba vagyon készületje. Tíz esztendeje immár, hogy mint Thyrsis szerettem, azhogy az én comoediámban is íram. Ó, az a rígen volt valahány boldog hó! Mikor megkaphatám, s én övé lehettem vala, hahogy csak kis időre is. Ez szép emlék, ellen állnak csatasort az nemrégen esett dolgok. Mert háborúság támada immár, bizonynyal. Héában ostromlottam az Juliát mint Credulus tíz esztendő után, ha fel nem esmért, szívébe be nem vett. Héában valánk ugyan azok, csak az nevünk lett más, s az idő tellett. S ellenem is nagy háborúság vagyon, rokonim, ki ellenségeim, minde-nem elszedik, még az hírnevem is megvásott, az Patak igye, vagy az esztendőnek előtt esett újvári dolog mián is, minden veszék tahát, s csak az Cupido mián. Az rutétotta az híremet, s megcsalt, mert Juliámot nem adta nékem. Minden megcsorbula, mi egykoron kerek vala. Légyen hát béke egy kicsiny ideig, megbúvok az Orlandónál nem fárasztva elmémet semmi Ez Világi dolgokban, magam szabadítván az szerelemtől, aztán az kibujdosás lőn.

Orlando: Talám az szél hozott ageb!

Truffaldino: Reá tanáltad! A szelek úznek. Megüli egy helyben nem tudok.

Orlando: Mi hír vagyon Ez Világban bolond?

Truffaldino: Széltiben-hosszában semmi, uram.

Orlando: Kigyógyultál bolond?

Truffaldino: Bolond kérdés. Vödd el az halandótul élitit s nevezd egészségesnek. Kedved?

Orlando: Egykedv.

Truffaldino: Nám, ki óhít gyógyulást másnak.

Orlando: Az melancholia csalárd istenasszonyát immár sokadszorra, és sikerülten, kiűztem.

Truffaldino: Ki üzőtt, kiűzted? S miért csalárd? Hiszen oly hív vala tehozzád! Bolond egy szerelem...

Orlando: ...felnöttem, bolond...

Truffaldino: ...csúffá ne tedd magad, hiszem csalárd te valál hozzá mindig, ő mindösszes megcsalásod után is kegyesen visszafogadott...

Orlando: ...mily kegyetlen ily kegyes...

Truffaldino: ...te vagy hát a kurva, úrfi!...

Orlando: Hallgass, bolond a szóforgatás megavúlt.

Truffaldino: De az szemforgatás látom nem.

Orlando: Énkább azt mondd merre jártál a szeles-széles világodban.

Truffaldino: Ó, rígen vala az jóuram. Erre-arra. Jöttem-mentem. Föl és alá. Az nap is megfordult azalatt.

Orlando: Meg az eléd is.

Truffaldino: Veszéles csatározást kezdesz, vajjon mi forgandóbb: az elmém vagy az világ? Fordítsd ki az világot az sarkiból és meglátjuk mi az vége. Nem lesz-é szinte olyan? Bátor látom éppen te fordítottál elméden, te elme-ment.

Orlando: No nézhedsze, immár, bolondnak nevez az bolond!

Truffaldino: S mint az tikörben magát meglátja.

Orlando: Félek nem oly fényes ez tikör, mint egykoron.

Truffaldino: Idővel minden veszít fényességiből. Az jó cipő elkopik, jó gúnya elvásik. Úgyhogy köll egy másík. Hahogy meg nem viselik, akkor az molok zabálják meg. Haszontalan zeg-zugokba, lukakba béköltöznek az pókok és teliszövik ragadó hálójukkal. Élni köll uram, nem sápolódni. Mondta vala tenéked elégszer.

Truffaldino: Tréfás egy legín vala, s minthogy az tréfát rígen trufáák modották, azért hitták Trufaldinak. Szegín. Nyugodjék immár békiben, nyüvivel, férgivel, össze ne vésszen odalent.

Orlando: Ne bolondoskodj vélem.

Truffaldino: Talám nem hallád? Új ruháról szóltam. Az ót immár elhordtam. Esmérd meg az újat. Neve Dienes!

Orlando: Ó, látom immár te Trufal-Diene, nevet cserélsz s életet? Jó útra térsz, arra adád fejedet?

Truffaldino: Én csak az elsőrül szólottam. De haddjárja, légyen mint mondod, megengedem, lecserélem. Csak attul féllék, hogy az nevet mi könnyű, éltet oly nehéz cserélni. Az én szegín bestye fejem immár meg nem változhatik, ahugyan az csúf képem sem.

Orlando: Lá, esmérlek, eborca!

Truffaldino: De ki az megmondhatója miféle valék annak előtte, vagy milyen leszek, vagy milyen vagyok mostan. Hiszen csak nézel engem mindenkoron, de nem esmersz, azhogy mondád. Filozóf sem bezzeg, de még magam sem, mert nem esmérhetem ki magam, engem hát ne kérdezzél. S mi nem változik, barát-uram? Hiszen a természet-istenanyánk is cseréli ruháját az esztendő minden fordultával, s penig mindig ugyanoly színekben tér vissza az ősz, s ugyanúgy szaglik a tavasz.

Orlando: Szaglik? Énkább bűzik – mert nékem itt valami bűzlik.

Truffaldino: Nem én valék, megesküdhetek Szent Anna bugyogójára!

Orlando: Ki vagy tehát?

Truffaldino: Ki vagyok? Hát immár egészin kivagyok. Nézhetsze ez likat az gatyámon, hogyan ki vagyok belőle. Ezért osztán ajánlom magamot: Dienes: bolond-úr. Rázd meg mancsát nemes úr. És hajde, igyuk meg valamit gyorsan, mert immár egy fertály órája pattogatjuk nyelvünket, s minthogy nem esmersz, igen bizalmasan szólasz vélem, héában, hogy csak most mondám meg új nevemet, mibe keresztelém magam, mint az itt, azmint látom, valami pedig még nem is ismertél eddig! Igyunk tehát pertut. S tetejében még az torkom is igen kiszáradott az út porától.

Orlando: Lá, mint az segged, az eszed is kifordítva vagon, s az fegreségedben meny-nyi veszett marhát öszve hordasz! De hahogy így vádaskodol, nem bánom ugyan, légyen mint mondod, igyunk, csak dalold el, mi okbul késlekedél ily sok ideig, ta Díjasszét.

Truffaldino: Ne bolondoskodjál vélem, jóuram! Dienes az nevem. Előszámlálom néked, bízzál! Tudom én régolta, hogy az urak az dalolás után enyhesztik az szomjamat, ez egyet megtanulám! [...]

BP Public Art, 2007, 28 darab fémtábla, 120 x 80 cm, Budapest

Fotó: Juhász R. József

LACZA TIHAMÉR

Szép dolog az, amit művel?

Beszélgetés Szigeti Lászlóval

Az a nemzedék – a mai „hatvanasok” nemzedéke –, amelynek Te is tagja vagy, az 1968-as Prágai Tavaszként ismertté vált és erőszakkal elfojtott szocialista reformkísérletet követő tisztogatások és megtorlások idején kezdte a pályáját. Ha jól tudom, Te akkoriban levelezői szakon gimnáziumi tanulmányokat folytattál a munkád mellett. Mivel foglalkoztál és hogyan lettél újságíró, a Dunaszerdahelyen megjelenő *Csallóköz* munkatársa?

1968. augusztus 20-án azzal ajándékoztam meg anyámat, hogy elvittem őt a táncdalfesztivál döntőjére a budapesti Erkel Színházba. Mint Hrabal édesanyja, akit legtöbbször Jiří Menzel *Sörgyári capriccio*-jából ismernek, az anyém is vonzódott a művészetekhez, az amatőr színjátszás volt az egerútja az egyéni szabadsághoz. A próbákon és a színpadon elfelejthette a mindennapi robotot, a filléres élet heroikus nehézségeit. Akkoriban nem lehetett csak úgy átsétálni az államhatárokon, a táncdalfesztivál mellett tehát fontos volt megízlelni Budapest hangulatát is, hiszen az az esszenciális mámor, hogy három teljes napon át magadba ihattad Magyarország, a vágyott haza levegőjét, hosszú időn át édesre aromázta a bezártságot. Moziba, múzeumokba, könyvesboltokba jártunk, faltuk a nemeset, a szépet. Augusztus 21-én a Budapest–Pozsony nemzetközi autóbusszjáratl akartunk hazajönni, de Dorognál a szovjet és a magyar hadsereg katonái visszairányítottak minket Budapestre. 25-én, amikor a dunaszerdahelyi vasútállomásra hazafelé lépdeltünk, a lakótömbünk előtti kis téren egy szovjet tank tetején két gépfegyveres kölyök mindaddig szemmel követte lépteinket, amíg nem zártuk magunkra blokkunk lépcsőházi ajtaját. Addig csak fűzfaverseket farigcsáltam, de akkor ősszel megírtam az első színdarabomat két kölyökkutya emberről, ahogy ülnek a tankon és beszélgetnek. A szókének kék, a mongolos arcúnak sötétbarna szeme volt, s a darab végkifejletként ki-folyt a szemük a látványtól, amelyet ők idéztek elő.

Mivel egy irodalmi lap munkatársaként kérdezel, a legkézenfekvőbb válasz tehát az, hogy a hetvenes években írtam. *Az Irodalmi Szemlében* jelent meg az első elbeszélésem *Az öreg* címmel, amolyan apasírató. Csak később olvastam Mészöly Miklós tömör *Anyasíratóját*, a kettő ugyan színvonalban nem összevethető, de mindkettőben ott van a halál által determinált visszautalás logikája. Mellesleg, ellentétben az apjával, Mészöly anyja is művészetpártoló volt, verseket is írt. Ezek az anyák

már csak ilyenek. Féltik a gyermeküket, mégis ők azok, akik finoman bár, de kockázatba sodornak azokkal az apró, folyamatos utalásokkal, amelyekkel tudunkra adják, hogy nincs velünk született moralitás, a kötelesség, a jóság és az erkölcsösség eszméjét önmagából kell kifacsarnia az embernek, s csak akkor, ha az egyén képes erre, csak akkor fogja őt a világ dolgozni, jónak és erkölcsösnek látni.

Ha jól értem, az irodalom és a színház iránti érdeklődésedet és tiszteletedet valamiképpen édesanyádtól „örökölted”, ráadásul éppen az 1968. augusztus 21-e körüli események hatása szabadított fel benned valamit, ami végérvényesen az írás, illetve az irodalom felé terelt.

1969 március végén rukkoltam be, a prágai Vencel-téren láttam a szovjet légitársaság, az Aeroflot kirakatait, amelyeket a Csehszlovákia-Szovjetunió világ bajnoki jégkorongmérkőzés után szétverték az okkupáció ellenzői. Ekkor már teljesen leváltam a szüleimről, anyámnak megvoltak a maga dilemmái: hogyan szabaduljon meg a filléres kínoktól, hogyan kezelje egyre agresszívebb apám iszákos dühkitöréseit, kilábalását a maga okozta öregkori kiskorúságból. Anyám kilenc gyereket szült, engem, a nyolcadikat, ahogy egy laza legyintéssel szokta volt mondani, két mosás között pottyantott ki magából. Amikor erről mesélt, eszembe villant Beckett intelmező mondata: a sírgödörök felett terpeszállásban szülnék az anyák, s ezzel mintegy tökéletes szimbiózisban Brecht *Kurácsi mamájának* szűkülő vinnyogása. Anyámban ugyanis volt valami a háborúból élő markotányosnő szívósságából, meg az eleinte nyálkás halakkal, pályafutása csúcspontján azonban már kurvákkal kereskedő Warrené kofaságából is, különben családjában nem élte volna túl a negyvenöt és hatvannyolc közötti éveket. Lelkét viszont nem a háborúskodás, hanem a csehovi elvagyódás titkai táplálták reménnyel. El innen, el ebből a porfészekből, a nyomor borzalmából, a történetietlenségéből, elköltözni Bécsbe, Párizsba, bárhová, csak el, s ha ez nem megy, legalább föl, a színpadra, ahol egy másik emberbe, az övénél elérhetőbb szerepbe öltözve kibújhat önmagából.

Közép-Európára erősen jellemző volt, hogy a legtöbb ember nem azt és nem úgy akarta csinálni, ami megadatott neki, és ahogy csinálta. A kommunista országokban egyetlen egy elképzelt autonóm létmodell sem volt megvalósítható a maga teljességében és szabadságában, csak hogy ezt jobb volt nem tudatosítani. Anyám legszívesebben színésznő lett volna, a nemzet csalóánya, hiszen benne a művészi megmutatkozás és az etnikumhoz tartozás szétfejtethetetlenül összefonódott. Csak hogy ez is teljesületlen maradt számára, hiszen Csehszlovákiában, magyar kisebbségként erre akkoriban senkinek nem adatott esély.

Édesanyád később is „vigyázta” a lépéseidet? Hogyan vélekedett az írásaidról, a döntéseidről? Mit szolt például ahhoz, hogy Gágyor Péterrel együtt a kassai Thália Színpadhoz szegődtetek? Ez egy izgalmas, de sajnálatosan rövidre mért időszak volt a társulatnak. Te hogyan látod ezt több mint 25 év távlatából?

Leszerelésem után inkább már én vigyáztam anyám sorsát, segítettem, ahol tudtam. 2006-ban, kilencven évesen halt meg, végelgyengülésben. Polcz Alaine mondta egyszer nekem: Laci, a maga édesanyja nehezen fog meghalni, mert ez a típus zsigereiben hordja, hogy még mindig, még mindig, még mindig van olyan kötelessége, amit teljesítenie kell. Igen, a „még mindig”-et háromszor mondta, akusztikailag fokozatosan növelve ben-

nük az akaratosságot. Ennek ellenére majdnem biztos vagyok abban, ha apámat 1973-ban nem viszi el a májzsugort követő – hogy is olvastam a boncolási jegyzőkönyvben? – carcinoma hepatis, akkor két-három éven belül az anyámat vitte volna sírba apám örökös agresszivitása, egzecírozható melankóliája, karikírozó önsajnálata. Ámbár Elaine szerint a sokat szülő anyák tűrőképessége beláthatatlan. Hiába, a szerelmet a túlhevített érzelem szerkeszti egységgé, ám ha a kihűlő szerelem nyomait nem szerkeszti békévé a szeretet, az egység megbomlik, a bomlás pedig olyan háborút szít, amely egyszerűen dehumanizáló. Félreértés ne essék, az elidegenedés csakis kettejükre vonatkozott. Családi környezetünk nem volt dehumanizált, ellenkezőleg, apám alkoholizmusa és kiszámíthatatlansága mélyes szolidaritást teremtett közöttünk, egyértelműen anyánk atavisztikus erejű matriarcha szelleme jóvoltából.

Anyám a dunaszerdahelyi *Csallóközben* és a pozsonyi *Új Szóban* megjelent cikkeimet mindig elolvasta, s mert a jó emlékü Dusza Pista előtt évekig én voltam az egyetlen hivatásos szlovákiai magyar színikritikus, meglehetősen gyakran nehezelt rám, amikor kifogásoltam az általa kritikátlanul szeretett színészek teljesítményét, vagy amikor – hogy az ő fogalmaival éljek – bántottam a magyar színházat. Hiába van benne szeretet, a szigor ölni is tud, fiam, szokta alátámasztani az érvelését. Ennek ellenére Gágyor Péterrel egyetemben jómagam is erőteljes szakmai szigorral léptem a színházi élet belső világába. Nem a fényezés szándéka mondatja velem, de akkor úgy hittük, s ma is így vélem: egy ízig-vérig lázadó színházat teremtettünk Kassán.

Miután 1982-ben anyám Dunaszerdahelyen látta *A búsképű lovag* előadását, könynyezve gratulált. A legjobb közös munkáinkban, és a *Don Quijote* ezekhez tartozott, Péterrel mindig sikerült egyértelművé tennünk az egyébként rejtettnek szánt üzenetet: egyetlen egy társadalmi berendezkedésnek sem sikerült jobban megsemmisíteni az egyéni akaratot a közakarat érdekében, mint a kommunista diktatúrának. E hivatalos kultúrpolitika által deviánsnak titulált értékrendet persze nemcsak a színházon kívül, hanem a színházon belül is többen megelégtették, aminek az lett a vége, hogy Gágyort elűzték Magyarországra, jómagam pedig hónapokig munkanélkülivé váltam, írásaim közlésétől pedig valamennyi szlovákiai magyar újság ódzkodott. A színházból kiebrudáltak, s ezt követően még korábbi munkahelyemen, az *Új Szó* kulturális rovatában sem publikálhattam. Nem a szerkesztő barátaim akadályoztak ebben, hanem az a tény, hogy a napilap vezetése és a kommunista titkosszolgálat pozsonyi Február utcai központja között rendkívül szoros, politbüroi zsargonnal mondvá, gyümölcsöző volt a kapcsolat.

Érdekes, milyen közös élményeik is lehetnek az embereknek. Prágai egyetemistaként történetesen ott voltam azon a nagy tüntetésen a prágai Vencel-téren, amikor az Aeroflot kirakatát is beverték, alig húsz méterre álltam a helytől.

Nem hiszem, hogy ez közös élményünk lehetne, hiszen személyünkben két radikálisan különböző létállapotú ember sorsa csak egy pillanatra keresztezte egymást 1969 márciusában az Aeroflot prágai kirakatánál. A tér és az idő azok vitathatatlanul közösek voltak, a személyes érzelem és helyzetértelmezés különbözősége azonban eleve kizárja az élmény közös jellegét. Te nyitott lelkületű egyetemista, én szorongó, elsónapos újonc voltam aznap, két magát autonómnak feltételező személyiség. Te ezt követően talán kávézni mentél, esetleg sakkozni, engem e látvány után félszáz névtelen férfival anyaszült meztelenül a kaszárnya majdhogynem fél tornateremnyi, de alig bunkernyi magasságú zuhanyozójába tereltek leszerelésre váró katonák, s vihogva adták tudtunkra, hogy *žádná*

1 semmi kefézés,
uraim, és semmi
farokverés

2 bírd ki, bírd ki, te
marha

3 Nem hagyjuk ma-
gunkat megfagyni!

soulož, pánové, ani honěni! A helyiségben sehol egy csap, talpam alatt a hideg betonpadló fogságában a lefolyók vasrácsozata, a falakon fehér csempék, a lehullottak helyén sötét, penészfoltos malter, homlokmagasságban vízálló, gyenge fényű lámpák, agykoponyám fölött megannyi zuhanyrózsa beágyazva a mennyezet betonjába. Nem a hidegtől és a számomra fölfoghatatlanul kiszolgáltatót meztelen testek látványától, hanem – ez felejthetetlenül egyértelmű volt – az életemben először rám törő gázkamra-fóbiától kezdtem el hangosan vacogni. Nem tudom, honnan csapott le a félsz, talán anyám emlékeiből, aki sokszor siratta előttem Auschwitzban elpusztított barátnőjét, talán olvasmányaim vagy filmélményeim addig rejtezkedő zugaiból? Egyszerűen nem segített az önfegyelmet ígező autoszuggesztió. A vacogásomra egy kissé enyhébben vacogó cseh fiú, akit akkor láttam először és utoljára, dörzsölni kezdte a hátamat, s csak azt mormolta, látszólag nekem, de inkább önmagának, *vydrž, vydrž vole!*, de a víz nem és nem akart ömleni a mennyezetből. Sokáig mindnyájan sziszegve, zsongva toporogtunk, s csak azután kezdett széthullámozni a zuhanyzóban egyfajta suta nevetés, amikor egyre több felől szellentések pufogtak tiltakozó kommentárral: *Nenecháme se zmrznout!*⁸ A legzajosabb szellentéseket éles füttyözés és üdvrivalgás követte. Amikor a zuhanyrózsákból iszonyatos erővel spriccelni kezdett a langyos víz, akkor már az egész zuhanyozó zengett a röhögéstől. Undorítóan bűdös volt, de már én is mechanikusan röhögtem és a többiekkel együtt táncszerű toporgásban ringattam magam. Önvédekezés – atavisztikus idiotizmussal. A megalázott emberi méltóság ott is azt üzent akkor, *nem-szabadnak* lenni is tudni kell. Kifelé menet pedig, ahol a törülközőt osztották, mivel az egyik újonc sarkát feltépte a lefolyó vasrácsozata, a vágóhíd jutott eszembe, csak úgy általában, s nem egy konkrét, nem is *Az ötös számú vágóhíd*, noha annak is vastagon köze van a vérhez és a hadsereghez, s minő véletlen, 1969-hez is, hiszen a drezdai élményei ihlette regényét pont ebben az évben adta ki Vonnegut. Amikor a hetvenes évek első felében fél évente elvonatoztam Drezdába, hogy a hétvégémet a Zwingerben tölthessem, *Az ötös számú vágóhíd* mindig velem volt. Ne kérdezd, hogy miért.

Inkább térjünk vissza a közös élményhez, noha szerintem ez esetben pontosabb lenne a közösségi, a kollektív élmény megnevezés. Az a dilemma ugyanis, hogy milyen minőségű élményekkel gazdagíthat vagy frusztrálhat minket egy okkupáció, vagy a kőkemény szabadságtalanság, napjainkban pedig a vitathatatlanul létező és a mindennapjainkra hatást gyakorló szlovákiai magyar szellemi áramkör, ezt a dilemmát ugyanis alkalomadtán valóban feloldhatja a megrázó közösségi élmény. Minket nem a személyes barátság, hanem a kollektív nemzeti emlékezetünk térbeli és időbeli kötöttségei tartanak törekeny egységben.

Utálhatnék egy másik dologra is, ez a kassai Thália Színházzal kapcsolatos. A Bolyai-monodrámára nagy plakátjára kértél egy rö-

vid „matematikatörténeti” szöveget tölem. Sajnos az előadást nem láttam, de nem tagadom, egy kicsit büszke voltam magamra, hogy bár igen szerény módon, de hozzájárulhattam a megvalósításához.

Utólag is még egyszer köszönöm. Kocsis István *Bolyai János estéje* a próbák folyamán megdöbbenő erejű, híressé vált produkcióvá érett, amelyet Nyugat-Németországba és Franciaországba is meghívtak fesztivál-előadásként, de a szlovák totalitárius kultúrpolitika nem engedte ki, s nyilván Magyarországra sem engedte volna, ha erre engedélyt kértünk volna, de nem kértünk. Mi tagadás, Gágyor Péter meg én hiába áldoztunk volna több mint százórányi szorgalmi próbaidőt a darabra, ha nem Csendes a médiumunk. Csendes László nem volt sem Gábor Miklós, sem Latinovits Zoltán típusú bölcselel értelmiségi színész, noha kreativitásával és színészi tudásszomjával a Thália akkori férficsapatában messze verte a mezőnyt. Mindkettejükről azt feltételeztem, hogy már alaposan ismerem őket, de csak a Bolyai-próbák révén ismertem fel, hogy a másik ember, bármilyen sokszor és mélyen is osztja meg velünk dilemmáit, a maga teljességében és komplexitásában még akkor is megismerhetetlen, ha képesek vagyunk átlépni az ő énjébe.

Nem az előadás, hanem a próbafolyamat az, amelyben, ha komolyan veszi a hivatását, leginkább kitárulkozik a színész és a rendező. Nem véletlen, hogy a színházi próba zárt ajtó mögött zajlik, hiszen az ott folyó történetek intimitása sokkal izgalmasabb, mint maga a végeredmény. A közös teremtés folyamatának konfliktusai ugyanis nem a kész előadásban, hanem törvényszerűen a megismerési-keresési ütközetekben, a próbafolyamatban tárulkoznak fel. Ugyanis miként az emberi, az alkotói tapasztalatnak is a konfliktus a lényege. Az emberek közötti konfliktus magmája viszont mindig az *én* fölötti uralomvágy, vagyis lényegét tekintve az *én* biztonsága és alaposabb megismerése. S mert az *én* még időlegesen sem befejezett, szüntelen mozgásban van, vagyis a magma fortyogása állandó, az *én* folytonosan vágyakozik önmagára. Ezt volt élvezetes látni Gágyorban és Csendesben.

Ebben a rendkívül izgalmas próbafolyamatban ismertem fel, hogy mindkettejük személyiségének és önmegmutatásának erejét ugyanaz az erőmű hajtja. Működési mechanizmusát elsőként Szophoklész írta le az *Oedipus király*ban lokasté személyében, aki múltbéli önmaga és az önnön testéből világra hozott lény utáni vágyakozásában valójában önmaga után vágyakozik, megújuló, újjászülető önmaga után. A gyermek és az apa, a tapasztalatlanság és a tapasztalat, az énkeresés örökös benső konfliktusa tombolt bennük, amely magába foglalja az én újjászületésének és újrateremtődésének egyszerre gyönyörűsége és kegyetlen dilemmáit, a teremtés izzását, amely, ha valóban, igazán átélt, akkor az alkotói folyamatban, a próbafolyamatban heves alkotói lázat okozhat. Grotowski színészei közül nem is egy került emiatt az önpusztítás határáig, vagy, sajnos, azon is túlra. Mert ahhoz, hogy válaszokat keressünk önmagunkban arra a kérdésre: Mi az ember? – először lázba kell jönnünk, hiszen e nélkül a láz nélkül nem juthatunk el egészséges, objektív válaszig. Az állandó mozgás miatt csakis időleges gyógyulásig. És e láz nélkül nem juthatunk el a hiteles színházi előadásig sem. A túlhevített láz viszont, habitustól függően, önveszélyes is lehet.

Mi hárman csak a civil életben különböztünk, de ott élesen. Tétélesen azzal, hogy én sosem éreztem magam művésznek. S ezért könnyebben felülemelkedtem az önmagamra utalások ambivalenciáin, rájuk viszont a civil életben inkább az értelem logikája helyett a formális logika alkalmazása volt jellemző, s emiatt, feltételezem, sokkal többet szenvedtek a bennük működő, illetve a rájuk, s néha bizony egyenesen ellenük irányuló előítéletektől, mint én. Ugyanakkor mivel lokasté vágyakozása önmaga után, vagyis az *én*

újrateremtésének és imádatának vágya iszonyatos erővel hevítette s mindmáig hevíti én-
jüket, nyilván sokkal gazdagabb életet éltek és élnek ma is, mint én. Bár meglehet, hogy
ez is csak látszat.

Ebből a látószögből nézve a te matematikatörténeti szöveged megint kívül marad a
közös élményen, viszont bévül van azon a közösségi élményen, amelyet ez az előadás a
közönségnek, pontosabban: a színházba járó emberek bizonyos hányadának jelentett. Ez
viszont azt a kérdést veti fel bennem, hogy az individuális vagy a kollektív élmény a
meghatározóbb az ember életében. Természetesen mindkettő, hiszen egyik sem létezik
a másik nélkül. De a kérdésre, hogy melyik a dominánsabb, a halál ténye ad egyértelmű
választ. Az élőlény halála – más ugyanis nem halhat meg, legfeljebb metaforaként. Az
olyan emberi konstrukciók szükségességét vagy szükségtelenségét, mint amilyen az ál-
lam vagy a nemzet, külső és belső konfliktusai nyomán maga az ember vajútda életre, s
látja el őket olyan funkcióval, amelyet éppen helyesnek és hasznosnak tart önmaga szá-
mára. Az ilyen konstrukciók lassú átalakulását vagy teljes széthullását csak az ismeretlen-
től való félelem nevezheti halálnak, csakhogy ebben az esetben a halál, a közösségi ha-
lál mint metafora a homeosztázis alaptörvényét, a mozgás és az átalakulás állandóságát
tagadja. Szerintem az ezzel a metaforával azonosuló lélek nemcsak mártíromságra hajla-
mos, hanem véres háborúzásra is. Ezen a ponton, és csakis a humor kedvéért, Hegelnek
azt a vélekedését is felidézném, amely szerint csak az a nemzet képes megőrizni az önál-
ló léthez való jogot, amely képes megifjodni. Vagyis, egy Weöres sírvers gyenge átiratá-
val: Lányok és fiúk, ha elfog a vétek, az összes ágyfélént megheverjétek.

Szóval amit az anyámra mondtam, az Gágyorra és Csendesre is érvényes, bennük a
művészi megmutatkozás és az etnikumhoz tartozás szétfejtethetetlenül összefonódik, ez
azonban korántsem jelenti azt, hogy egyéni és a közösségi élményeik felemelő szimbio-
zisban állnak. Ők arra kényszerültek, hogy bizonyos értelemben a valótlanban éljenek,
mert az szebb, mint a valóság, és én ezt a képességüket még irigylem is egy kissé, hi-
szén ez tette és teszi elviselhetőbbé az életüket. Az individuális és kollektív viszonyrend-
szer körüli röpké és felszínes eszme-futtatásom azonban egyáltalán nem azt jelenti, hogy
elfojtom magamban a tiltakozás hangját, ha valaki vagy valakik emberi és közösségi jo-
gokat tipornak, vagy ha különféle társadalmi utópiák, nacionalista ideológiák és
teokratikus tendenciák csökönyösen újjáéledő barbarizmusa nemzeti vagy vallási közös-
ségek megsemmisítésére tör. Nemcsak anyám nevelt úgy, hogy tagadjak minden politi-
kai, kulturális és vallási erőszakot, felnőttként is olyan baráti és ismeretségi köröket ke-
restem, amelyekre jellemző volt az erőszakellenes, empatikus magatartás.

**Aztán van egy harmadik közös hely is, számomra legalább ugyanennyire érdekes,
mégpedig a prágai Arany tigrishez címzett söröző, ahol diákkoromban többször is
megfordultam. Igaz, kissé drágább volt itt a sör, mint a diákok által kedvelt kiskocs-
mákban, barátaimmal csak kivételes alkalmakkor tértünk be ide, és így nemigen
láthattam ott Bohumil Hrabalt, akinek tudomásom szerint ez a törzshelye volt. Te
hol és milyen körülmények között találkoztál vele? Hogyan született meg az euró-
pai hírűvé vált közös beszélgető könyvetek, a *Zsebcserek*?**

A kocsmá mint a közösségi élmény színtere. Ez pontos. Az *Arany tigris*ben Clinton is fel-
kereste őt, és úgy vigyorogtak egymásra, mint két egymástól meghatódott kölyökkutya.
Havel, aki ugyanúgy szereti a kutyákat, mint Clinton és Hrabal, noha írónk igazából a szu-
perautonóm macskákra specializálódott, köztársasági elnökként tők szerényen ücsörgött

a társaságukban. Igen, ez volt Hrabal leghíresebb törzshelye, de hát több is volt neki, olyan is, ahol a világ minden tájáról érkező újságírók és hódolók elől elbújhatott. Igaz, egyedül az *Arany tigrishez* pincérei tudták, ha a Doktor úr a söröző első, nyitott részéből áttelepedett a hátsó traktus két hosszúkás asztalának valamelyikéhez, akkor a háta közepének sem kellett sem a turista, sem az újságíró, s ilyenkor senki idegent nem hagytak hozzáférközni, hacsak közben Hrabal nem gondolta meg magát. A kíváncsiskodókat udvariasan elhessegették, a tolakodóbbakat, lett légyen lengyel, spanyol vagy hottentotta az illető, kissé már nyersebben. S ha nagyon értetlen volt a lelkem, tökéletes visszautasításban részesült, nemhogy ülőhelyhez, még egy állva bedobott sörhöz sem juthatott. A másik leghíresebb törzshelye a *Krušovicei söröző* volt, amelyet ő, mert sok minden zöld színű volt benne, Zöld kocsmának hívott.

Amikor Esterházy Péterrel azzal kerestük fel őt, hogy Péter átadja neki a néhány nappal azelőtt befejezett *Hrabal könyve* c. regénye kéziratát, akkor *A medvéhez*, amikor Mészöly Miklóssal és Polcz Alainnel, akkor *A két macskához* címzett fogadóba invitált bennünket. Kocsmaválasztása kedveskedő gesztus volt, vendégeit így kímélte az *Arany Tigrishez* szokott hívatlan híveitől. Amikor elárultam neki, hogy Mészöly úrral és feleségemmel délelőtt fölkerestük Václav Havel köztársasági elnök urat a prágai várban, s hogy a két író társaságában a közép-európai sajtóságosságainkon túl a jó és a rossz állandó jelenlétéről beszélgettünk, amelyek a halhatatlanságban, a végtelenben, ezekben a metafizikai terekben is vívják küzdelmeiket, teljesen elérzékenyült. Érdekes volt megfigyelni nála, hogy először mindig ódzkodott az ilyesféle találkozótól, de amint belement, rögvest a várakozás izgalmái kezdték feszélyezni, és amíg nem teremtődött meg közte és vendége között a neki megfelelő áramkör, addig dacos volt, visszautasító, csökönös és undok, mint egy vásott kamasz. Esterházyval is ez történt, Péter meg is írta.

Mészöly Miklóssal nem így volt, megpillantotta benne az öreget, a távozni készült, s ez fátyolos részvétellel töltötte el. Igaz, kettejük prágai találkozáját megelőzte egy pesti sörözés és egy kisoroszi borozgatás, de főként az a hír, hogy Miklóst Havel is fogadta, az adott kölcsönzött bizalmi aurát az újratalálkozásnak. Mindketten úgy érezték, s erre még rá is játszottak, hogy Havel az övék. Hrabalnak nagyon tetszett, hogy tréfálkozón azt találtam mondani, ő a három H egyike, s hogy erre Miklós kivágta a három nevet: Hašek, Hrabal, Havel. Hrabalon látszott, hogy ezt ő is így gondolja, és igaza is volt, hiszen a cseh nyelven és az irodalmon túl még a határtalan sörimádat is összekötötte őket. Talán nem is volt belvárosi söröző, ahol ne ismerték volna őt. Nemcsak a rigolyáit, a kedvességét is ismerték, és mindenütt szívesen látták, hiszen mindig nagy borraalót adott. Hrapka Tibor fotós barátommal meglehetősen sok helyen találkoztunk vele, és nemcsak sörözőkben, hanem a prágai lakótelepi lakásán és a *Hóvirágünnep* című Menzel-film színhelyén is, Kerskóban. Egyszer kivittem oda hozzá Huncčík Pétert is, Grendel Lajossal pedig azzal kerestem fel őt, hogy a *Nő* című pozsonyi hetilap karácsonyi számába ő beszélgessen cseh írókollégájával. Amikor 1985-ben a budapesti Eötvös Klubban, a mára felújított Centrál Kávéházban Mészöly Miklóssal együtt nyitotta meg Tibor róla készült fotográfiáinak tárlatát, rengeteg jeles ember tisztelte meg őt a jelenlétével. Egy korsó habos sörrel készült portréja a kiállítás másnapján eltűnt, a fáma szerint Nagy László öccse, Ágh István költő akasztotta le a falról s vitte magával, nyilvánvalóan azért, hogy ezután jobban őrizték Hrapka fotográfiáit. Ezen az estén még Koncsol Laci is Hraballal sörözött. Másnap reggel elvittem őt az akkor még Pesten, a József körút 2. alatti gangos bérház egyik negyedik emeleti lakásában élő Tóth Lacihoz, délután pedig Kisorosziba mentünk, Mészöly Miklósék nyári faházikójába, amely majdnem ugyanolyan volt mint Hrabal kerskói vityil-

4 [...] a lejegyzett szöveg – akaratlanul – Hrabal politikai naivitását, avagy a politikai naivítás megjátszását is feltárja. Ignorálja ugyanis az alapvető politikai összefüggéseket és tényeket; Hrabalnak számos dologról vagy nincs tudomása, vagy nem értékeli őket a jelentőségüknek megfelelően; [...] Azok a részek is meggondolatlanok, amelyek napjaink irodalmára, ti. egy olyan időszakra vonatkoznak, amely történelmi fordulópontot jelent: elvégre létezik másféle irodalom is, mint Hrabal prózája, s éppen és mindenekelőtt ez az az irodalom, amely lényegénél fogva szocialista, s meghatározó és döntő jelenségekről és összefüggésekről szól. [...] A Szigeti által feltett kérdések már kifejezőmódjuk miatt is nagyon idegenek Hrabaltól: irodalmias, különböző irodalmi munkákból kiolvasott s persze nem Hrabalból eredeztetett kérdésekről van szó, amelyeket ráadásul a szocialista irodalom, a szocialista kultúrpolitika számára idegen világnézeti alapvetésből fogalmazódtak meg [...] a kézirat jelenlegi formájában kiadhatatlan [...] G. Kovács László fordítása

lója. Mindezzel azt szeretném elmondani, hogy nem hagytam meg magamnak őt, ellenkezőleg, igyekeztem tágra nyitni előtte a szlovákiai magyar és a magyar glóbuszt.

A *Zsebcselek* csak egyetlen interjúnak indult valamikor 1983-ban, de valahogy egymásra találtunk, s 1984-ben egy komolyabb beszélgetéssorozatba fogtunk, amit, ha jól emlékszem, 1986 elején fejeztünk be, de az is lehet, hogy 1985 adventjén. A szöveg először Nyugat-Németországban jelent meg, majd tudatosan tizenhárom példányban, amolyan igazi csemegeként a *Pražské imaginace* nevű szamizdat kiadóban 1987-ben, megfűszerezve Josef Kroutvor *Közép-Európa: Anekdota és a történelem* című remek esszéjével. Kroutvor úr iszonyatosan tág műveltségét mindig nagyon élveztem, már amennyiben Hrabal asztaltársaságának tagjaként mondott valamit, mivel hogy a sörözőben általában ő is nagyon szófukarként viselkedett. De szerencsére voltak kivételes napjai. A szamizdatkiadásból rengeteg fénymásolat készült, később közülük néhányat én is dedikáltam. A könyv kiadását a Československý spisovatel 1986-ban visszautasította. A lektori jelentésben egyebek mellett ez áll: [...] *záznam odhaluje – mimoděk – i Hrabalovu politickou naivitu, anebo hru na politickou naivitu. Ignoruje totiž podstatné politické skutečnosti a souvislosti; Hrabal mnohé věci buď nezná nebo významově nedoceňuje; [...] Nedomyšleny jsou i pasáže o literatuře dneška, tj. o literatuře období, které je historicky zlomové: existuje přece i literatura jiného typu než je Hrabalova próza a je to právě a především táto literatura, socialistická svou podstatou, která vyslovuje jevy a souvislosti určující a rozhodující [...] Otázky které Szigeti klade Hrabalovi, jsou už způsobem vyjadřování Hrabalovi velmi cizí: jsou to otázky literátské, vyčtené z literatury nejrůznějšího druhu, odvozené ne ovšem z Hrabala a jsou navíc formulovány z pozic světónázorově cizích socialistické literatury, socialistické kulturní politice [...] rukopis je v současné podobě nevydatelný [...]*⁴

Ne kérdezd, ki volt az a szemét, aki ezt a feljelentést tette, mert névtelen és barbár, mint a totalitarizmus legrémisztóbb intézménye, a kommunista titkosszolgálat. És ugyanúgy ostoba, mint az a Február utcai szlovák estébés, aki általában Pozsony belvárosában csapott le rám, hogy Hrabalról és prágai utazásaimról kérdezősködjön. Szőke volt ő is, mint Hrabal prágai zaklatója, akit az *Áprilka* esszéiben megvetően csak Kesének titulál. Az enyém olyan volt, mint a takony, de egy idő után rá kellett jönnie, hogy munkájának semmi értelme, mert nyolcvanhét februárjában lekopott rólam.

Lengyelországban már az antikommunista Mazowiecki volt a miniszterelnök, Magyarországon pedig már újratették Nagy Imrét, amikor a prágai Práce kiadó érdeklődni kezdett a *Zsebcselek* iránt. Ekkor már alig volt prágai szerkesztő vagy színész, aki ne olvasta volna, a Práce mégis habozott, ám a novemberi bársonyos forradalmat követően észbe kapott, s 1990 koratavaszán hetvenezres példányszámban piacra dobta a könyvet. Pár nap alatt elfogyott, sem a sza-

mizdatból, sem az 1990-es cseh kiadásból egyetlen példányom sincs itthon. Szeretném most is világossá tenni, noha ő nevezte el interjúregénynek, ez egyedül Bohumil Hrabal könyve, az összövegünket talán háromszor is átdolgozta, kizárólag ennek köszönhetően, s nem miattam csodálatos. Én és Tibor csak eszköz voltunk, noszogató rosszcsonatok, azok a dunaszerdahelyi médiumok, akiknek nem tudta visszautasítania sem a kérdéseit, sem a fényképezőgépét. A könyv azóta sok nyelven megjelent, legutóbb Európa egyik legnagyobb és legrangosabb kiadójánál, a milánói Mondadorinál, Hrabal válogatott munkáinak olasz kiadásában. Ennek megfelelően sokan is értékelték, számomra mégis a legkedvesebb és legtalálhatóbb Esterházy Péter minősítése, mivel ő személyesen is többször találkozott vele és megtapasztalhatta kommunikációs mogorvaságát. „A Hrabal-hősök folyamatosan dumálnak, beszélgetnek, mutatják magukat és a világot. De Bohumil Hrabal zárt ember volt, hallgatag öregember, akivel alig lehetett beszélni. Szigeti könyve olyan, mint egy csoda: Hrabal-hóst tudott Hrabalból csinálni.” Erről most ennyit.

Elhárítod magadtól az érdemet, hogy fontos szereped volt a *Zsebcselek* megszületésében, azt viszont nem lehet elvitatni, hogy nélküled Hrabalt alighanem kicsit másként ismerné a magyarországi olvasó. Amolyan távoli íróként, te pedig testközelbe hoztad. És persze legalább annyira fontos, hogy olyan kiváló írók, mint Mészöly Miklós vagy Esterházy Péter először neked köszönhetően találkozhattak vele személyesen. Ugyanakkor, azt hiszem, Hrabalnak (is) „köszönhetően” kerülhetél te is közel az említett írókhoz, ráadásul Mészöly Miklóssal is készült egy közös interjúkötet (*Párbeszédkísérelt*), amelynek szerzőjeként csak Mészöly neve olvasható a borítón. Ha kémikus szakszóval akarnám megfogalmazni a te szerepedet, akkor a „katalizátor” kifejezés lenne a legtalálhatóbb. Ilyen minőségben 1989 novemberére óta számos helyzetben és posztban találkozhattunk veled. Még politikai szerepvállalásaidban is elsősorban publicistaként, irodalmárként, dramaturgként és az irodalom szervezőjeként nyilvánultál meg, hogy aztán néhány barátoddal és szellemi eszmétársaddal létrehozod a Kalligram Könyvkiadót, amelyről bizvást elmondható, hogy egy sok irányban nyitott és sok évtizednyi mulasztást pótolni kívánó közép-európai szabadgondolkodó szellemi műhely. Amikor 1989 novemberében-decemberében, a rendszerváltás politikai kavargásában fontos feladatokra vállalkoztál, sejtetted-e, hogy végül ez a kiadó lesz az életed „főműve”?

A Kalligram mint főmű? Eszembe nem jutott volna. Az emberélet önmagát szerkeszti, vannak erősebb és gyengébb, telítettebb és üresebb fejezetei, s a látható formákból különféle tartalmak olvashatók ki. Te az én életemből a Kalligramot olvasod főműként. Köszönöm. Másvalakik mást, és nekik is hálás lehetek, hogy felfigyeltek rám. Szerencsésebb esetben a saját élet olvasata önmagam megismeréséhez visz közelebb, szerencsétlenebb változatban a depresszióhoz, a skizofréniához, a teljes széthulláshoz. Hogy tovább fennjem kérdésed élét, mindent, amit tettem, főműnek szántam. Tudom, ez fennhézónak tűnhet, de valóban igyekeztem mindig úgy élni, hogy teljesen odaadjam magam valakinek és valaminek, hogy már-már az énem határait szétfeszítve átlépjek a másik ember cselekedeteibe, mert csak az ebből keletkezett konfliktusban véltem megrajzolhatónak énem teljességét. És ebből adódóan nyilván nemcsak kifelé, hanem befelé is figyeltem, nagyon.

Nyilván többek számára nem látszom sem szeretetre méltónak, sem gyengédnek, sem megindítóknak, vagyis nem látszom mélyebb érzésekkel rendelkező embernek. Biz-

tosan igazuk van. Ők azok, akikkel csak összefutottam vagy akár együtt dolgoztam, né tán tettünk valamit közösen, s akiket mégsem volt bátorságom, időm vagy módom alaposabban megismernem, csak hát én nem vagyok kivételes katalizátor, az én szimpátiám és szolidaritásom ereje és vitalitása is véges. És olyanok is lehetnek köztük, akik csak hallottak rólam, vagyis információ alapján minősítenek. Akadnak persze olyanok is, akikkel a bensőm legmélyén lejátszódó tapasztalatok alapján feloldhatatlan konfliktusba kerültem, és lehet, hogy gyűlölnék vagy megvetnek, de én nem érzek irántuk sem gyűlöletet, sem megvetést, legfeljebb kellemes semlegességet, mert nincs lelkifurdalásom.

Ennél a megállapításnál talán illik leszögezni, ahol konfliktusba keveredtem, ott általában elvi dolgok miatt, és sosem azért, mert eltérő ideológiát képviseltünk, az sosem zavart, hiszen én ideológiailag nehezen behatárolható, mondhatni, kétes, gyanús ember vagyok. A lezárt keretű ideológiához képest túllontúl, az ideológia szemében mondhatni száználmasan nyitott eszményű ember, ám éppen ebből adódóan, na meg a számba vehető történelmi-társadalmi tapasztalatok alapján, a szabadelvű ideológia áll hozzám a legközelebb. 1989. november 18-án szinte ujjongott a lelkem, amikor a Független Magyar Kezdeményezés megalakulásakor, Tóth Karcsi és Sándor Nóra vágselylyei lakásán Öllős Laci ideológusra jellemző retorikai sulyokkal és tanári akkurátussággal arról győzködte az alapítókat, miért is kell liberálisként meghatározni magunkat. Az ideológia és az idea között pont akkora a különbség, amekkora a helyesnek feltételezett rend és a megújulásra törekvő eszmény között feszül. Míg az ideológia döntő feladata e rend kereteinek meghatározása és betartatása, vagyis az így kell élnünk, ha helyesnek akarunk élni egyértelműségének érvényesítése, addig az eszményt egy másfajta élet lehetőség-feltételei foglalkoztatják, az új, szabadabb formák megteremtésének erkölcsi és gyakorlati lehetőségei. Azt is mondhatnánk, hogy amíg az ideológia egy kész, zárt, csakis kényszerből engedékeny dogma, addig az eszmény maga a végtelenre nyitott téridő.

Persze a művészet, s ezen belül az irodalom mindkettővel párizik. Amikor az ideológiával, akkor a mechanikus kéjelgés, amikor az eszménnyel, akkor a teremtés okán. A bennem érvényesülő, általam hitelesnek tartott irodalom nyelve tehát nem az ideológia, hanem az eszmény utáni vágyódás nyelve, amely már akkor is izgalommal tölt el, ha az új formateremtésnek csak a reményét hordozza magában, katarzissal azonban csak akkor szolgál, ha új formát is teremt, ami nagy ritkaság, de a végtelenül tág hatékonyság esélye csak ezzel jár együtt. Persze, ez is csak szerencsés esetben. Az ideológia irodalma az ellenideológia megsemmisítésének szándékával alkotja meg önmagát, utópiák, elnyomások, elfojtások, uralkodás és alávetettség alapján. Nem véletlen például, hogy a vallásos irodalomban vagy a szocialista realizmusban evidencia a testiség totális elnyomása. Az eszmények irodalma a szabad gondolkodásban alkotja meg önmagát, ahol az erőszak helyére a kötelesség szüksége lép, s a meghatározások legmélyén mindig az az ellentmondásos érv áll domináns pozícióban, hogy az embernek nem lehet végső érve.

Én valahogy mindig és mindenben otthon akartam lenni. De hát az otthonosság érzetét nem ez dönti el, hogy rendben mennek-e a dolgok az országban, vagy sem. Ha ez a látásmód, ez a szociológiai látásmód döntené el, akkor a világ lakosságának nagyobbik hányada hontalannak érezné magát. Bennem a szabadsághoz, az örökkévalósághoz, a végtelenhez kialakított viszonyom határozza meg otthonosságom milyenségét, s nem utolsó sorban az, hogy néha-néha képes vagyok a barbarizmusom kvintesszenciáját, a test-lélek dualizmusát meghaladva élni. S olyankor otthon vagyok mindenben, és magányom bársonyos intimitása még szelidebbé válik.

Számomra kissé meglepő, hogy ennyire élesen szembeállítod a politikát a filozófiával, hiszen politikusként, a Nyilvánosság az Erőszak Ellen koordinációs központjának tagjaként, amelybe az FMK delegált, úgy tűnt, nagy tiszteletben tartod, sőt számodra fontosaknak a történelmi és művelődéstörténeti tapasztalatokat, s nem kevésbé a politikai cselekvést.

Nyilván olvastad Platónót a *Gorgiaszt*, ismered Szókratész és Kalliklész pengeváltását, s tudod, hogy a politikust lehetetlen összebékíteni a filozófussal. Noha a filozófia és a politika szétfejtethetlen egységben élnek önmagukat, mégis nagyon éles különállásban, mert a feladatuk különbözősége okán más nyelvet beszélnek. Igaz ugyan, hogy elsőként Machiavelli mondta ki, hogy a cél szentesíti az eszközt, számomra azonban az európai politikai kultúrában az antik Kalliklész az a világnézeti toposz, amely az arrogánsan rendretutasító politikust és hatalomimádó embert jellemzi. Kalliklész az a mértékletes életmód erkölcsi rendszerén nevetve átgázoló, úgymond a közösségi érdekek hangsúlyozásának leple alatt kegyetlenül önérdékvényesítő jólétben élő ember, aki a filozófiát, vagyis az igazmondást kedvesének tartó Szókratészt azzal küldte a francba, hogy a filozófia nyelvén belül valóban megvan a maga igazsága, de a politika és a hatalmi érdekvényesítés nyelvén belül ez az igazság fabatkát sem ér.

Aki azt gondolná, hogy ezzel napjaink *politikus kontra értelmiségi*, vagy *hatalmaskodó pénzemberek kontra értelmiségi* viszonyrendszerére utalok, az nem téved. A politika és a pénzember a döntések praktikumával küszködik, amelyet nemcsak az ideológiai önérdék-érvényesítés és a javak újraelosztásakor működésbe lépő protekcionizmus, illetve a nyereségvágy kielégíthetatlensége nehezít meg számára, hanem mindenekelőtt az ön-hatalmával való visszaélés tudatosított álságai. A machivellista saját céljai és érdekei ellen beszélne, ha önmagára vonatkozóan kritikái, s nem informális nyelvet használna. A politika és a pénz hatalmának világával éles ellentétben, a filozófia a világban fölmerülő erkölcsi kétségek önkritikus szembesítésének terepe, amely nem az információ, hanem az igazság nyelvén beszél. Václav Havel szokta volt mondani, hogy az információ általában személytelen, láncszerűen terjed, hitelességét tekintve kétséges. Az információ és az igazság közti különbség abban mutatkozik meg, hogy az igazságot kizárólag személy hitelesítheti. S ha az illető személy nem mond igazat, előbb vagy utóbb kiderül róla, hogy hazudott, s még ha az összelopott pénzből és az önmaga bemocskolta hatalom révén teremtetett is valami nagyot, vagy sok nagyot, amire ő annyira büszke, a lényegét tekintve átvért, bomlasztott és rombolt.

Kalliklész és Machiavelli, és szellemiségük mai megtestesítői, illúziótlanul nézik az embert és a világot, rideg racionalitással tudatosítják azt, amit Auschwitz ténye csak föl-erősített, hogy az emberiség kezdetei óta a rossz az, ami természetes az emberben, s ennek fényében a szókratészi jó nem lehet más, mint természetellenes, vagyis maga a vereségre ítélt gyengeség, a lúzer. Vajda Misu nyilván nagyon is tudatosan választotta e két antik figura vitájáról szóló esszéjének mottójául Wittgensteinnek azt a megállapítását, hogy „egy nyelvet elképzelni annyit tesz, mint egy életformát elképzelni”.

Nyilván nem a véletlen műve, hogy a beszélgetésünkben elhangzott filozófusok és írók mindegyikétől jelent meg már szöveg a Kalligram Könyvkiadóban, mintha vértként használnám őket az ellen a világ ellen, amelybe egy kis időre belesodort az európai átrendeződést felgyorsító bársonyos forradalom, s amelyből még az első választások előtt kiléptem, amikor visszautasítottam azt, hogy a Nyilvánosság az Erőszak Ellen és a Független Magyar kezdeményezés parlamenti választási listáján biztos bejutó

helyre kerüljek. Rajta voltam a listán, a 150 jelöltből a 149. helyen, vagyis hát fél lábbal kiléptem. Már a választási eredményeket is az itthoni képernyőmön néztem, s nem a két párt Jirásek utcai központjában. Mintha már akkor éreztem volna, mint volt párttag, hogy soha többé nem akarok olyan életet élni, amelyhez az ideológiák, s nem az eszmények adnak erőt.

Fél lábbal, persze, benne maradtam, hiszen az ember nem nevezheti öntudatos állampolgárnak magát, ha kilép a politizálás mezejéről, hiszen a politikának kellene garantálnia a társadalmi rendet, az íratlan és írott társadalmi szerződések betartását, végső soron mégiscsak ő az az instrumentum, amelynek az emberek között létrejövő konfliktusokkal és a békesség fenntartásával alkotmányos kötelezettsége van. Elsősorban tehát mint választó vagyok a politika részese, s a kínálózó rosszak közül arra voksolok, aki empatikusabban viszonyul a szókratészi jó úgymond természetellenességéhez. Másodsorban közéleti emberként őriztem meg politikus alkatom, aki végzi a családi és társadalmi kötelességét, vagyis egyszerre apa, aki társadalomkritikai magatartásával modellül szeretne szolgálni gyermekeinek és barátainak, s egyszerre kiadó, aki az emberi létezés e kettős pólusát, ezt az egymás vonzáskörében élő és cselekvő két nyelvet, az ideológia és az eszmény nyelvét közvetíti a magyar és a szlovák olvasók felé. Mert mindkettő izgalmas, s ahogy azt már mondtam, a filozófia és a politika szétfejtethetetlenül, mégis éles különállásban egyek, mivel a feladatuk különbözősége okán más nyelvet beszélnek. Ritkán születik olyan ember, aki ezt a két nyelvet egyszerre beszéli – Václav Havel például közéjük tartozik –, ezért aztán a mindkét nyelven beszélni próbáló lélek megnyilatkozásaiban általában megmutatkozik, melyik nyelv, melyik életforma is az igazán domináns számára. Akinél pedig nem mutatkozik meg, mert opportunista, vagy mert a két világ közti konfliktus elnyomtatott benne mint a viktoriánus korban a testiség, annak beszédében és tetteiben dög nagy a fecsegés és az unalom.

Amit ebben az interjúban neked elmondtam, azt nem panaszként mondtam, miként Szókratész sem annak szánta azt a kijelentését, hogy „kénytelen leszek tehát elviselni, amit rám mér a sors”. Eddigi életem színes volt és lelkiekben, szellemiekben gazdag, győzelmekkel és kudarcokkal teli, sokrétű, sokrétegű és sokirányú, sosem egy, mindig több dolognak adtam oda magam egyszerre, s ma sem kizárólag a kiadói lét határozza meg mindennapjaimat. Emberből vagyok, nem gépből. De azért nem állom meg, hogy ne írjam ide a kérdést, amellyel Szókratész idézett mondatára Kalliklész reagált. Már csak azért sem, hogy egy röpke pillanatra zavarba hozzam napjaink hatalmasait: „És azt hiszed, Szókratész, szép dolog az, ha az ember ilyen helyzetbe jut és nem tud segíteni magán?”

„Aminek meg kell történnie, úgyis megtörténik...”

Beszélgetés Mészáros Andrással

Magyar-filozófia szakon végeztél az egyetemen. Irodalmár vagy filozófus akartál lenni elsősorban?

Eredetileg, tehát még az egyetem előtt, sem egyik, sem másik. Ugyanis kétszer tettem felvételi vizsgát a képzőművészeti főiskolán. Mondanom sem kell, hogy sikertelenül. Arra azonban jó volt ez a tapasztalat, hogy rájöttem, nincs értelme erőszakolni azt a tevékenységet, amelyből hiányzik a személyes kreativitás és imagináció. Nem volt kellemes érzés, de épületesnek nevezhetném abban az értelemben, ahogyan azt a XVIII. századi esztétikák használták. A filozófia-magyar szakot (ebben a sorrendben, mert a filozófia volt a fő szakom) ezután választottam, és egy idő után kiderült, hogy az, ami véletlen döntésnek tűnt, meghatározó lett a későbbiek számára. Egyébként is az a tapasztalatom, hogy az ember életében a legnagyobb és legjelentősebb változások mintegy véletlenül történnek meg. Az csak utólagos racionalizáció eredménye, hogy ezeket a „véletleneket” elkerülhetetleneknek és előzetes elhatározások megkalkulációk eredményének állítjuk be. Gondoljunk bele, hogy a metafizika és az etika egyik jelentős problémaköre kötődik a determináció versus szabad akarat kérdéséhez. Visszatérve a feltett kérdéshez: az egyetem elvégzése után húsz évig – legalábbis intézményes szinten – filozófiával foglalkoztam az egyetemen, illetve a Szlovák Tudományos Akadémia Filozófia Intézetében. Húsz év után léptem át a Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékére, vagyis váltottam át a második szakomra. De ez így félrevezető lehet, mert már korábban is „elkövettem” nem filozófiai, hanem irodalmi jellegű írásokat. Sőt, mivel a filozófián belül is főként filozófiatörténettel, tehát az irodalomtörténettel nagyon is rokon diszciplínával foglalkozom, a filozófia és az irodalom viszonyát sosem dichotomikusan kezeltem.

Lévinasnak Husserl, Gadamernek Heidegger, Heller Ágnesnek Lukács György volt a „mestere”. Neked volt (ilyen) mestered?

A mester-tanítvány viszony rendkívül bonyolult dolog. Éppen Heller Ágnessel beszélgetünk erről egyszer a kilencvenes évek elején, és ő maga megírta ezt a tapasztalatát Lukácsal kapcsolatban. Én ebben a kérdésben Platón véleménye mellett vagyok. Ő azt állította, hogy tanítani csakis úgy lehet, hogy a mester és tanítványa között bensőséges viszony alakul ki. Ami azt is jelenti, hogy itt már szó sincs alá- és fölérendeltségről, hanem csakis az eszmék átadásáról, és eközben a tanítvány rádöbben az „igazra”, vagyis arra a gondolatra, amelyik – Platón szerint – már megvolt a tanítványban, csupán szüksége volt valakire, aki erre őt rávezeti. Sajnos, a jelenlegi – a jelenlegibe beleértve az én egyetemi éveimet is – oktatási rendszer szinte lehetetlenné teszi az ilyen jellegű mester-tanítvány viszony létrejöttét és működését. Másrészt: ez a viszony feltételezi a kiválasztást is. Míg közben nemcsak a mester választ magának tanítványt, hanem a tanítvány is mestert. Az első esetben elkerülhetetlen a személyes kapcsolat, a második esetben viszont fennállhat annak a lehetősége is, hogy a tanítvány egy olyan mestert választ magának, aki már rég nem él, de az eszméi jelen vannak. A bensőségesség nem feltételezi az aktuális fizikai együttlétet. Az eszmék időfelettiek, vagyis bármikor együtt lehetünk velük. Ilyen értelemben voltak mestereim, akik alakították a gondolkodásomat.

Amúgy pedig a kérdésben foglalt gondolkodók a filozófiatörténet meghatározó alakjai, akiknek az esetében a filozófiatörténet mint diszciplína szemszögéből sem mellékes, hogy kihez kötődtek. Abban pedig biztos vagyok, hogy az én esetem nem az. Ezért nem is neveztem meg a mestereimet. Adok egy esélyt az esetleges olvasó(i)mnak, hogy rájuk találjanak.

Kutatóként az egyik szakterületed az irodalom és a filozófia határvidékének a fel-térképezése. Kérdésem némileg polemikus jellegű: szolgál-e még újdonsággal a filozófia az irodalom számára (illetve az irodalom a filozófia számára) a 21. században?

Nem tudom, megváltozott-e a filozófia és az irodalom viszonya a 21. században? Ez nem olyan kapcsolódási rendszer, amelyen belül a kronológiai időnek valamilyen szerepe lenne. Azon túl pedig ezt a kölcsönviszonyt lehetne formai szempontok alapján és tematikai aspektusból is szemlélni. Gondoljunk csak arra, hogy az antikvitásban sok filozófiai mű született a leghagyományosabb epikai formában: hexameterben. Vagy arra, hogy a dekonstrukció szerint a filozófiát olvashatjuk irodalomként, hiszen csak egy másfajta szövegről van szó. De én szívesebben közelíték ehhez a kérdéshez a leghagyományosabb módon. Vagyis abból indulok ki, hogy mind az irodalom, mind a filozófia valamilyen önkifejezés-forma. Még pontosabban: az, ami a filozófiát és az irodalmat a kezdetektől összeköti, az, hogy mindketten az emberi egzisztenciálékat próbálják megragadni. Az egzisztenciáléknak megvan az a „kellemetlen” tulajdonságuk, hogy bár nélkülük nem ember az ember – vagyis a legközelebb vannak hozzánk – mégsem engednek közel magukhoz. Ez azt eredményezi, hogy az egyes kulturális paradigmákon belül eltérő módon közelítünk hozzájuk. Tehát nincsenek végleges és lezárt válaszaink rájuk. És ezért van az is, hogy sem a filozófiának, sem az irodalomnak nincs kronológiai és fejlődési logika értelmében vett történelme. De van a kettőnek egy sajátos egyidejűsége. Ha végigtekintünk az európai irodalom és filozófia múltján, akkor azt tapasztalhatjuk, hogy eléggé egyértelmű módon paralel folyamatok zajlottak le bennük. Csak egyetlen példával élve: amikor a huszadik század első felében problematizálódott az idő fogalma a filozófiában (Bergson, Husserl, Heidegger stb.), megjelentek azok a regények is, amelyek ugyanezt a

kérdést tematizálták (elég, ha csak Thomas Mannra utalok). Vagy nézzük az irodalomtudományt: a huszadik századi nyelvfilozófiában lezajlott nyelvi fordulattal párhuzamosan kialakultak a formalista irányzatok, a gadameri hermeneutika mellett a posztmodern hermeneutika stb. De itt már másról beszélek, mint amire kérdeztél. Ez már a filozófia és az irodalomtudomány kapcsolata. Térjek tehát vissza a kérdésedhez. Az egzisztenciálékát a filozófia és az irodalom eltérő módon ragadja meg: a filozófia fogalmak révén, míg az irodalom a maga sajátos eszközeivel, amelyek a leggyakrabban nem fogalmi természetűek. Ebből következőleg mindketten beleütköznek a saját határaikba, és ekkor fordulnak egymás felé, onnan várva a segítséget és az esetleges megoldást. Ebben pedig aligha lesz változás az elkövetkezőkben. Persze, nem látható be az, hogy mire lesz képes a virtuális világok bevonása az emberi kommunikációba, és ez mennyire változtatja meg az emberi képzelőerő lehetőségeit.

Deleuze szerint a filozófia – akárcsak az irodalom – kreatív tevékenység. A filozófus is alkot, csak éppen regények, versek és drámák helyett fogalmakat. Egyetértesz ezzel a felfogással?

Bizonyos értelemben igen. Főként ha például Farnbauer Gábornak *Az ibolya illata* című művére gondolok. A világirodalom legszebb meséi a metafizika által előadott történetek. Ezeknek gyakran az égvilágon semmi kapcsolatuk nincs az úgynevezett valósággal. A probléma csupán az, hogy mit nevezünk valóságnak? Kant óta ugyanis alaposan megváltozott a helyzet, mert ha igaz, hogy a szemléleti formák a priori természetűek, akkor nem léteznek az ún. valóság magvát képező Ding an sich. Vagyis a fogalmaink nem a valóságot tükrözik, hanem segítenek eligazodni a valóságban. De hát nemcsak a filozófus van ebben a helyzetben. A matematikus is axiómákból, fogalmakból, formállogikai jelekből építi fel a maga rendszerét. Persze, a filozófián belül különbséget kell tenni az egyes diszciplínák között az általuk tárgyalt világokhoz fűződő viszonyuk és státuszuk alapján. Mert akkor egészen más helyzetbe kerül a logika az egyik és például a szociálfilozófia a másik oldalon. Emlékszem volt logikatanárom példázatára, amelyik a logika és a valóság viszonyát érintette. Így szólt: A logikában érvényes, hogy ha „A” nagyobb, mint „B”, és „B” nagyobb, mint „C”, akkor ebből az következik, hogy „A” nagyobb, mint „C”. Ebben az időben zajlott a hoki-világbajnokság, amelyen (ha jól emlékszem, 1969 elején) már csak presztízs okokból is Csehszlovákia legyőzte a Szovjetuniót, a Szovjetunió pedig Svédországot. Ebből logikusan az következett volna, hogy Csehszlovákia legyőzi Svédországot, és világbajnok lesz. Nos, nem ez történt.

De a kérdésed elvezet egy másik összefüggéshez is. A filozófusok által kreált elméletek gyakran váltak/válnak ideológiák alapjául, már csak azon az alapon is, hogy eszmék és eszmények között nagyon vékony határvonal húzódik. Az ilyen eszményeket felvállaló és azokat kizáró alapon hirdető személyek pedig csaknem mindig megfélemlenek arról, hogy az eszmények – akárcsak az irodalmi művek szereplői – nem evilágiai, és egy örökkévaló lény viszonyulásaihoz szabottak. Az örökkévalónak azonban nem kell figyelembe vennie a „hic et nunc” kényszerítő erejét. Nekünk, embereknek viszont igen.

Oktatóként és szerzőként is kétnyelvű vagy, egyaránt otthonosan mozogsz a magyar és a szlovák nyelvben és kultúrában. Tagja vagy a Magyar Filozófiai Társaságnak és a Szlovák Filozófiai Társulásnak. Milyen inspirációkat kapsz az egyik, illetve a másik oldalról? Van valamiféle kapcsolat (párbeszéd) a két oldal között?

Örkény Istvántól tudjuk, hogy a határon élő ember tájékozódottabb a többiekénél. De ugyanezt kiolvashatjuk Diderot „Fatalista Jakabjából” is, és őt követően Hegel történet-filozófiájából. Tehát azt, hogy két entitás között nem létezhet közvetlen kapcsolat, az mindig közvetett és közvetített. Aki képes a közvetítő álláspontjára helyezkedni, az mindig kívülről láthatja tevékenysége tárgyát. Mivel kutatói érdeklődésem java részt a (történelmi) magyarországi filozófia történetére irányul, és ebből a témakörből publikáltam a legtöbbet is, módszertani viszonyulásom során elkerülhetetlen volt a magyar és a szlovák szemlélet konfrontálása. Hiszen a felső-magyarországi filozófia szereplői és művei egyként tárgyai a magyar és a szlovák történetírásnak is. Mivel részt vettem és veszek szakmai vitákban, mindkét oldaltól kapok fontos inspirációkat, és mindkét oldallal szemben megpróbálok érvényesíteni a magam köztes álláspontját. Ez nem mindig sikerül, de hát nem biztos, hogy nekem van igazam minden esetben. Az azonban tény, hogy a magyarországi filozófia történetét a XIX. század utolsó harmadáig feldolgozó könyvem elfogadott tanulmányi anyag azokban a magyar felsőoktatási intézményekben, ahol a magyar filozófia történetét oktatják, és hogy a szlovákul publikált, ilyen tematikájú írásaim kötelező olvasmányként jelennek meg pl. a Comenius Egyetem filozófia tanszékén.

Ami a párbeszédet illeti: Még a rendszerváltás előtti utolsó évben megszerveztem a két akadémia filozófiai intézeteinek a hivatalos találkozóját, ahol együttműködési szerződés is született. Ez, persze, később tárgytalanná vált. A kilencvenes évek elején meghívtam Szlovákiába Heller Ágnes-t és férjét, az akkor még élő Fehér Ferencet, akik előadást tartottak az akadémia filozófiai intézetében. Ennek jelentős visszhangja volt, akárcsak annak a szlovákul publikált interjúnak is, amelyet Heller Ágnes-szel készítettem. Ezután (1993-ban) összeállítottam a *Filozofia* című szlovák szaklap magyar filozófiát tartalmazó különszámát, és ezt – most a középgenerációt megszólaltatva – megismételtem 2009-ben is. Ennek mintájára összeállítottam a szlovák filozófiát bemutató *Magyar Filozófiai Szemle* különszámát is. Mindezt csak úgy tudtam megcsinálni, hogy volt fogadókészség és segítség mindkét oldalon. Mégis, egyelőre ez minden, amiről a párbeszéd kapcsán be lehet számolni. Vagyis: minden az egyéni kezdeményezésen áll, vagy bukik. Amíg nem lesz intézményes háttér a párbeszédnek, nem lesz kontinuitása sem.

Melyik volt a három legmeghatározóbb olvasmányélményed?

Nem mondok könyvcímeket, csak szerzőket. Habár borzasztó nehéz kiválasztani hármat a sok közül. Lehet, hogy több nevet hozok fel. Kezdjük az irodalommal. Az kétségtelen, hogy az első helyen nálam Anatole France áll. Osztatlan második helyen vannak Diderot, K. Čapek, Th. Mann, V. Vančura, G. B. Shaw, J. L. Borges, B. Hrabal, M. Kundera. Eléggé különböző szerzők. Egy dolog azonban összeköti őket: filozófiával alaposan „megterhelt” írásaik vannak. Ez az ízlésem talán utólagos választ ad a korábbi kérdésemre is, inspirálja-e a filozófia az irodalmat? A felsoroltak többsége ugyanis tematizál egy, számomra mindig fontos filozófiai és irodalmi kérdést: az időt. A másik összefüggés, hogy a cseh írók nagy számban vannak itt. Őket főként a nyelvezetük miatt szeretem, meg a miatt a humanizmus miatt, ami ott van France és Diderot műveiben is.

Filozófiában, ha jól meggondolom, ketten inspiráltak: Kant (és a neokantianizmus axiológiai irányzata) valamint Heller Ágnes (a reneszánsz emberről és a mindennapi életéről szóló könyveivel). Mindez még egyetemista koromban történt, és azóta ez az inspiráció részben módosult, de alapvetően megmaradt.

Szerelem-monográfiád, amely *A transzcendencia lehelete* címen jelent meg magyarul, sokak kedvelt olvasmánya volt (többek közt az enyém is). Úgy tudom, terveid között szerepel egy ezzel valamelyest rokonítható projekt – egy halál-monográfia. Hogy állsz ezzel a munkával?

Ennek a könyvemnek a szlovák változata is sikeres volt. Sőt, az egyik recenzens azt írta rólam ezzel kapcsolatban, hogy a „legszebben író szlovák szerzőről” van szó. Sosem gondoltam volna, hogy ilyen összefüggésekben is megjelenhetek.

Ezt a könyvemet részben fogadásból, részben pedig azért írtam, mert a szerelem mint emberi egzisztenciálé révén akartam kifejtetni, hogyan működik az emberi idő. Ekkor úgy képzeltem, hogy megfogalmazom a többi alapvető egzisztenciálé – a halál, a hatalom, a játék és a munka – időiségéről szóló elképzelésemet is. A halállal kezdtem volna. El is készültem egy vázlattal. Utána hosszabb ideig nem volt érkezésem foglalkozni a témával, és amikor vissza akartam keresni a jegyzeteimet, kiderült, hogy szórén szálán eltűntek mind a céduláim közül, mind pedig a számítógémem memóriájából. Fatalista ember lévén feladtam a dolgot. Pontosabban: egyelőre nem foglalkozom vele. Aminek meg kell történnie, úgyis megtörténik, tehát kivárok. Nem beszélve arról, hogy egyéb, látszólag fontosabb feladatai akadtak, és most azokat kell megoldanom.

Van valamilyen dédelgetett terved vagy álmod, amit mindenképpen szeretnél megvalósítani?

Feltételezem, hogy a filozófiára vagy az irodalomra gondoltál. Ezzel kapcsolatban csak azt tudom megmondani, hogy most mit szeretnék megvalósítani. Az elkövetkező egy-másfél évben szeretném megírni a magyar filozófia történetét szlovákul. A szlovák filozófiatörténészek ugyanis nem tudnak magyarul, és rengeteg művelődéstörténeti összefüggés is a szemléleti horizontjukon kívülre került, ezért szükség van olyan feldolgozásra, amelyik egyrészt ezeket az ismereteket közvetíti a számukra, másrészt ezt olyan fogalmi kereteken belül teszi meg, amely rámutat a szlovák filozófiai gondolkodással szembeni divergens és konvergens mozgásokra is. Ez egyszerűen egy feladat, amit a köztes helyzetből kifolyólag el kell végeznem.

VERES ISTVÁN

Nyugdíjasok a ködben

Az aszalt szőlőt mindenki szereti, még a magamfajta félnótás állatorvos is. Véresebb napokon képes vagyok másfél kilónyt is elmajszolni, közben az sem zavar, hogy két páciens között elfelejtem megmosni a kezem. Amikor meg a tükörben veszem észre a szájam sarkából időnként kikandikáló kutyaszórt, előnt a meleg. Az utóbbi időben az úgynevezett csilei mazsola a kedvencem, mivel nagyszemű, húsos, és sosincs benne mag. Azt mondja nekem a múltkor egy kígyótulajdonos, valami Novák, hogy én alighanem azért fogyasztok ennyi mazsolát, mert így akarok leszokni a cigiről. Ha nincs ott a pitonja, alighanem felvázolom neki az erőviszonyokat, de pitonnal egy szobában az ember igyekszik inkább nem hadonászni. Erzsike amúgy sem egy könnyű eset, másfél éve alatt három állatorvost tanított mőresre. Erzsike, a depressziós pitonlány. Szóval én ezeket a mazsolákat nem holmi pótcselekvésként fogyasztom, alaposan végiggondoltam annak idején, amikor elkezdtem, hogy akarom-e ezt, és eldöntöttem, hogy akarom. Ma ott tartok, hogy kisebb megszakításokkal huszonöt éve fogyasztok rendszeresen aszalt szőlőt, kijelenthetem tehát, hogy lételemem a mazsolaevés, ebből kifolyólag nem szeretem, ha a rágógumi- és szotyolapuzstítók öntudatlan tömegeivel emlegetnek egy lapon. Emezek jóformán azt sem tudják, mit raknak a szájukba, csak rágnak, rágnak, rosszabbak, mint a sáskák, azok után legalább nem kell takarítani. Ha meg elfogy a ropi, gyorsan kell újabb, különben a saját ujjait rágnák le tövig. Elrettenítő példaként élnek sokunk emlékezetében azok a vasárnap délutánok, amikor az Üllői úti metróaluljárókban térdig gázoltunk a szotyolahéjban, úgy teleköpködték a buzgó ferencvárosi drukkerok. Némelyek szerint a pesti földalatti üregeiben még órákig bolyongani szokott a fradista szotyolaropogatók keltette furcsa moraj visszhangja Kőbányától egészen Békásmegyeryig. Az a szerencsém, hogy hiányos fogsorral, illetve protézissel nem lehet szotyolát törni, legalábbis nem az odaillő tempóval, máskülönben a velem szemben ülő korosodó kompánia tagjai sem vesztegetnék az időt, és a hírlapolvasást kísérő fejcsóválások közt – „hát ez már nem igaz, hogy hová tart ez az ország...” – Füzesabonyig biztosan elropogtatnának legalább egy fél zacskóra valót. A műfogsorral bizony az már nem úgy van, a hiányos fogsorral meg még úgy se. A laposabb magdarabok olyan alátomosan képesek befészkelni magukat a zápfogak árnyékosabb részeibe, hogy az eltávolításukhoz szükséges idő és energia esetleges átcsoportosításával egy csomó más tevékenységben tudnánk kima-

gasló teljesítményeket elérni. Valahonnan a mélyből mégis azt sugallják a protonok, hogy átkozni fogom még a percet, amikor az agresszív illatú arcvízfelhőbe burkolt, tárgult erekkel behálózott sasorrát maga előtt toló öregúr kérdésére – „vouna itt hel, kérem?” – fél-szeg biccentéssel válaszoltam mindössze. A rákövetkező másodpercekben alkalmam nyílt végignézni, hogy a fülkémbe három tiszteletreméltó idős emberpéldány alakjában bepofátlankodik a gulyáskommunizmus. Egy beszáradt nőstényről és két kivénhedt hímről van szó, akiket a beszédük alapján ugyan semmiképp sem tekinthetek kommunistának, sőt, szerintem a gulyást sem szeretik, viszont ahogy rájuk nézek, áthat a meggyőződés, hogy ezek bizony gulyáskommunisták a javából, és az is könnyen meglehet, hogy a szívük mélyén titkolt szomorúság lakozik avégett, hogy a vonatukat húzó V 43-as mozdony orrára senki sem mázolt vörös csillagot, mint annak idején a 424-esekre. Gondosan lesegítik egymásról halszállás posztókabátjaikat, amelyek nehezek, mint az élet. A nőstény valahonnan ismerős, ha jól emlékszem teknősbékatulajdonos. Valamelyik télen bekopogott a rendelőm ablakán azzal, hogy meg tudom-e gyógyítani Dávidkát anélkül, hogy az állatnak fájna, mert ha nem, ő bizony keres egy másik állatorvost. Dávidka teknőlágyulását akkor sikerült kikúrálnom, a gazdi viszont nem hiszem, hogy megismer, a szakállamat ugyanis épp akkortájt kezdtem el növeszteni közkívánatra. Többek szerint túl sterilnek hatottam sima képpel a sok szőrnök között, és bár a külsőre vonatkozó megjegyzésekkel nem szoktam foglalkozni, akkor mégis beláttam, hogy mint az állatok ügyének elszánt pártolója, illik én is meghagyjam itt-ott a sörengem. A szemben ülő két hím pofalemeze sima, mint a majompina. Kítartó idegességgel forgatják a hírlapokat, a nőstény kelletlen, berögzült mosolyával kínálgatja őket, hosszú orrát állandóan előre nyújtogatva egy gúnárra hasonlít. Közben néhányszor kibámul a sebességtől téstává lágyult mezők réteges húsába, de tekintete mintha csak az ablaküvegig jutna. Hát, én is nagyon kíváncsi leszek, hogy ez a Szetei veszi-e a fáradságot, hogy kijöjjön élénk – próbál beszélgetést kezdeményezni, a hímeiket viszont teljesen lekötik a hírlapok. Persze, még mit nem... – ismételtetik a tegnapi eseményeket kommentálva. Csornán alig állunk három percet, a városból kifelé síneket javítanak, a szerelvény csigatempóval halad. Senkinek nem szúr szemet, amikor a rekkenő melegben megelőz bennünket egy zilált lepkenyáj. A nősténynek a beszélgetés elkezdéséért folytatott kítartó aknamunkája végül mégis meghozza a gyümölcsét: az egyik hím kezdi elpakolni az újságokat. Körbe-körbe ugyanazt írják, minden héten. Mi ez, ha nem népbútítás?! Hol van már valaki, aki egyszer egyenesen kimondaná az igazat? Hát... – készül közbeszúrni egy véres verejtékkel kigondolkodott megjegyzést a szereplési lehetőségtől izgalomba jött nőstény, mire a domináns hím hirtelen a szomszéd ülésre veti az összes lapot. Kár a szóért – állapítja meg nagyot sóhajtván, és egyben jelezve, hogy kész elképzelései vannak a társaság következő programpontját illetően. Eszünk – jelenti ki magabiztosan. A nőstény képtelen titkolni csalódottságát. Én csak egy banánt kérek – suttogja keserű mosollyal, amikor a domináns hím odanyújtja neki tízóriai-fejadagját, ami esetünkben, a körítést nem számolva egy méretes karéj disznósajt. Falatozás közben élénk disputa folyik. Szóba kerül a közelben magasodó egrí vár, egykori hatalmas jelentősége, hogy Dobó István maroknyi csapatával megvédte Európát a töröktől, meg hogy ezt mennyire nem méltányolta soha senki. A mai fiataloknak Szondi György neve már semmit sem mond – állapítja meg cinikus mosollyal az alacsonyabbik hím, akinek szürke öltönye Szent István koronázási palástjával lehet egyidős. Hát, az könnyen meglehet, feleli aggodalmasan a nőstény, aki a nemrég elfogyasztott banán maradványait törölgeti egy katonazöld zsebkendővel az ujjbegyeiről. Közben nyelve hegyével igyekszik a műfogsora elülső részén is elvégezni

ugyanezt, minek következtében az arca egészen elhörcsögösödik. Tessék mondani, a következő megálló már Gyula? – kérdezem tapintatosan a nőtényt, aki magabiztosan bólint, az arcán olyasforma mosollyal, amilyennel a vasorrú bába nyugtázta annak idején a tényállást, hogy Jancsi már elég kövér. Mindenki elégedetten szuszog, amikor néhány perc elteltével berobogunk Sátoraljaújhelyre. Egykori fizikatanárom jut eszembe, aki szerint az egész irodalmi maszlagot Jancsival, Juliskával, az egri csillagokkal meg a bikavérrel együtt Gárdonyi találta ki. Az öregnek az volt a rögeszméje, hogy Gárdonyit úgy ahogy van be kéne tiltani, mi több, az általános iskolákban Herman Ottó *Magyarország pókfaunája* című könyve válhatna kötelező olvasmánnyá az *Egri csillagok* bezúzatásával keletkező űrt kitöltendő. Nézeteit azzal indokolta, hogy Gárdonyi tette tönkre a két világháború közti magyar irodalmat. Az első csapást akkor mérte rá, amikor egy Juhász Gyulával eltöltött éjszakára virradó hajnalon bemázolta a melankólia borzasképű boncmesterének szakállát fogkrémmel. Juhász Gyula pedig, olyan szegény lévén, hogy még tükre sem volt, ebben az állapotában talált az utcára menni. Ami a kegyelemdőfést illeti, folytatta széttárt karokkal az öreg, ahhoz már elég volt annyi, hogy Gárdonyi itt-ott emelje Tóth Árpád lila nyakkendőjét, és elmenjen benne istentiszteletre a Kálvin-téri református templomba, természetesen hullarészegen. Az utóbbi eset a nép ajkán szólássá merevedett: „nincs rosszabb egy lila nyakkendő részeg reformátusnál”. Hódmezővásárhelyen gyakran hallani. Lelkes amatőr nyelvész barátomnak, Kollár Tibinek, akihez éppen utazom, nemrég sikerült kimutatnia, hogy a Dél-Alföld közmondás- és szóláskincsét illetően a *hazug embert hamarabb utolérik mint a sánta kutyát* és a *várja hogy a sült galamb a szájába repüljön* után ez a leggyakrabban előforduló közmondás napjainkban. Itt kitérnék arra, hogy a szólásokat és a közmondásokat képtelen vagyok megkülönböztetni, zavarodottságomban felváltva használom a két kifejezést. Állatorvos létemre eléggé zavar az ügy, szeretek tudni egy csomó olyan dologról is, amelyik a munkámmal egyáltalán nem függ össze. Egy kimerítő tavaszi kutyaoltás hajrájában például gyakran segít, ha elsorolom magamban az egyiptomi Középbirodalom uralkodóit, vagy az egykori keleti szláv törzsek neveit. Krivicsek, radimicsek, drevljanok, szeverljanok. Aztán jöhetnek a kereszties hadjáratok, ahová mindig azokat küldték vitézkedni, akikből a birodalomban éppen túltengés mutatkozott. Szerintem azon sem csodálkozna senki, ha a következő kereszties hadjáratokat nyugdíjasokból szerveznék, talán éppen a mi korosztályunkból. Nem tudom lesz-e kedvem az egészhez, mindenesetre igyekszem majd afféle egzotikus utazásként felfogni a dolgot. Megkockáztatom, hogy útitársaim, annak ellenére, hogy majdnem egykorúak vagyunk, másként látják a kérdést. Ha tudnák, miket gondolkodom itt össze, alighanem helyben kivézetnének, mint egy áldozati kost. Amióta befészkeltek magukat hozzám, a sarokba húzódva lapítok, sétálómagnóm féregnyúlványaiból szivárgó halk muzsikaszó fedezékéből hallgatom őket alvást színelve. Talán a jóllakottság miatt, a hímek szokatlanul csendesek. Vállaik közé süllyesztett fejfel emésztenek a sarkokba dőlve. Néha kelletlenül rászánják magukat, hogy valamelyik mellső végtagjukkal elhessegesse az arckoponyájukról egy-egy kezelhetetlenségig szemtelenedett húslegyet. A kérdéseket, amelyekre fél órája még lázasan keresték a választ, könyörtelen lassúsággal magába fogadja érdektelenségük mocsara. A lehúzott ablak résén bezúduló hűvös hansági szellő mindnyájunkra üdítően hat. Az utolsó márciusi fagyok után végleg kiengetett a föld, öröm levegőt venni. Olyan nap ez, amikor érezni, hogy vagy fog történni valami szokatlan, valami világgraszoló, vagy nem. A szürke öltönyös hím olyan idétlenül bámul bele a nadrágom hasítékába, hogy elhatározom, ha egyszer felkérnek, forgassak már filmet Jézus Krisztus életéről, hát ő lesz benne a Simon Péter. Kap egy elegáns, vö-

rösesbarna, fűtös műhaját, a ráncait meg kivasalja egy hollywoodi sminkesbrigád. Kinek tartanak engem az emberek? – kérdezi Jézus az apostolokat. Azok csak vakarják a fejüket, főleg Péter, mivelhogy neki volt a legnagyobb feje. Ezért is lett ő az első az apostolok között, mert az elején Jézus azt hitte, akinek nagyobb feje van, az okosabb. Na szóval a tanítványok azt válaszolják, hogy hát, mester, ugye van, aki Mózesnek, van, aki Ilésnek, mások meg Jeremiásnak, vagy valamelyik más prófétának gondol. És ti kinek tartotok engem? – kérdezi Jézus most már tükörmerev arccal, kilépve a humorista szerepéből. Megint Péter szól először, aztán mindenki elmondja, amit gondol, némelyek több nyelven is, hogy a külföldiek is értsék. Jó haver vagy Jézus, szívesen hallgatunk téged, csak hát ugye annyira vonzod a bajt, hogy ennyi erővel Zelótáknak is állhattunk volna. Ebben szépen meg is egyeznek, majd Péter javaslatára az egészlet gyorsan leírják, hogy el ne felejtsek. Aztán a film végére Jézus is felfogja, hogy a választott nép sem azért filozofál annyit a világ dolgairól, mert a sorsát szeretné megváltoztatni, hanem hogy agyonüsse az időt. A film tanulsága az, hogy ha ezt abban az időben Jézus megérti, talán nem pazarolta volna a drága idejét maratoni tereferékre, hanem belefog valami másba, házastársi tanácsadásba kezd vagy fodrászüzletet nyit. Az ilyen kalibereknek, mint amilyen a Jézus is volt, megvan az a tulajdonságuk, hogy bármibe fognak, tapad hozzájuk a pénz, amiben ugyanakkor képtelenek örömet lelni. Ez az ő nagy tragédiájuk, hogy úgy kell leélni az életüket, hogy ujjal mutogatnak rájuk. Elvegyülni képtelenek, gyakran felhasználják őket különböző politikai, vallási eszmék és érdekek szolgálatára. Igazi elhivatottság azonban nem dolgozik bennük, csupán a dolgukat teszik. Nem mérlegelnek, csak

Szabó Gyula, 2006, Billboard, 240 x 500 cm, Pozsony

Fotó: Ravasz Marián

„Az Osztrák-Magyar Monarchiában születtem, iskolába Csehszlovákiában jártam, Magyarországon nősültem meg, Szlovákiában élek, és soha nem hagytam el szülőföldemet. Szabó Gyula”

cselekszenek. Ha elképzelem, hogy a vasúti kocsiba, amelyben éppen utazom, beszáll egy ilyen Jézus-féle alak, biztosan nem rejtegetné érzéseit, és nyitott szívvel megkérdezné a három nyugdíjastól egyet s mást. Ilyenformán, hogy hallja, Rozi néni, hogy is hívják magát? Erzs, Piri, Sári? Idehallgasson. Arról volna szó, hogy szeretném önt elcsábítani ma este. Ne is mondjon semmit, időpazarlás. Dolgozik bennem a vágy. De azért annyit megkérdezhet, hogy hová. Hát... hová? – kérdezi tátott szájjal mademoiselle Jucikarolina. Hát a Margitszigetre döglött kutyákat baszni, te vén teknősbéka, oda. Benne lennél, mi? Várjál, tartozom még egy vallomással, nekem nem jó az időpont, úgyhogy mehetsz magad, hahahaha. A domináns hím esernyővel esne Jézusnak, minék következtében megkapná a Segal becenevet, keresztelőnek meg két hatalmas öklöst, a szürke öltönyöst pedig, mivel szólni sem mer majd, Néma Bobként fogjuk emlegetni. Na mi lesz, Margit? – fordul Jézus megint a nőstényhez. Megmondod a neved, vagy átkereszteljelek téged is? Jómagam meg éktelen hahotázásba kezdenék, hogy csak úgy rázkódna a vonat. Így lenne lehetséges, hogy Bakonyszentkirály és Pula között a vonatunk kisiklik, úgy zúdulva rá a harmatos fűszőnyegre, mint valami méregdrága focista, miután előnyhöz juttatta csapatát. A kalauz veszettül nyitogatná a fülkéket, gondolván, hogy a vészféket húzta meg valaki. Tessék mondani, önök állították meg a szerelvényt!? Szeretnék neki válaszolni, csak hogy a röhögéstől szétpukkadna a hasam, kifordulna a belem, belsősegeim kocsonyás gennymaszlagja meg úgy elborítaná az utaskísérőt, hogy nem tudná lekezelni a Jézus jegyét. A Farkaserdő északnyugati lábainál, a Dráva völgyében zötyögve leteszem magam előtt a fegyvert, és belátom, hogy a fülkémbe nincs se Jézus, sem kalauz, és kisiklás veszélye sem fenyeget. Minden a régiben. Télre jön a tavasz, tavaszra a nyár, majd megint a tél. Az ős idén elmarad. A nanocsövek korában ez már egyáltalán nem meglepő. A magamfajta nyugdíjas meg az egészből csak annyit érzékel, hogy Csorna után a következő állomás Eger, majd Gyula, aztán mindjárt a Bakony. Itt most vagy minden a feje tetejére lett állítva..., vagy mi vagyunk teljesen hülyék – vonják le a következtetést útitársaim. Zavarodottan pislognak felém. Maga mit szól ehhez? Ugyan kedves polgártársak –, kezdem begombolni a kabátomat – hallottak már a nanotechnológiáról? Nem. Na hát akkor egyenek inkább egy kis mazsolát. Nem olyan utolsó dolog az. Tetszik tudni, minden mazsola külön entitás. Nem találni két egyformát, mindegyik szem másként zsugorodik. Ezért kell egyenként fogyasztani őket, így adózva tisztelettel mindegyikük egyedi és megismételhetetlen volta előtt. Még a csontritkulás ellen is jók – húzom be végül a fülke ajtaját. A vonatról lekászálódva elnézem a Budapest irányába meglóduló szerelvényt, amint kelletlen lassúsággal befelűrja magát a nagy nedves alföldi ködbe. Itt vagyok tehát újra Kecskeméten, ahová egykor havonta jártam, és ahová aztán harminc évig egy hülye félreértés miatt truccból nem jöttem. Kollár Tibi barátomat is átgyúrhatták az esztendőik valamelyest, húsz évvel ezelőtt nem tudtam volna elképzelni, hogy a békülést ő kezdeményezi majd. Mindenesetre jó lesz vele újra találkozni, már ha nem feledkezett meg a dolgról. Mert ha mégis, akkor egyedül kell ebédelnem a Szent Hubertuszban. Vagy várjunk csak... Az is lehet, hogy én emlékszem rosszul, és Tibi a Garasban vár rám egy tál gőzölgő marhapörkölt társaságában. Na mindegy... Ez már csak így megy, ha az ember nyugdíjas. Azért nem stresszelek, a forгатókönyv úgyis adott. A régimódi vendéglő régimódi pincéreinek felügyelete alatt két szenilis vén fasz kielemez a harminc évvel ezelőtt történeteket – pontosabban azt, amire még emlékeznek –, mindezt lassan, tempósan, amíg az asztalon a gyertyák csonkig égnek.

COLIN DRIVER

Kozmonauták vára

– SF-monológ –

Izzadós tenyerű idegenek
– micsoda hátborzongató gondolat.

Nyugodj békében, Sir Isaac,
a *Kozmonauták vára* csak egy ugrás csészealjon.
Bár az idegenek szerfölött megválogatják,
hogy milyen kérdésekre válaszoljanak.
Nincs rá bizonyíték, hogy értik a földi politikát.
Arra sincs, hogy a jelenlétünkkel
magas szinten foglalkoznának.
Mindannak alapján, amit tudunk,
lehet, hogy az ő *Encyclopaedia Britannicá*jukkal
vagyunk kapcsolatban.
Még hozzá a gyerekeknek való kiadással.

Per ardua ad astra, ami annyit tesz
– „hordjátok el a seggetek”.

H. Nagy Péter gyűjtése

MÓCSAI GERGELY

Eszmélet

vissza a gőzbe
ott tudta
elsőre pillanat
kezdődik újra

előre-hátra
sehol egy kijárat

felemeli
tekintetét, akaratát
valami
védendő, érdekest
a hullá

KULCSÁR FERENC

Hármasoltár

Senkiföldjén vár az Istenre, halálra

Öregedik R. C., fogyó holddal apad,
megbotlik árnyékban, sorvadt ina szakad,
mohó rozsda eszi, falánk féreg rágja,
senkiföldjén vár az Istenre, halálra.

A hegyről lefelé kígyózik az útja,
a cinterem felé fordult már a rúdja,
totyog, matat, keresi a kopott kriptakulcsot,
szimata odavan, vacogó vén buldog.

Kimért lett egykoron szökdelő irálya,
rímeknek volt, most meg rémeknek királya,
a szájában két fog tartja az istrázsát,
őrizvén testének dűledező sátrát.

Vénséges, mint vala istenes Habakuk

Hajlott korú R. C., tölgyfa volt, kóró lett,
elvéti a tú fokát s mind a fehéznépet,
inában van már a lotyogó bő nadrág,
tehén, kutya, asszony, egy se veszi hasznát.

Elveti a frisset, csak a lassút járja,
kétnaponként mozdul szűk szavakra szája,
csüng a feje bal felé, jobb felé a vállá,
kettő volt, most pedig három már a lába.

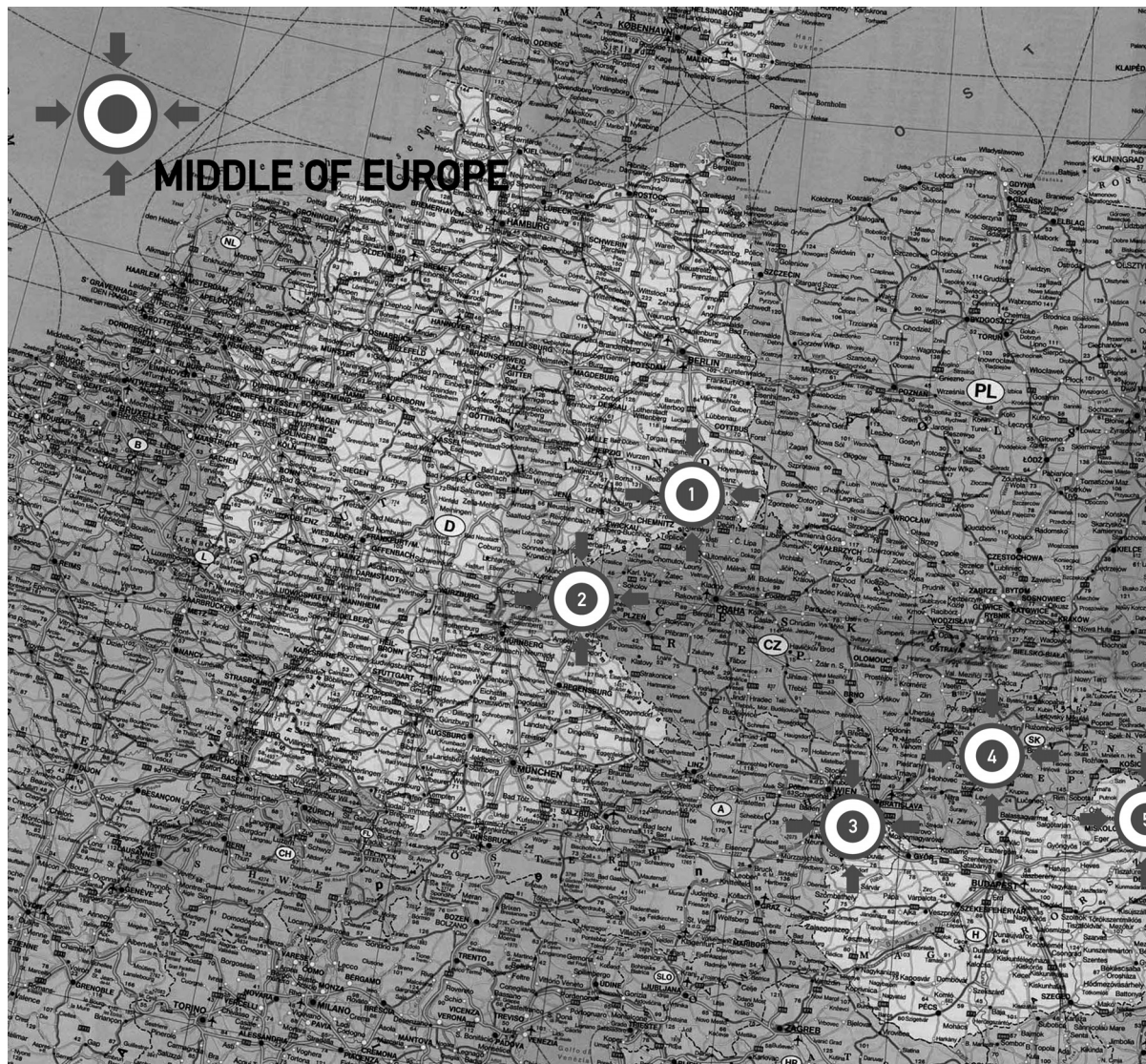
Sokat szólt már neki ingaóra, kakukk,
vénséges, mint vala istenes Habakuk,
fülhegygel hallgatja az esti harangszót,
nem papol, nem ejt ki egyetlen harangszót.

Mennybe ér ősz feje, pokolba a lába

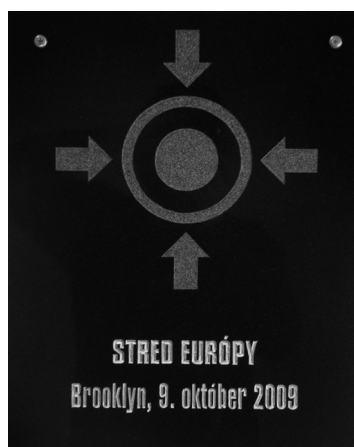
Élemedik R. C., szegény matuzsálem,
vén már és hófehér, akár Jeruzsálem,
kikopott a sátoros ünnepekből régen,
túl van az innenen, túl van a merészen.

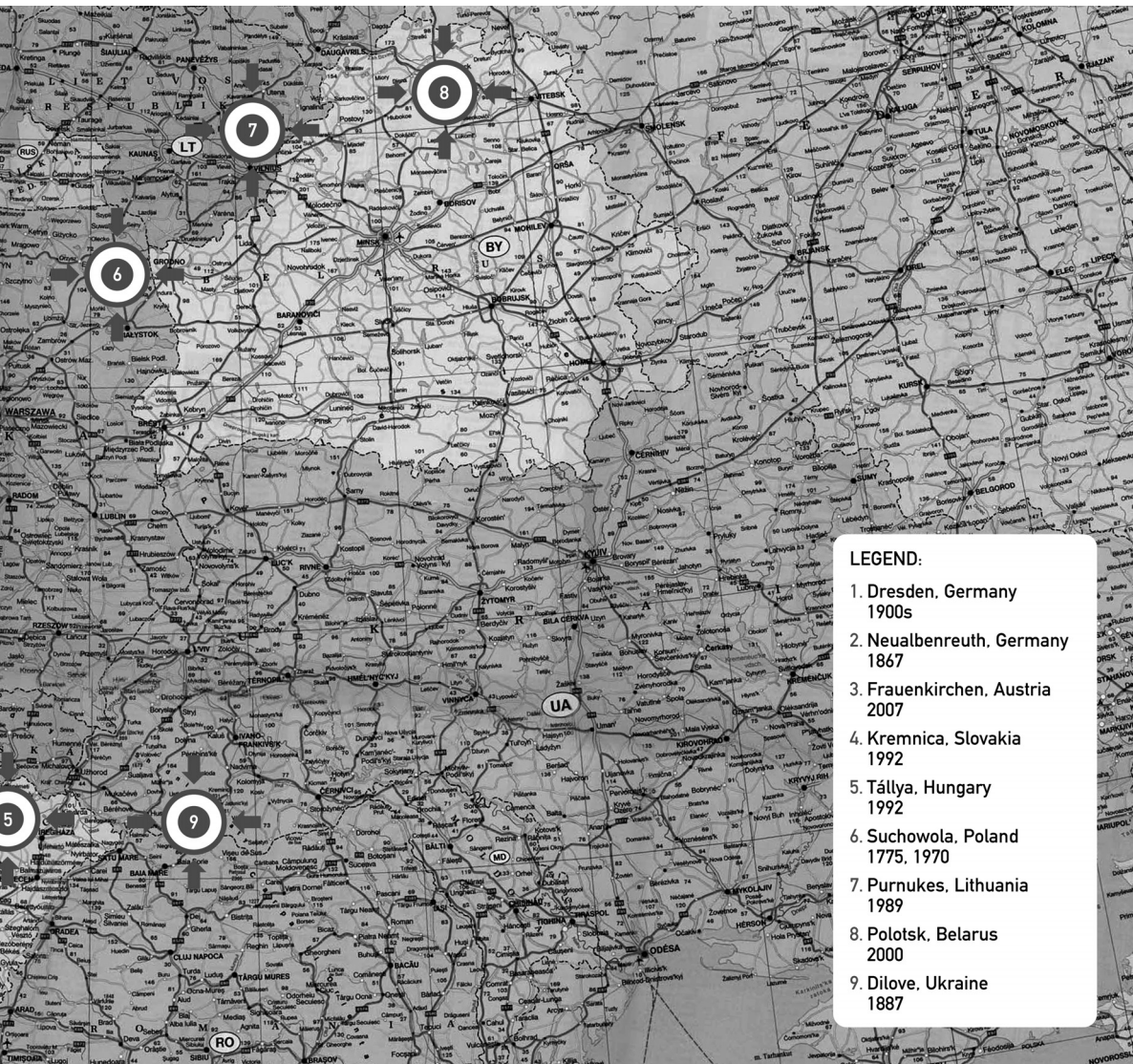
Húsvéti bárányt már százat is megevett,
vert a keresztfába sok-sok rozsdás szeget,
öreg, mint az Isten s a tízparancsolat,
imát morzsol fogai közt, káromló szavakat.

Mennybe ér ősz feje, pokolba a lába,
s hajlamos egyfajta pogány vallomásra:
igen is ő, nem is, az is meg emez is,
így akarta ama büntető Nemezisz.

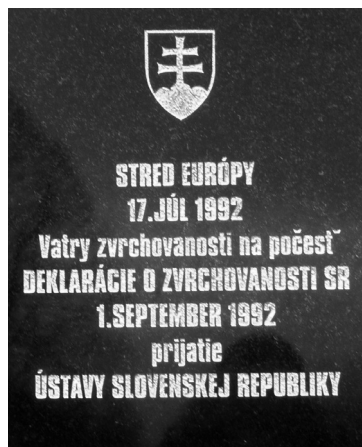

Európa közepe, 2009, installáció, részletek, Brooklyn

- LEGEND:**
1. Dresden, Germany 1900s
  2. Neualbenreuth, Germany 1867
  3. Frauenkirchen, Austria 2007
  4. Kremnica, Slovakia 1992
  5. Táilly, Hungary 1992
  6. Suchowola, Poland 1775, 1970
  7. Purnukes, Lithuania 1989
  8. Polotsk, Belarus 2000
  9. Dilove, Ukraine 1887

A világ meghódításának vágya

Interjú Kulcsár Ferencsel

Az utóbbi időben megjelent verseidet olvasva mintha semmit sem veszített volna érvényéből az az 1993-as köteted kapcsán tett kijelentés, hogy nálad MINDIG ugyanarról van szó – amit különben nem olyan könnyű körülhatárolni: a létezés metafizikai dimenzióinak, egyén, közösség és Isten bonyolult viszonylatainak megfogalmazásáról. S hozzátehetnénk: az újra és újra megfogalmazások szükségességéről. Vagy ahogyan egy korai, híressé vált versedben írod: „s értetlen gesztusokkal védem / őrzöm az Édent / majdnem meztelen majdnem meztelen”. Valóban „ez” a Te „nagy” témád? Úgy gondolom, az én „nagy” témám ugyanaz, mint minden más költőé, sőt minden emberé: meghatározni magamat mint embert, megfogalmazni viszonyomat a másik emberhez, az élethez, a kultúrához, és hát az „iszonyatos” Igenhez és Nemhez, a horror vacuiként is értelmezhető, ismeretlen, de a kultúrában több ezer éve jelen lévő Istenhez, ahhoz az Abszolútumhoz, amihez, illetve amivel minden más mérhető a teremtésben, az emberi világban. Magánhasználatra ezt úgy fogalmazom meg, hogy ha a kultúrában vagyok, akkor Istenben (is) vagyok, s ha Istenben vagyok, akkor a kultúrában (is) vagyok. S ebben a „belevettségben”, a világ szívében számomra a végső, az egyetlen műnem: létezésem a feladatom, a művem.

Én úgy élem meg, hogy a szívem legmélyén, a „testvéri csendben” öntudatra ébredésem óta a világ egysége munkál: az eredendő, „forró” és „csodálatos” egyszerűség és egyszerűség megteremtésének, a világ feltétlen és végső meghódításának vágya; az, hogy ne a világ engem, hanem én emeljem magamhoz a világot. Azt gondolom, hogy mi, emberek, valamennyien „ihletettek” vagyunk e hódításra, s a létnek nincs szebb metamorfózisa, mint az, hogy eme egyetemes hódításunk által végül meghódítottunk: visszatérünk az Alfába és az Ómegába, Istenhez, aki a lelkünket adta volt. Ki élő ne érezné önmaga legmélyén ezt az egységet? Ha másként nem, legalább azáltal, hogy a bűnben egyek vagyunk. Vagy az esendőségben és elesettségben. S vé-

gül a halálban. Így vagy úgy, valamennyien egy törékeny és hatalmas remekművet, a teremtest, Isten könyvét olvassuk évezredek óta, csodálatos kultúrát teremtve ezáltal. Tulajdonképpen ebben az értelemben Isten könyvéből plagizálunk és kompilálunk, még ha olykor zseniálisan is, olyan zseniálisan, hogy egyedül Isten látja e turpisságunkat, de hát ő ezt el is várja tőlünk. Talán ezért mondja Pilinszky János, hogy a költőnek a dadogás az alfája és az ékesszólás az ómegája, s ez is csupán azért lehetséges, mert Isten az, aki ír, s nekünk nincs egyéb feladatunk, mint boldogságtól tágra nyílt és zokogástól lezárult szemmel szemlélünk és befogadunk az ő porba és vizek hátára írt jó üzeneteit. Vagyis: voltaképpen mindannyiunknak az a feladata, mint Dosztojevszkij Aljosájának, aki bár *megalázott és kifosztott holtakban gyökérzik*, de gyökérzik, ezért lombot hajt: az ő gyásza nem gyász, illetve nem úgy gyász, mint testvéreé, Iváné; nem, Aljosa úgy virraszt, hogy közben vigasztal, méghozzá mindent megtartó önfeledtséggel. Úgy is mondhatnám, hogy ő viszi tovább az életet, mert hisz egy értékben, amit tud és megvalósít, helyesebben rendületlenül megvalósítani igyekszik. Ő az Ember, a *legemberibb ember*, aki vakon ír szókat és gyémántot csiszol a mélyben.

Ilyen értelemben valóban MINDIG erről van szó: az embernek a másik ember vérző ott-honában a helye, hogy elfordulva a gyalázat tükrétől, Istennel szembefordulva éljen és vigasztaljon; akár a versei által is. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy csak a metafizikai dimenziókban „lélegző” versek alkalmasak e „vigasztalásra”; isten ments! Hiszen a kultúra, azon belül a költészet is az ezerszínű igazság ezerszínű megnyilvánulásával segítheti a lét telítettségének megélését és az egyetemes jó végtelen gazdagságában való részesedést. Ismétlem, ilyen értelemben MINDIG erről van szó: az ember a költészet, a „képzelet drámája” által (is) a sajátosan emberi küldetést kívánja megvalósítani – a létteljességgel, az oszthatatlan egységgel való azonosulást.

Persze a fent említett „forró” és „csodálatos” egyszerűséghez gyötrelmes út vezet. És kétszeresen gyötrelmes út azok számára, akik a 20. század derekán születtek. Az 1979-es *Krónikatöredék* című verseskönyvem – az árulkodó *töredék* is erre vall – csak hajszálnyit tudott felmutatni a konszolidációs szégyenből, a mindennapi kenyér helyett a mindennapi lelki terrorból, a külső és belső szabadság meggyalázásából, melynek közepette „minden pillanatot fogzománcát vássa, ajkát cserepezi” annak, aki ír, miközben „torka a belső sírástól beszakad”. A *felkiáltójeles ember* című kötetemet hat éven át nem engedte kiadni a „hatalom”, mert utazás volt a történelem mélyére, ahol megtudhatom, miért kell boldogtalan-nak lennem, s mi a terve valójában velem; mert utazás volt a nyelv mélyére, hogy megtudhassam, elpusztítható-e egy nép nyelve; mert utazás volt a vers mélyére, ahol találkozhatom az ezerarcú szabadsággal; mert ami e könyvben leíratott, „benne van a nap felszította könnyekben, rég elporladt szívekben, sárguló levelekben, az emberiség emlékezetében, a Bibliában, a fényben, a szénné vált vesékben, a szembogárban, a mesékben, benne van a mában, az imában, nyílt tereken ragyog, rejtik vasajtók, vasrácsos ablakok”. Ilyen és hasonló külső és belső „hátráltatások” miatt is volt gyötrelmes az út, meg hát úgy általában, a „lét drámája” miatt is. Meg kellett tanulni, hogy a vers mint Isten mosolyának visszfénye olyan könnyűség, amely a legnehezebb; hogy a kolibri tollpíhéje vagy a liliom kelyhének porzója súlyosabb Istennél, mert ha nem így lenne, nem is létezhetnének; hogy minden érzés és gondolat – erőfeszítése végső határán – imádság; hogy, amint Wittgensteintől tanultam, a világ van s valami problematikus benne: a világ értelme; hogy az értelem nem benne rejlik, hanem kívül; hogy az élet a világ; hogy akaratom áthatja a világot; hogy akaratom jó vagy rossz; hogy tehát a jó és a rossz az élet értelmével valahogyan összefügg; hogy az élet értelmét, azaz a világ értelmét Istennek nevezhetjük, s hogy Istennek mint atyának a

hasonlatát ehhez kapcsolhatjuk; hogy verset írni annyi, mint az élet értelmére gondolni, miközben az élet értelme Isten; meg kellett tanulni, hogy ha szóra nyílok, világok nyílnak – világillatban beszélek. S végül meg kellett tanulni azt is, hogy mezítelenül érkezünk a világba és mezítelenül távozunk belőle, s e két mezítelenség között az író drámája az írás, s önön válságainak tolmácsolása közepette ébred rá, hogy az ember legrejtettebb vágya a félelem nélküli lét, vagyis az Édennek, ártatlanságának a visszaszerzése.

Hogy látod, a kritika miként fogadja a Te „szándékos korszerűtlenségedet”, mely attitűd különben nem idegen a magyar irodalmi hagyománytól? Egyáltalán mennyire érdekelnek az aktuális kánonok?

Jó érzékkel tetted idézőjelbe a „szándékos korszerűtlenséget”, hiszen ha „korszerűtlen” vagyok is, az nem szándékos. Az első kérdésre adott válaszból talán kiviláglik, hogyan jutottam el a *Napkitörések* avangárd, „modern” verseitől a *Krónikatöredék*, majd a *Mindig* versein át a *Bálám szamaráig*, mi több, a *Gyöngyök és göröngyök* opusaiig. *Üzenet* című versemben megírtam, hogy „rettegve bár, mégis beismerem, a század, melyben éltem, örök anyajegyem”. Ha tehát a század rásütötte bélyegét a verseimre, akkor ilyen értelemben legalábbis nem korszerűtlenek, hanem „korszerűek”. Különben sem olvastam sehol a kritikákban, hogy korszerűtlenek lennének a verseim; a legrosszindulatúbb és legtöbb, tudatos vagy nem tudatos félreértelmezésekkel teli kritika is csak annyit állapít meg, hogy a „romantikus és tragikus világképű versbeszéd típusai tovább élnek a XX. század végének magyar lírájában”, egyébként „azt sem lehet elvitatni, hogy ennek a tragikus versbeszédnek olyan variációi jönnek létre a Kulcsár-opusokban, amelyek egymásra épülve egyfajta teljességet sugallnak. A tragikum különféle szólamai szinte identikusak a Kulcsár-lírával, s a szerep korlátait a belső végtelenség lehetősége váltja fel”, továbbá a „Kulcsár-szövegeknek értékbiztonsága” van és „lenyűgöző nyelvi erővel jelenítik meg az eszkatológiát” stb. (Itt jegyzem meg, hogy e kritika sajnos tele van tárgyi tévedéssel, melléhallással, hibás értelmezéssel és idézettel, sőt, még néhány verscím is pontatlan.)

Az általam ismert további kritikák sem beszélnek „korszerűtlenségről”; tragikus meg romantikus versbeszédéről még kevésbé. Idézek: Kulcsár esetében „nincs értelme firtatni (...) modern-e ez a költészet (...) a gondolatok fejlődésére érdemes odafigyelni (...) a kétkedés és a kérdezés kettősségében rejlik e versek szépsége, e gondolatok értelme. Az érzés bölcsességét fedezhetjük föl ebben a »filozófiában«. (...) A szerző modern-hagyományos, kereső írásmódja azóta is jellemző. Belső keresése, Istenhez, emberhez, önmagához való viszonyának kifejeződése abszolút mentes a közhelyektől, az esztétikumra és etikumra való törekvés párhuzamos és elválaszthatatlan verseiben. Kulcsár megmutatta: a csendesség nem hallgatás, a bölcsesség nem okoskodás, a béke nem unalom s az elégedetlenség nem izgágaság. Kortársai között és szélesebb irodalmi kontextusban is a legjobbak közé tartozik.”

Mielőtt az aktuális kánonokról szólnék, kénytelen vagyok idézni egy újabb „feljegyzésből”, hogy nemcsak a kritikáról, hanem a kritika hiányáról is essen szó: A *Mindig* című kötetéről „Kulcsár szűkebb hazájában alig valami jelent meg (...) Ez a csend azonban szerencsére nem a kötetet és nem is a költőt minősíti, inkább a mai magyar irodalomkritika (...) visszásságaira utal. Ha Kulcsár Ferenc nem Kulcsár Ferenc volna, pontosabban: nem az az alkat, ami: ha szorosabb kapcsolatot tartana valamelyik magyarországi író társasággal, érdekszövetséggel (...) már József Attila-díja is lehetne”. Kulcsárnak „abban is tökéletesen igaza van, amikor azt mondja: neki nincs más dolga, mint írni a verseit, esszéit s minél messzebbre eljutni az önépítkezésben, minél tökéletesebb és megfelelőbb formáját megtalálni annak az akár egyetlen mondatnak is, amellyel leginkább megközelíthető a szavakkal

már kimondhatatlan, amiről csak szótlannul lehet szólni (...) A *Mindig* versei kétségtelenül a Simon Weil-i »teljes és végletes« alázatra utalnak. A hallgató idő világűrbe vetett (...) embere itt már szótlannul szól, a csend egyetemes hangján. S ezzel a csenddel ragyog fel az igazi szépség, a létezés szépsége, s ebben a csendben testesül meg az egyetlen igazság, a létezés igazsága. A létezés pedig maga a szabadság. Oda kellene figyelniünk Kulcsár Ferencre: bizony, jobban, mint eddig. Nem neki – magunknak tartozunk ezzel. Fontos dolgokat tud, mint aki meghallott valamit a »kezdet szavából«, megsejtett valamit »a lélekbe írt első tudás / testvéri csöndjéből s melegéből«, s őriz magában valamit a Forrásból, aki által hozzánk »az egész világ beszél / a villám, a fű, a szivárvány s a szél.«.

Nos, a kritika nagyjából ekként fogadta „szándékos korszerűtlenségemet”. Egyébként akár elmarasztal, akár felmagasztal, nem szeretem az irodalomkritikát. Egyrészt, mert nem vagyok elméletpárti, másrészt e „szövegek” nagy részét képtelen vagyok követni – s ezzel nem vagyok egyedül, sőt! Néhány irodalomkritikusunknak a bikkfanyelvét, tüntető, kérkedő, idegen, rossz mondathalmazásait érezhetetlennek, riasztónak, sznobnak és nevetségesnek találok. Tömören: halmozottan magyartalannak. Olyanok ők, Kosztolányit parafrázálva, mint akiknek az a tény, hogy anyanyelvük magyar, és magyarul beszélnek, gondolkodnak, éreznek, írnak, nem lenne életük legnagyobb eseménye.

Az elmúlt két évtized alatt új nemzedékek indultak az irodalomban is, köztük – tisztelet a kivételnek – olyan „ügyeletes zsenik”, akik, miután ölükbe hullt a vérverejtéssel talpra állított Európa, új – hogy képzavarral éljek –, mindent túlharsogó „lantjukon”, az interneten pengetik világgá, hogy csak azok zsenik, akik őket is zseniknek ismerik el, Batu kánként elfoglalva a kánont, mint egykor a zsidók Kánaánt. Úgy is mondhatnám, klikkelve alakítanak klikkeket, kizárva azokat a magyar írókat a magyar irodalomból, akik az istentelen, gazdátlan, gátlástalan 20. századot többek között úgy élték meg, mint kommunisták és liberálisok okozta tragédiát, népiást, marhavagyonos kitelepítést, betiltott, disznóólba zárt anyanyelvet, s mindennek fájdalmas és egyben hiteles és érvényes hangot is adtak műveikben, szóval mindezeket igyekeznek kizárni az irodalomból, a költészetből, Petőfit idézve, abból a szentegyházból, mely nyitva áll boldog-boldogtalannak, mindenkinek, aki imádkozni vágyik, s ahova belépni bocskorban, sőt mezítláb is szabad. S ami még rosszabb, ezt a szégyent mintha mindenki zokszó nélkül tudomásul venné. Még szerencse, hogy ebben az „ügyben” nem ők, hanem az idő és azok döntenek, akik cipőt szegelnek, fát ültetnek, verset olvasnak, verset adnak elő, zenésítenek meg, énekelnek – egyszóval azok, akik éltetik a nélkülük halott irodalmat.

Weöres Sándor mondja, hogy az embernek egyetlen esélye van: az, ha emberré válik, mert az ember munkája csak így használható; az ember az legyen, aki, vagyis ne harsogja túl Istenét, de ne is rettegjen hallgatagon előtte, hanem szólítsa őt meg kinyújtózás és zsu-gorodás nélkül. Én ezt igyekszem jól-rosszul tenni! Az „aktuális kánonok” pedig? Erre is Weöres Sándorral felelnék: a nagyság álmából ki kell bújni, hogy valamennyi dicsőség (kánon) fogadja ásitásunkat. De száz év múlva erre még visszatérhetünk...

A 2005-ös *Bálám szamarában* mintha fokozottabb reflektáltság lenne megfigyelhető a korábban „választott” költő-szereppel kapcsolatban. Ez a visszatekintő perspektíva velejárója csupán, ami bizonyos értelemben azt jelenti, hogy az ironia is a „nagy Egész” része? Vagy valamiféle (nyelvi értelemben) radikálisabb szembenézés kezdetéről van szó?

Nem gondolom, hogy a *Bálám szamara* esetében valamiféle radikálisabb szembenézés kezdetéről lenne szó. Tóth László „verses esszéregény”-nek nevezte a *Bálám szamarát*, amely

így, ebben a formában egyfajta szintézis kíván lenni, „mindazoknak a konkrét élet-, valamint nyelvi, gondolati és spirituális-transzcendentális tapasztalatoknak az egybeírása”, melyek eddigi költészetemet jellemezték. Ám legyen. Egy bizonyos: mindig is az az intuitív költő voltam, aki verseiben egyrészt kétéltű szörnyként és nevenincs vadállatként, másrészt mennyből való angyalként és égből való hóként határozta meg magát. Azt akarom ezzel mondani, hogy egyik kötetemet, így a *Bálám szamarát* sem terveztem meg előre, hogy no már most ez egy verses esszéregény lesz, a másik a szellem és a lélek transzcendens birodalmának a meghódítása, a harmadik pedig a megélt valóság szikár és ércbe vésett, verses krónikája – eszembe sem jutottak ilyen meghatározások; azt hiszem, épp az lett volna a vesztem, ha ezt megteszem.

A *Bálám szamara* az én hatvan évem és a kultúra több ezer éve. Egy helyütt azt írtam, úgy hajlik ki belőlem az Írás, mint ezeréves platánfa, szelíden. Nos, önmagam létének természeti-gyönyörűsége és természetfeletti-nyomorúságos tartálya, aki vagyok, ezt az ezer, több ezer évet és a magam hatvan évét egyszerre élem meg, megtetézve azzal, hogy sem a múltamnak, sem a jövőmnek nincs határa. Hanem, miként Bálám szamara, aki ugyancsak én vagyok, s aki úgy él, mintha látná a láthatatlant, s eme istenfélelméért bottal ütlegelik, szóval én, Bálám szamara, végtelen idők óta vándorlok a történelem homokdűnéi közt, hirdetve „az örök Isten örök akarataát”. S ezen a végtelen úton a mítoszok, mesék, prófétálások öröklétében utazom, a kultúrában, amely „beszél”, szemben a civilizáció „dadogásával”; ugyanakkor mindenekelőtt a 20. század – s most már a 21. század is – pecsételi meg sorsomat: a lelki és szellemi küzdelem a szörnyek és szörnyűségek ellen, a tiszta ész gőgje ellen, a láncait csörgető, végtelennek hazudott szabadság ellen – a szolidaritás, a nagylelkűség, az ismerés, a szeretés, a termékeny alázat, valamint az előttem jövőként tornyosuló anyanyelv felmagasztalása jegyében.

Tóth László 60. születésnapján őt, Lacit Odüsszeusznak, magamat pedig Don Quijoték neveztem: őt odüsszeuszi *elvágyódásai* miatt, magamat Don Quijote-i *megmaradása-im* miatt, hangsúlyozva, hogy a másság egyazon útját jártuk-járjuk: mindketten menekülőben voltunk-vagyunk – ő a nyugtalanlás nélküli boldogságBÓL menekült, én a nyugtalanlás nélküli boldogságBA. Hogy végül az odüsszeuszi kalandozások és a Don Quijote-i kóborlások után ugyanoda jussunk: ő Ithakába, én La Manchéba; hogy ott, a világ szívében Don Quijote-vel együtt elmondhassuk: „Isten irgalmából értelmem immár tiszta és világos, s holtomban sem vehet rajtam győzedelmet a halál.” De nem ez a *happy and* a fontos, hanem a közben megtett út: az, hogy élni készültünk szüntelen, kimondani Isten százmilliótriliárd nevét, s mondani valamit magyarul mosolygó álmainkról, az egeken tolláskodó fákról, a földön fészkelő magányról, a terrorista mindenhatóságról, mert szűrta a szívünket a Mount Everest és nyomkodta ágyékunkat a Mont Blanc. Világ akartunk lenni, mely előttünk angyalként térdepel és Istenként fölénk tornyosul. Világ akartunk lenni – tüzes gombostűvel a fejünkben. Világ akartunk lenni, hogy a léten ütött tűhegnyi, izzó lyukon át múltunknak és jövőnknek is meghalljuk pár születő szavát, s lássuk, hogy mindenik véres, mint csesemő, mint bármi, ami itten kínban fényre jó.

Különben a *Bálám szamarának* a „második kötete” is készülőben van; ugyanaz lesz, mint az első, csak reményeim szerint „sűrűbb”, „koncentráltabb”, „rövidebb”, egyszóval kevésbé fecsegő. Mert annyira nem vagyok sem öntelt, sem hiú, sem elvakult, sem naiv, sem tudatlan, hogy utólag ne lássam és ne valljam meg eddigi versköteteim gyengéit, esetlegességeit; tudom, hogy százszor, ezerszer is jobbak lehetnének, de hát így esett, így sikeredett; vállalnom kell őket, torzóként is, mert én vajúdtam valamennyit Isten szabad ege alá. Csak az vigasztal, hogy holnap jobb verseket fogok írni. A holnaputánról már nem is beszélve.

KOCUR LÁSZLÓ

„Az íráság mellett inkább az életet gondolnám melléktevékenységnek”

Interjú Tóth Lászlóval

1949. szeptember 26-án, Budapesten látta meg a napvilágot, a magyar fővárosba édesanyja a csehországi kitelepítés réme elől menekült. Gyermekként került (vissza) a komáromi járásbeli Izsára. Szülei vágyai ellenére nem lett belőle se tanár, se közgazdász: szövegember lett. Író? Költő? Művelődéstörténész? Irodalomtörténész? Színháztörténész? Szerkesztő? Műfordító? Mindegyik. Valószínűleg akkor tudjuk lefedni szövegekkel való foglalataskodásának teljes spektrumát, ha a (csehszlovákiai) magyar irodalom mindenésének nevezzük. Születésnapjával egy időben – valószínűleg csak részben alkalmából – jelent meg 34. és 35. önálló kötete. Az általa szerkesztőként jegyzett könyvek száma háromtucatnyira tehető. És még csak 60 éves. Tóth Lászlóval beszélgettünk.

Gyermekként milyen könyvek kerültek a kezébe, miket olvastál szívesen?

Jóllehet gyermekkönyvekre, mesekötetekre nem emlékszem, kiskamaszként Verne, Cooper, Jókai, Mikszáth – ahogy kell – biztosan ott van a sor elején. Tizenkét-tizenhárom évesen *Az ember tragédiája* is a kezembe került. *Biblia*-béli vonatkozásai nem okoztak gondot, hat-hét évesen hittanórákra meg ministrálni jártam, a történelem meg a földrajz is érdekelt, úgy olvastam hát, mint egy kalandregényt. Ennyi. A többit illetően halványlila dunsztom sem volt, nyilván. Mindenesetre becsülettel megküzdöttem vele. Aztán három-négy év múlva újra. S e küzdelem azóta is tart. De rég nem kalandregény már. Mint ahogy az élet sem. Inkább titok, kezdettől fogva. S minden egyes olvasathoz újraíródik. Mint ahogy az életünk is valahányszor újraíródik (visszamenőleg, persze), akárhányszor duráljuk neki magunkat, hogy megragadjuk a lényegét. A hátralevő időm a *Tragédia* egy-két újabb olvasatához talán még elég lesz. De hogy lesz-e még erőm az életemet egy újabb olvasatban látni, ez nagy kérdés, kétségtelenül.

Milyen volt a házi könyvtáratok?

A szüleimnek – főleg apám révén, aki elsőgenerációs értelmiségi: tanító volt Izsán, s később, mellette, anyám is az: óvónő lett – már volt némi házi könyvtárunk. A Csehszlovákiai Magyar Könyvbarátok Körének köteteire, s egy-két jutalomkönyvre emlékszem, de például apám kezdettől fogva járatta az *Irodalmi Szemlét*. Az összes számot megtaláltam később a padlásán. A *Szemle* által kerültem később kapcsolatba a csehszlovákiai magyar, és bizonyos mértékben az élő világirodalommal is. Meg – mondjam? – az egyik út lett a lap későbbi magam felé is.

Komáromból a pozsonyi Közgazdasági Főiskolára kerültél, ám amelynek rövidesen búcsút is intettél...

Nézd, pedagóguscsalád sarjaként nekem a pedagóguspálya – Nyitra – volt előírva. Akkor már sarjadzó írói és világmegváltói szándékaimhoz azonban nem nagyon illett a katedra. E helyett a pozsonyi lapokat ostromoltam versküldeményeimmel, s még az sem riasztott vissza, ha eltanácsoltak a versírástól. Világos hát, hogy mindenáron Pozsonyba akartam kerülni magam is. Ehhez volt jó ugródeszka a közgáz, ahova akkor még – ellentétben a Komenský Egyetemmel – simán be lehetett jutni. S nekem nem kellett más, mint hogy elkerüljek otthonról és mielőbb saját lábra álljak. El tudod képzelni, hogy valaha is közöm lehetett a politikai gazdaságtanhoz, pénzügyhöz, ilyenekhez? Engem sokkal jobban érdekelt Tóth László, jelesül, hogy ki is ő valójában, illetve ki is lehet az, akinek tudni szerettem volna magam. A testem, vagyis a foglalat adott volt, meg kellett töltenem étellel. Ami tizenkilenc-húsz évesen jött is ezerrel, hajtottak a belső igényeim, úzótt a tudásszomjam, s napokon, éjjeleken keresztül csak olvastam: előttem volt minden, ami megelőzött. S ne feledjük: 68, 69 volt, ami külön *elfoglaltságot* jelentett: nagygyűléseket, klubesteket, tüntetéseket stb., ezenfelül a szellem páratlan kalandjait is – kapkodhatam a fejem, annyi impulzust.

Pozsonyba színmagyar közezből, magyar iskolák elvégzése után kerültél fel. Nem okozott gondot a szlovák nyelvű közegeben való érvényesülés?

Dehogynem. Akkori (falusi) környezetemben s a gimnáziumban szinte csak a tanórákon hallottam szlovák szót, ám beszélni akkor sem beszéltünk (sokat). A felvételin is épp csak megértettem a szlovákul feltett kérdést. Válaszolni hogy tudtam volna szlovákul? Gondoltam egyet, s elkezdtem a feleletet magyarul. Szerencsém volt. A felvételiztetők között akadt valaki, aki tudott magyarul. A többiek csak néztek rá, ő meg sűrűn bólogatott. Akkor is, ha marhaságot mondtam. Felvettek. De a főiskolán s a kollégiumban szlovák közegbe kerültem, ami sokat segített. Meg persze a cseh és a szlovák irodalom is, melyeknek hirtelen szorgos olvasója voltam. Azt is mondhatom, azért tanultam meg szlovákul, mert az 1960-as évek második felének szlovák és cseh irodalma, könyvkiadása, folyóiratdömpingje egészében izgalmasabb volt számomra s nyitottabb szellemiségű, mint a korabeli magyar. Én mindent menet közben tanultam meg, amiben volt jó is, rossz is. Tulajdonképpen fordítani is úgy kezdtem, hogy jóformán még a nyelvet sem ismertem rendszeren. Addig olvastam egy szlovák, cseh, lengyel vagy orosz verset, addig szótárastam vele, míg végül úgy-ahogy megadta magát.

Költői pályakezdésed 1967-re tehető, első köteted, *A hangok utánzata* nemzedéki antológiátok, az *Egyszemű éjszaka* után egy évvel, 1971-ben jelent meg. Hetvenegyben akár már diplomás is lehettél volna, ehelyett alkalmi munkákból éltél, és Kulcsár Ferencsel meg Varga Imrével csavarogtatok.

Utaltam rá: érettségi után, Pozsonyba kerülve, tudatosan elutasítottam a szülői támogatást, önálló szerettem volna lenni. Tudni akartam, ki s mennyi vagyok védetség – a szülői ház, a család védelme – nélkül. Miután mosolygós búcsút vettem a főiskolától, elmentem sörgyári molnárnak meg pincérnek, de korábban kubikoltam útépitésen, s életem egy későbbi szakaszában voltam traktorkabinfestő is. Önépítkezésem szempontjából nagyon fontosak számomra életemnek ezek az állomásai. Ezek a helyek voltak ugyanis az én egyetemeim. Felfogásomban három hónap a fizikai munkások és munka mélyvilágában = minimum két főiskolai szemeszter. Ha rajtam múlna, minden frissdiplomással egy évet végigtrógeroltatnék. S csak ezután adnék nekik doktori, mérnöki címet. Mert bizonyos, hogy az így szerezhető tapasztalatok és ismeretek birtokában saját szakterületüket – s főleg saját magukat – is más fényben látnák. S jobban kilátnának magukból, mint manapság sokan.

Nehezen tudlak elképzelni beatnikként.

Tulajdonképpen mi voltunk a beatnemzedék utolsó hulláma. Hiszen tudni kell, hogy mire módunk adódott elindulnunk azon a bizonyos kerouaci úton, addigra mintánk és mesztérünk már halálra itta magát épp. Persze a mi road movie-nk hátterébe ne képzelj prériket, s nem vágthattál át autóddal negyvennyolc órán belül mind a négy évszakra, s szolid Jawáink világában a *Szelíd motorosok* Denis Hopperjének járgányán is csak irigykedve ámuldozhattunk. Mi Pozsonyból legföljebb Galántára, Dunaszerdahelyre, Érsekújvárra, Párkányba bumlizgattunk le autóbusszal, stoppal, vonatok végében bliccelve, kiereszteni magunkból a gőzt, belegajdolni a csallóközi részeg éjszakába Ginsberg *Üvöltését* mondjuk. A mi Woodstockunkat legfeljebb a gombaszögi népművészeti fesztivál egy-két napja, esetleg valamelyik NYIT (Nyári Ifjúsági Találkozó) jelenthette. Igazából tehát csak az elme Ferlinghetti-féle vidámparkja maradt számunkra, ahol viszont, mit ne mondjak, ki is tomboltuk magunkat istentelenül. Mire azonban jött a hippivilág, és virágokkal pingáltuk volna tele magunkat meg a környezetünket, már konszolidáltak is bennünket, és nem válogathattunk másból, csak az állam művirágkínálatából. Meg aztán ekkorra már beleszaladtunk az első házasságunkba is, ami szintén alaposan megváltoztatta az embert. Vagy azért, mert sikerült, vagy azért mert nem.

Akkoriban jóval nehezebb volt elérni egy könyv megjelentetését, mint jelenleg. A kéziratokat előbb többen véleményezték, ideológiai szempontból is, és leadásuk és a könyv megjelenése között olykor egy-másfél-két év is eltelt...

Néha most is eltelik annyi. Hiszen általában meg kell várni, hogy a kiadó kap-e támogatást a kiadásához, vagy nem. Ráadásul a szükséges várakozási időt anno ellensúlyozta a tisztességes – és főleg előre kiszámítható és tervezhető – honorárium, míg ma majdhogynem te fizetsz a kiadónak, hogy megjelenhess, azzal, hogy jóformán ingyen adod a munkádat. Ám meg kell mondjam, nekem szerencsém volt idősebb nemzedéktársaimhoz képest, akik már a hatvanas évek első felében elkezdtek publikálni, de antológiai közléshez is csak 1970-ben, 1972-ben, tehát hat-tíz éves sajtóbeli jelenlét után jutottak. Az én 1967-es első közlésem és az *Egyszemű éjszaka* között – amely már tőlem hozta a legnagyobb terjedelmű anyagot, s az antológia összeállítója, Tózsér Árpád kötetcíműl is az én egyik képi rátalálásomat választotta – mindössze három-négy év telt el, s való igaz, a rákövetkező évben már önálló kötetem is volt. Nincs okom tehát panaszra.

Az *Egyszemű éjszaka* fogadtatása elég viharosra sikeredett...

Ez is szerencsénk volt. Szalatkai Rezső kívülről, Magyarországról jött a bunkóval, mert nem találta verseinkben a lévai piac meg az érsekújvári nem-tudom-én-mi colour-ját, de boldogan csatlakoztak hozzá innen is néhányan, Mács József például, ja meg nem feledve a legédesebb op.-ot jegyző, s minket egyenesen lehavaseszűkező meg lefáltalyigázozó kassai Batsányi Kört sem. Azt gondolom azonban, hogy ez a kitüntető figyelem mindennél jobban a javunkra vált. Antológiánk és nemzedékünk tehát még jóval a megjelenése előtt szert tett némi „népszerűsége”, s mi egy ideig még kedvünkre sütkérezhettünk e kéretlen reflektorfényben. A magyarországi boltokban viszont már nem futottunk be úgymond hosszú karriert: ott mindössze egyetlen napig lehetett kapni a könyvünket, mert másnap már be is vonták, mondván, hogy egy vállalhatatlan nemzedék antidemokratikus és szovjetellenes kéjelgése van benne. Később tudtuk meg, hogy az osztályellenséggel szembeni harcban megacézolózott cenzoraink Németh István *Történelmi pillanat* című versét értették szovjetellenesnek, melynek az „utcánkba” betévedő rinocéroszát a Csehszlovákiába nem sokkal korábban betört szovjet (vagy, némi büntudattól vezérelve: magyar?) tankokkal azonosították. Ami engem illet, a kritika – a későbbiekben is – kiemelten foglalkozott velem, s kedvezően értékelték Magyarországon is. Lehet, mert én csak az ondómmal foglalkoztam az *Egyszemű...*-ben (*Litánia* című versemben), s az allegóriáról akkor még vajmi keveset tudtam.

Azok számára, akik nem éltek a konszolidáció Csehszlovákiájában, nehezen képzelhető el, milyen volt akkoriban a csehszlovákiai magyar irodalmi élet? Volt egyáltalán?

Magad is tudod, hogy az írói munkának, az írósnak, az író-létnek csak nagyon kis hányadát teszi ki az írás mint manuális tevékenység. Az irodalom nem csuklógyakorlat, nem melléktevékenység (s főleg nem mellékkereseti lehetőség), hanem létforma. Közeg, melyben élni s halni kell. Írónak lenni számomra állandó készenlélet jelent. Az írósg mellett inkább az életet gondolnám melléktevékenységnek. Egyszerűen csak szerettem volna egy kicsit *irodalmibb* irodalmi közegben élni, dolgozni, kicsit komolyabban véve magamat s másokat, mint ahogy indulásomkor többnyire tapasztaltam. Az önhittség túlságosan sokaknál volt a teljesítménnyel fordított arányban. Ebből aztán sok konfliktusom támadt. Pedig csak azt tettem, hogy a verseskönyveknek titulált kiadványokban a verset kerestem, nem más. S amikor nem vagy csak keveset találtam bennük, szóvá tettem. Így jártam Török Elemér *Fényért perelek* vagy Gyüre Lajos *Meditáció esőben* című kötetével, de például Zs. Nagy Lajos valóban váltást jelentő *Tériszonyának* egy részével sem tudtam mit kezdeni. Meg is kaptam, hogy mit képzelek tíz-tizenöt éve a pályán levő embekekről így leszedni a keresztvizet! Egy taknyosnak. Akkoriban még kevesen tudták mifelénk, s még kevesebben nyugodtak bele, hogy az irodalom mélyen demokratikus intézmény, ahol mit sem számít tekintély, rang, életkor. Török Elemér még ki is oktatott, hogy ő csak azt teszi, amit „tisztá embersége parancsol”. Csak azt nem értettem, hogy jön ez ide. Hiszen én versekről kezdtem diskurzust, nem másról. Ők meg azt gondolták az írással összefüggésben, hogy na most *fenn héjaznak* egy kicsit. Új-érzékenységünkhöz tehát egyfajta új érzékenység is társult az időben. Nagyon fontos volt számomra viszont, s ma is az, hogy a másokkal szembeni elvárásaimat magamra vonatkoztatott igényesség előzze meg.

Nemsokára, még „irodalmi süvölvényként” – Tózsér Árpád, Koncsol László, Zalabai Zsigmond örökébe léptetve téged – Duba Gyula odavett maga mellé szerkesztőnek,

meg Varga Imrét, az *Irodalmi Szemlé*-be. Hogyan működött akkoriban a szerkesztőség?

Kezdjük azzal, hogy akkor még voltak klasszikus értelemben vett, a szó műhely jellegét is magukban hordó redakciók, ma már nincsenek – legalábbis a környezetemben. Én 1975 és 1981 között dolgoztam az *Irodalmi Szemlé*-ben, Pozsony belvárosában. Igen jellemző az akkori viszonyokra, hogy ha valaki munkanapon, délidőben végigsétált a Mihálykapu utcán, mondjuk a Széplak utcától a Gorkij utcáig, biztos lehetett abban, hogy röpké egy óra alatt találkozhat a fél csehszlovákiai magyar irodalommal (e szűk térben zsúfolódott össze ugyanis a *Hét*, az *Irodalmi Szemle*, a Madách Könyvkiadó és az *Új Szó*, s „népességünk” jó része vagy ezeken a helyeken dolgozott, vagy ezekre a helyekre igyekezett kézirat-elhelyezés, esetleg honorárium-felvétel végett, netán éppen unalmában). Nagy beszélgetésekre, szellemmozgató és figyelemfelkeltő csevelyekre, elmepaléló vitákra emlékszem ezekből az időkből (meg a megelőzőkből, amikor pályakezdő ifjoncként be-betévedtem egy kis ájtatosságra az *Irodalmi Szemle* Štefánik, később Štúr utcai szerkesztőségébe Tözsér Árpád meg Koncsol László szerkesztő urakhoz, akikben még az alkotó szerkesztőtípust volt szerencsém megismerni, amit aztán szerkesztőként magam elé is példának állíthattam. Kettőjüknek ugyanis, majd a nyomdokukba lépő nemzedéktársamnak, Zalabai Zsigmondnak nagy részük volt abban, hogy számomra a szerkesztés bizonyos rituális jelleggel is bírt, és bizonyos értelemben mindmáig ugyanolyan alkotó munkának számít, mint az írás, s egyáltalán nem másodlagos jelentőségű.

A szerkesztő mint társszerző

Ha úgy tetszik, igen. Természetesen nem kívánok azoknak az íróknak a fényében sülkerezni, akikkel szerkesztőként együtt dolgozhattam. Szerkesztőnek lenni szerintem annyi, mint időnként mások bőrébe, műveibe belebújni. És kinek-kinek a művét illetően legalább annyi ismerettel bírni (néha akár többel is), mint ő maga, csak más nézőpontból, más távlatból. A szerkesztés az érzékelés speciális válfaja. Persze, alázat is kell hozzá, tudni azt, hogy a történet most nem rólunk szól, meg hitelesnek is kell legyünk a szerző szemében. Egyébként amikor később át/visszakerültem Magyarországra, vázolt hozzáállással, szerkesztő-felfogással bizony sokan csodabogárnak néztek az akkori magyar irodalmi közegekben. Fodor András még beszélgetést is készített velem ezekről a dolgokról a Kossuth Rádióban, s Domonkos Mátyás is elsősorban mint szerkesztőnek ajánlotta nekem *Leletmentés* című könyvét a „Nálunk így ment” dedikációval. Nem egy nagy tekintélyű, húsz-harminc éve pályán levő, díjakkal elhalmozott író-költő lepődött meg, amikor elkezdtem dolgozni a kézírataikkal, és hol ezt, hol azt ajánlottam nekik megfontolásra. Később a többjük persze belátta, hogy nem pusztán kotnyeleskedésből mondom, amit mondok. Mert a jó szerkesztő személyében mindig az ördög ügyvédje ül az íróval szemben, aki olyan kérdésekkel szembesíti őt, amelyek alkotás közben esetleg elkerülték a figyelmét. Meg kell mondjam, a szerkesztő és a szerző valódi szellemi találkozásait szerettem ezekben a kéziratok fölötti vaccolódásokban, s ezeket – ha lenne rá módom, lehetőségem – ma is tudnám szeretni még.

Életed rendkívül termékeny alkotó periódusában, az 1980-as évek elején azonban lassan „elfogyott körülötted a levegő”, s te bedobtad a törülközőt, és távoztál az irodalmi laptól.

Már 1990-ben, rögtön a rendszerváltás elején megkérdeztem valakitől, aki jelentékeny szerepben asszisztált az ún. konszolidáció elmélyüléséhez, hogy miért adta a nevét eh-

hez, ahhoz, amikor megtehetette volna, főleg a vége felé, hogy kimarad a játékból. Azt válaszolta: értsem meg, neki akkor volt egy kis gyereke. Mire én azt feleltem: nekem kető volt. S bár arról nem mindig voltak elképzeléseim, hogy egy-egy adott helyzetben mit kell tennem, azzal azonban mindig tisztában voltam, hogy mit nem fogok megtenni. Ezzel a legkevésbé sem akarom azt mondani, hogy ne kötöttem volna meg én is a magam kisebb-nagyobb kompromisszumait, de mindig adtam arra, hogy reggel azért tükörbe tudjak nézni, és azonos tudjak maradni önmagammal. Integráló alkat lévén, mindig is igyekeztem „középen” maradni. Ám a szóban forgók olyan évek voltak, amikor a közép is bizonyos szempontból szélnek tűnt. S ami még rosszabb: a *közepes* érték számára a valódi érték *szélsőségesnek*. Ki sem kellett állnom a *létezett* szocializmus Hyde Parkjába, azt süvöltözve, hogy vesszen a rendszer, elég volt olykor kijavítanom egy sima nyelvtani hibát, s máris gyanúba keveredtem, hogy vajon mit is akarhatok én, kinek is az oldalán állok ezzel. Pedig, istenemre, én nem születtem eleve a rendszer ellenségének. A rendszer volt ellenséges saját magával szemben. Mindössze azokat a határokat kerestem, amelyek között még integráns személyiség tudok maradni, igaz, ehhez tágítani is kellett néha rajtuk hol itt, hol ott valamit. S amikor már nem ment tovább, kiléptem. Előbb az *Irodalmi Szemléből*. Azután az országból is.

Előtte azonban szabadfoglalkozású íróként próbáltál fennmaradni. Milyen eredménnyel?

Akkor még ment valahogy. Ma már kényszerből vagyok, más lehetőség híján, szabadfoglalkozású. Illetve nem is az vagyok; egyszerűen csak munkanélküli. Állástalan – ha tesszik, ha nem. Anno azonban két kisgyermekkel is belevághattam a dologba... bár támadtak jobbról, balról... De sok fórum volt, ahol közölhettem, és szerencsére főszerkesztők is akadtak, akik kiálltak mellettem, annak ellenére, hogy ismert pártkatona kiadóigazgatónk körbeszaladta a szerkesztőségeket, figyelmeztetve mindenkit, hogy jobb, ha óvakodnak a közlésemtől. Meg kell mondjam, olyan karakán lapvezetőnk is akadt, s a jelző sugallata ellenére nem is férfi – név szerint Haraszi Mészáros Erzsébet a *Nőnél* –, aki rövid úton kipenderítette őt. Ráadásul lapja irodalmi rovatát is rám bízta, ahol arra is lehetőséget kaptam, hogy két olyan, pályakezdők részére meghirdetett irodalmi pályázatot is szervezzek (1981-ben és 1982-ben), amelyeken először kapott hangot s fórumot a későbbi – 1983-tól szerveződő – iródiások vezérhadának zöme. Szóval, mindent egybevetve, a rádiót (akkoriban még fizetett) és a járási lapokat is beleszámítva hét-nyolc helyen is lehetett közölni. Meg aztán gyakran megjelentem magyarországi lapokban is. Bírálói ez is bűnömül rótták fel, hogy miért nem maradok meg inkább a hazai keretek közt, az ún. csehszlovák irodalmi kontextusban, öt-hatszáz ezer magyar írójának. Mondtam, mért ne gondolkodhatnék tizenötmillió kontextusban? Az illetőnél, azt hiszem, ezzel ástam el magam végleg.

A béketábor egyik országából a másikba áttelepülni 1986-ban, gondolom, nem tartozott a legegyszerűbb dolgok közé. Neked hogy sikerült?

Névházasság eredményeként létrejött „családegyesítés” útján. Az időben a magyarországi ifjak, illetve hölgyek körében ez bevett jövedelem-kiegészítőnek számított. Formális házassággal átsegítettek az anyaországba egy-egy határon túli delikvenst, egészen a vállalkozók állampolgárságának megszerzéséig két-három év alatt lezavarták velük, amit kell, aztán fölverték a kialakult zsozsót, majd hazafias érzelmeiktől eltelve békés álomra hajtották a fejük, hogy ezzel is mennyit segítettek a határaikon kívül rekedt nemzet-

testvéreiken. A hazaváltásra vállalkozók vagy kényszerültek meg majd belerokkantak – ki fizikailag, ki lelkileg – a hercehurcákba, a se-itt-se-ott-nem-léttel, a már-nincs-és-még-nincs helyzettel kapcsolatos talajvesztésbe, a különböző családi botrányokba. Egyébként sajnálatos, hogy ezt a kemény szociológiai jelenséget tudtommal máig nem dolgozta föl senki, sem irodalmilag, sem más formában... Aztán ez is elmúlt, s végül is sikerült elég sokat és sokfélét összedolgoznom, és viszonylag fontos plánumokban – lap-, kiadó- és szervezetalapításokban, alapítványtevésekben, különféle programszervezésekben is részt vehettem. És hát persze sűrűn írtam, könyv- és levéltáraztam is közben, amennyi csak befért. Padlóig nyomtam a gázt.

Vélhetően személyes honatalanságélményed is közrejátszott abban, hogy a hontalanság éveinek kutatója lettél. Hogy találtad meg ezt a témát?

Molnár Imre vont be ilyen irányú kutatásaiba. Akkoriban szinte napi kapcsolatban voltunk, s más ügyekben is sokat segített. Engem mindig az vitt előre, ami az adott pillanatban nem volt. Szerettem volna például egy interjúkötetet olvasni csehszlovákiai magyar írókkal – elkészítettem hát a *Vita és vallomás* beszélgetéseit. Kíváncsi voltam, hogyan vélekednek ugyanazokról a dolgokról a csehszlovákiai magyar és a szlovák írók – felvettem a *Hatszempközt* anyagát. Alig lehetett tudni Esterházy Jánosról – lap-, illetve kiadói szerkesztőként különböző feltáró anyagokat helyeztem el róla, cikkgyűjteményt állítottam össze az írásaiból, róla szóló monográfiára biztosítottam kiadási lehetőséget Molnár Imrénél. S amikor vitathatatlan jelentőségük ellenére sem jutott Magyarországon eszébe senkinek, hogy válogatást jelentessen meg az erdélyi filozófus, Bretter György vagy a Svédországba szakadt délvidéki költő, Domonkos István munkáiból – kiadtam tőlük egyet-egyet én. Szerettem volna behatóbban megismerni Peéry Rezső elérhetetlen írásait – mi mást tehettem volna, mint hogy Filep Tamás barátommal elkezdjük felkutatni őket? Feltártam, összeszedtem és kiadtam az 1945–1948 közötti, addig ismeretlen csehszlovákiai magyar értelmiségi ellenállás dokumentumait. Előkerült egy ismeretlen Fábry-napló – természetesen azonnal el kellett kezdenem dolgozni ennek megjelentetésén is. Hiányoztak az olyan vers- és prózaantológiák, melyek a (cseh)szlovákiai magyar költészet vagy novellairódatmal folyamatában, összefüggéseiben, s nem egyes szakaszaiban mutatják be – mindkettőt megcsináltam. Szinte lehetetlen volt együttesen látni nyolc év-tized (cseh)szlovákiai magyar művelődésének történetét – szintén Filep Tamással szövetkeztem rá, hogy annak egyes területeit az arra legalkalmasabb szakemberekkel összefoglaltassuk. A kilencvenes évek közepére már csaknem teljesen elborítottak a feladatok. Filep Tamással és néhány barátunkkal megalapítottam a *Regio* című, elsősorban csehszlovákiai magyar érdeklődésűnek és érdekeltégűnek induló folyóiratot, amely általános kisebbségtudományi szemléként – immár huszadik évfolyamához érve – mind a mai napig fennmaradt. S bár annak idején, még 1989 novembere előtt az volt az elképzelésünk, hogy a lapot csak ideiglenesen, a kínáló lehetőségek miatt indítjuk meg Magyarországon, s amint arra mód és lehetőség adódik, hazatelepítjük, de kitört a bársonyos forradalom, és minden más megvilágításba helyeződött, Szlovákiában pedig megteremtődtek a lehetőségek a saját, hazai székhelyű tudományos bázisok kiépítésére. Hát így...

Míg a kilencvenes évek első felét esetekben a levéltári kutatások, második felét egyértelműen a négykötetes, többszerzős művelődéstörténeti összefoglaló szervezése, szerkesztése, menedzselése kötötte le. Tíz év távlatából azonban úgy látom, hogy e nem kis vállalkozás recepciója végül is mintha elmaradt volna...

Valószínűleg így van. Bár Magyarországon született róla egy-két fontos írás, Fried István és Dobossy László tollából, illetve egy budapesti könyvbemutatón Kósa László elemezte alaposabban, idehaza – Dusza István mellett – te voltál az egyedüli, aki végigragta magát rajta, és írt is róla. Lehet, e vállalkozás tényleg többet érdemelt volna. Bár tény és való: hiányai, hiányosságai is voltak bőven, amelyek jó részt az addigi forrásfeltárás és -feldolgozás hiányait is mutatták, s természetesen számunkra sem voltak ismeretlenek. Mi több, egyik célunk Filep Tamással éppen az volt, hogy láthatóvá tegyük ezeket, s ezzel is ösztönözzük a további kutatást. Sajnos, a négy kötet szlovákiai terjesztését nem sikerült kellőképpen megoldanunk, így a potenciális érdeklődőkhöz sem igazán tudtak eljutni. Ezt pedig, s azt, hogy a hazai iskolákba, közkönyvtárakba és könyvesboltokba sem tudtak bekerülni, a reflexiók elmaradásánál is súlyosabb gondnak érzem.

Születésnapodat két nappal megelőzve mutatták be a harmincnegyedik és a harmincötödik önálló köteted. Emellett közel negyven kötetet szerkesztettél, illetve rendeztél sajtó alá, műfordításköteteid száma tucatnyira tehető. És három-négy éve újból itt élsz Szlovákiában...

Azóta már egy újabb fordításkötetem is kijött a nyomdából. Az általam írt, fordított, válogatott könyveim száma erősen közeledik a száz felé, tehát mindent egybevéve, minden megélt évemre lassan másfél könyvem jut. Ha a mennyiséget nézem, talán valóban nem tétlenkedtem az eltelt idő alatt. Hogy mit ér mindez, annak megítélése nem az én tisztem. Ha a visszhangját nézem – jóval több elismerést kaptam, mint amennyi elmarasztalás ért. Életem során sok minden érdekelt, talán több is a kelleténél, de így vélhetően a dolgokra való rálátásom is összetettebb lehetett. Egy-két szintézis, ennek a sokféleségnek egy-két összegezése azonban valóban hátra lenne még. Jut-e erőm, időm rájuk – nem tudni. Eddig túl sokat küszködtem egzisztenciális problémákkal, s kevés olyan időszak volt az életemnek, amikor nem a másnapi kenyérért kellett güriznem, hanem – ki-egyensúlyozottabb anyagi körülmények között – csak a munkára összpontosíthattam, bár ilyenkor is sok minden más felé elkalandozott a figyelmem. Az életemben meglehetősen sok a fordulat, a helyszín, de nem bánom ezt a változatosságot, mert ez vagyok, ez voltam, ez lehettem én... És igen, mint utaltál rá, néhány éve megint fordult egyet az életem. Új családom adódott itt, Szlovákiában, s korábbi gyermekeim, unokáim is közelebb vannak így. Előbb Pozsonyban telepedtem le – magyar állampolgárként –, de lassan másfél éve (újból) Dunaszerdahelyen élek, élünk feleségemmel, hároméves kislányunkkal. Ám meg kell mondjam, a visszailleszkedés ide már jóval nehezebb, mint annak idején, Magyarországra települve, az ottani beilleszkedés volt. Más világ ez már, mint amit annak idején megtanultam. (És valószínűleg mi is mások lettünk azóta.) S hát meg kellene tanulnom ezt az új világot is, és újra meg kellene tanulnom magunkat is. Csak féltő, nem vagyok már hozzá elég fiatal, s elég rugalmas.

N. TÓTH ANIKÓ

Isten állatkertjéből operettország át a shopping centerig

Beszélgetés Pablo Urbányival

Pablo Urbányi magyar származású spanyol nyelvű író, aki argentin emigránként Ottawában él. Keresztnéve spanyol változata írói nyelvére utal, családja magyar eredetét vezetéknevében őrzi, magyarul jól beszél. Az utóbbi öt évben három regénye jelent meg magyar fordításban*. Az alább olvasható szöveg annak a beszélgetésnek a szerkesztett változata, mely 2009 szeptemberében az író szülővárosában, Ipolyságon, az állami gimnáziumban hangzott el.

Születésed évében, 1939-ben Ipolyság Magyarországhoz tartozott. Ebben a városban éltél nyolcéves korodig. Milyen emlékek maradtak benned a városról, az itt élő emberekről?

Nézd, pletyka nem sok maradt. A legrosszabb vagy legerősebb emlék a háború. Létezésem első napja egy bombázással kapcsolódik össze az emlékeimben.

Vagyis berobbantál az életbe...

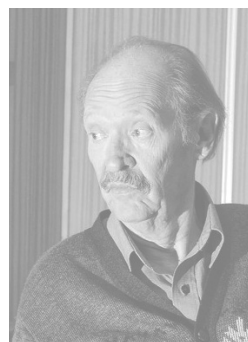
Igen. A legutóbbi könyvemben vannak azok a dolgok, amelyek engem meghatottak. Ez egy érdekes dolog, mert én azt az időszakot hamar elfelejtettem. De ahogy telik az idő, lassan jön, jön vissza az a kor. Ipolyságban a legjobban az tetszett, és az nagyon megmaradt bennem, hogy egy élhető város volt. Budapesthez vagy Bratislavához képest Ipolyság lehet, hogy nagy falu, lehet, hogy kisváros. Mindenesetre egy olyan hely, amit rövid idő, pár óra alatt be lehet járni. Pontosan emlékszem a főtérre. Tegnap például megnéztem a házat, amelyben a gyerekkoromat töltöttem. A városba különben abból az irányból jöttek be az oroszok. A lakás persze ma már teljesen megváltozott, eltűntek a kályhák, kicsit szomorú is lettem. A házunkból az Ipolyra lehetett látni. Akkor még nem volt szabályozva. Ott fűrdtünk, tutajoztunk, és hát szomorú dolog, hogy mindezt elvesztettem. Úgy tűnik, hogy akkor nekünk, gyerekeknek valahogy több lehetőségünk volt. Persze lehet, hogy a mai fiatalok ezt teljesen másképp érzékelik, hiszen leülnek a számítógép elé, interneteznek, dumálnak valakivel, szóval más az élet.

* *Silver*, Nap Kiadó, Dunaszerdahely, 2004.

Naplemente szimp-tóma, Nap Kiadó, Dunaszerdahely, 2005.

Isten állatkertje, Noran, Budapest, 2007.

Valamennyi Dobos Éva fordítása.

Lehet, hogy 40-50 év múlva ők is nosztalgiával fognak visszagondolni gyerek- vagy kamaszkorukra mint elveszett paradicsomra, nem? Ki tudja, mi lesz még addig...
Igen, az internet mint elveszett paradicsom...

Legutóbb magyarul 2007-ben jelent meg regényed, melynek címe *Isten állatkertje*, alcíme pedig *Ipolyság*. A hátsó borítóján látszik is az ipolysági kéttornyú templom, amint picit megdőntve, ferdén áll. Ez az *elferdítés* vagy *kibillentés* nagyon jellemző az írásaidra, de nem torzítást jelent, hanem inkább egy sajátos nézőpontot, kívülről való szemlélést, másképp látást-láttatást, ami megakadályoz abban, hogy az olvasó belesüllyedjen a dolgokba. Az iróniára gondolk.

Az író mindig próbálja a dolgokat másképp mutatni, mint ahogy azok első ránézésre látszanak. Ahogy megmutatkozik valami előttem, rögtön azon gondolkodom, hogy mi van mögötte. Mi játszunk egy szerepet az életben, a rokonok, a gyerekek, a szomszédok előtt, de amögött a szerep mögött mindig van valami más. Visszatérve a könyvre: nekem nagyon tetszett ez a borító, nemcsak a ferde torony miatt, hanem azért, mert első sorban rajta van Ádám és Éva, vagyis szimbóluma annak, hogy itt születtem. Ezt az időszakot mintha elsodorta volna a szél. És ne felejtjük el, ha már torzításról vagy ferdítésről beszélsz: az író, hacsak nem science-fictiont vagy jövőre utaló fikciót ír, mindig a múltról beszél. A múlt pedig mindig el van torzulva egy kicsit.

A címhez visszakanyarodva: az *Isten állatkertje* az *Ipolyság* alcímmel sértő is lehet az itt élő emberek számára, úgy érezhetik, mintha állatokként kezelnék őket. Bár megjegyezhetjük, hogy Isten állatkertjében lenni akár kegyelmi állapotot is jelenthet, a kertet védett helyként, jó helyként is felfoghatjuk. Neked a gyerekkor egy ilyen védett helyet jelentett, annak ellenére, hogy a történelmi, politikai események jó nagy árnyékot vetettek erre a kertre?

Igen, ez az egyik oldala a dolognak. A másik: ismerjük a mondást, hogy nagy az isten állatkertje. Spanyolul ez úgy hangzik, hogy minden van az Isten állatkertjében. Azért adtam ezt a címet, hogy minden belefér ebbe, még a nem normális dolgok is normálissá vagy legalábbis elfogadhatóvá válnak.

A *Silver* című regényedben is van egy ezzel párhuzamba hozható kulcsmondat, ami úgy szól, hogy a világ egy állatkert. Úgy tűnik, visszatérő motívum ez nálad.
Igen.

Az *Isten állatkertje* c. regény egy 5-6 éves kisfiúról szól. Nem a felnőttek életén keresztül mutatod meg tehát ezt a korszakot. Miért fontos ez neked? Nyilván vannak benne önéletrajzi elemek, de nem hiszem, hogy az önéletrajziség lenne a döntő vonulat ebben a szövegben.

Nem, és nem is hiszek az önéletrajzban, nem hiszek a biográfiában, *többet* hiszek a regényben. Amikor az ember a saját biográfiáját írja, akár hazudhat is. Természetesen ebben a regényben benne vannak a történelmi események, hiszen a háborút megéltük, ezt nem lehet tagadni. Ilyen szempontból nem az én biográfiám, hanem Ipolyság biográfiája vagy története. Jó kérdés, hogy miért éppen ez jutott eszembe. Lehet, hogy azért, mert az utóbbi időben gyakrabban jöttem vissza, így az emlékek is jobban visszajöttek, felidéződtek, súlyosabbak, mélyebbek lettek. De az a véleményem, hogy ha az ember ír, nem pontosan azt írja, amit akar, hanem ami kijön belőle, ami nyomja, ami rákényszeríti arra, hogy

na, most nekem ezt le kell írnom. Nem mondhatok egy bizonyos okot. Azt viszont elárulom, hogy a dolog ezzel nem ért véget. Egy francia kiadónál van éppen az *Állatkert ket-tő* és az *Állatkert három*, van tehát folytatása. Szóval jött magától ez a dolog. Borges mondta nekem egyszer, akihez elég gyakran jártam még Argentínában, újságíró koromban, hogy Urbányi, maga sose írjon olyat, amit várnak vagy elvárnak magától akár erőszakkal, vagy ami éppen divatos. És ezt én tényleg betartottam. Szóval lehet, hogy olyat írok, ami *a pályán kívül van*, amivel épp senki nem játszik.

A gyermeki nézőpontra céloztam az előbb, ami nagyon érdekes és fontos ebben a regényben. Van jónéhány világirodalmi sőt magyar irodalmi rokona ilyen szempontból. Egyfajta tisztaságot, tabula rasával indulást jelent?

Hát igen, valahol el kell kezdeni. A születéssel kell elkezdni. Bár harmadik személyben van írva, nem elsőben.

Valóban, nem a főszereplő gyermek meséli el, van egy külső mindentudó narrátor.

Igen, bár néha megtörik az elbeszélés, mert vannak emlékező részek 30-40 év távlatából. Hogy miért a gyerek? Talán evvel kellett nekem Ipolyságon kezdeni. Az is előny, ha az embernek van egy tája, ahol le tudja a figurákat tenni és mozgatni, építeni velük valamit. Ez egy borzasztó jó dolog. Mikor angolul jött ki az egyik könyvem, kérdezték tőlem, hol születtem, hogy s mint telt a gyerekkorom. Akkor meséltem azt az anekdotát, amit azóta sokszor: az apám bibliai értelemben '38-ban csinált egy ágyban. Kilenc hónappal később, '39-ben ugyanabban az ágyban megszülettem, de már egy másik országban. Tehát közben az ágy nem, de a határ megmozdult. Na, ez aztán úgy jött le a könyvnek a hátsó borítóján, hogy kilenc hónapos koromban az ágyammal átmentem Magyarországra.

Ugyanabban az ágyban aztán a háború után egy harmadik országra is ébredtél.

Igen, születtem Magyarországon, a papok adtak egy keresztlevelet, egy elismervényt, hogy Pál Urbányi, Ipolyság, aztán bejöttek a ruszók, az oroszok, és visszahúzták Csehszlovákiát. Én nem tudom, hogy akkor pontosan hogy történt. De szlovákul is beszéltem tökéletesen, hiszen megtanultam az utcán, meg hát szlovák iskolába jártam, mert akkoriban magyar nem volt.

Az Isten állatkertje természetesen nem kifejezetten várostörténet, nem száraz, az események dokumentálására törekvő szöveg, talán pontosan ezért érdekes benne a gyermek figurája. És hát van egy poétikus szerelmi szál is benne: a kisfiú és a dajka közti ébredező erotikát is megsejteted. Ezt fontosnak tartottad?

Hát ez kijött magától. Sajnos nem autobiografikus elem!

Ez a fikció tehát, egy írói fogás.

Igen, ezt ki kellett találnom.

Ipolyság életed első fontos állomása volt. Aztán jött az első emigráció. Családoddal 1948-ban Argentínába emigráltál. Hogyan élted meg ezt a váltást?

Argentína nagyon befogadó ország volt abban az időben; ma már természetesen nem. Nagyon gazdag ország volt, sok volt a munkalehetőség, a papám megérkezésünk után két héttel már állást kapott egy gyárban. Nekem persze furcsa volt, kényelmetlen az új

helyzet, főleg a nyelv miatt, kicsit vissza is húzódtam. De aztán elkezdtem gagyogni, és elég hamar belejöttem a spanyolba.

Ez lett a második anyanyelved.

Igen. Szerencsére időben érkezünk, mert 12 éves kora előtt az ember nagyon jól meg tud tanulni egy idegen nyelvet, és tudja az érzelmeket is betenni abba a nyelvbe. Ezt egy kicsit durván mondom. Érdekes, hogy azt a kevés mentalitást, amit vittem magammal nyolcéves koromban, megőriztem. Magyarokkal érintkeztünk, magyar cserkész is voltam Argentínában. Nagyon hasonlított nekem például az argentin humor a magyar humorra. Argentína abban az időben boldog ország volt, papám el is nevezte operettországnak. Van egy esemény, amit sose fogok elfelejteni: amikor leszálltunk a hajóról, síneken keresztül mentünk, mert taxik nem jöhettek be a kikötőbe. Volt ott ledobva egy szemétláda, amiből kiömlött a szemét. Az apám nem volt ugyan szemétspecialista, de kíváncsi volt, belenézett abba a ládába. Viszszaszaladt hozzánk, megfogta a kezemet, és odahúzott. Kenyérdarabok voltak ott. Azt mondja: fiam, nézd azt a kenyeret, ez a világ egyszer nagyon fog sírni. És pontosan bevált, amit mondott. Én akkor csak néztem, hogy mi baja van a papámnak, miért mondja ezt. Aztán később megértettem, hogy milyen nagy baj, hogy nem értékeli a kenyeret. Szörnyű, hogy a kenyérral, ami történelmileg és szakrálisan is sokat jelent, szemétként bántak. Az anyám sohase dobott el egy darabka kenyeret se. Megreszelte és készített vele bécsi szeletet. Én azt gondolom, hogy a kenyeret mindig respektálni kell, mert az szimbolikus valami.

Argentínában élted meg az ifjúkorod, a szellemi érésed, ott választottál pályát. Hogyan történt mindez?

Többféle pályán is elindultam az érettségi után. Apám az orvosi egyetemet szorgalmazta, ezért két évig orvosnak tanultam. Aztán meguntam, mert rájöttem, hogy a vér meg a hullákkal való játszózatás nem nekem való. Aztán fizikatanár akartam lenni, de hamar felismerem, hogy nagyon komplikált a dolog, és erről is letettem. Tanultam pszichológiát is, hogy jobban megismerjem az emberi lelket, de azt is otthagytam egy év után. Közben az az igazság, hogy nagy olvasó voltam, mondhatni 12-13 éves koromtól mindig olvastam.

Emlékszel, hogy mit?

Abban az időben Vernét, Salgarit, *A három testőr*t, aztán 14 éves koromban már filozófiát is, még ha nem is értettem mindig, mit olvasok. Szóval volt ez az olvasási mániám. A gimnázium utolsó évében bekerültem egy irodalmi körbe, olyanokkal jártam össze, akik komolyan foglalkoztak irodalommal. Beszélgettünk könyvekről, és így fedeztük föl a világot, az irodalmon keresztül. Emlékszem, hogy egyszer nagyon rossz véleménnyel voltam egy könyvről, és az egyik tanárom azt mondta, hogy amíg magam nem írtam könyvet, addig hogy merészelek ilyen elmarasztalóan nyilatkozni. Abban a pillanatban fölálltam, elmentem, és megírtam az első könyvemet. Hogy lehessen szavam. Ki is adták rögtön, akkoriban ez könnyen ment, pláne ha tetszett is, nem volt még olyan sok író. Ma már több az író, mint az olvasó, ami szintén egy elég nehéz helyzet... Aztán megismertem a mostani feleségemet, és kicsit későbbre halasztottam az írást, mert először jöttek a gyerekek. Kénytelen voltam csinálni egy üzletet (nem mondom, hogy loptam), egy gyors, tipikus, latin-amerikai üzletet, ami aztán lehetővé tette, hogy ne kelljen dolgoznom, feleségem is be tudta fejezni az egyetemet, gyógyszerész lett belőle. Aztán elfogyott a pénz, el kellett mennem újságírónak. Majd megjelent a második könyvem, amiből lett egy kis siker. Szóval sokáig kerestem a megfelelő pályát, végül az irodalom maradt.

A '60-70-es években a latin-amerikai irodalom, a mágikus realizmus beszédmódja egyre nagyobb számban és sikerrel szerepelt a világirodalmi ranglistákon. Ezt hogy élted meg? Volt-e kortársakkal, hírességekkel kapcsolatod az előbb említett Borges-kívül, aki az egyik legnagyobb egyénisége ennek a korszaknak?

Igen, Borges megmaradt, most is akartam magammal hozni az útra az egyik remek novelláskötetét, de ahogy levettem a polcra, belenéztem, újraolvastam az egészet szinte egy szuszra, úgyhogy nem csomagoltam be mégse. Valóban lelkesített akkor az új irodalom, bár nem tudom, mit jelent pontosan a mágikus realizmus kifejezés.

Az egyszerűség kedvéért említettem, a magyar szakirodalomban használatos kifejezésről van szó. Te viszont nemigen illesz bele ebbe a vonulatba.

Nem. De ha már erről kérdeztél, mindenképpen el kell mondanom, nevek említése nélkül, hogy Latin-Amerikában volt egy erős baloldali orientálódás, baloldali szemléletmód, az irodalomban is, harcos csoportok alakultak, voltak köztük vadak, de voltak okosak is. Kis káosz volt. Akkoriban úgy tűnt, hogy az irodalom valami nagyon fontos dolog, ami befolyásolja a történelem menetét. Voltak hazafias költemények, volt egy erős amerikai imperializmus-ellenesség, aztán persze minden eltűnt. Az ironia ebben az, hogy ha most kezembe veszek sok könyvet, amit én akkoriban nagy kedvvel olvastam, most unalmasak, nekem ma már nem mondanak semmit. És sajnos másoknak, a fiataloknak se mondanak semmit.

Volt tehát egy időszak, amikor újságíróként dolgoztál. Milyen újságban, milyen cikkeket publikáltál?

Volt egy nagyon jó újság, az egyik barátom ott dolgozott. Én korábban nem írtam újságcikkeket, és ez a barátom segített, kijavította a pályázati anyagomat, aminek következtében szerződtek a kulturális rovathoz. Gyorsan beletanultam az újságírásba. Voltak dolgok, amiket szerettem, voltak, amiket nem, de az az igazság, hogy történt velem valami: ahogy elkezdtem újságba írni, rögtön elakadtam a prózáírásban. Ellensége is vagyok annak, hogy valaki egyszerre legyen újságíró és író. Vagy újságíró vagy, vagy író vagy. Esetleg ha valaki az újságcikkeiből csinál egy könyvet, azt még elfogadom, az rendben van, az mehet. Az újságnál megismertem egy másik világot: van ugye az újság, ami megjelenik, és vannak mögötte emberek, dolgok, amik sohase láthatók. Ott aztán igazából megismertem, sőt kiismertem az írókat, ahogy jöttek, súgtak, ígérettek, könyörögtek, olyanok is, akik komoly nevek voltak Argentínában, doktorátussal rendelkeztek, csak úgy harcoltak egymás között a megjelenésért. Jöttek hozzám hátulról, hogy Urbányi, ezt a cikket jó lenne, ha betenné. Pedig nekem nem volt sok hatalmam, nem voltam főnök, de mondjuk odatettem, oda tudtam csúsztatni a megfelelő asztalra, hogy belenézzenek. Szóval tanulságos idők voltak a látszatokról és arról, ami a látszatok mögött van. Aztán Peron meghalt, a felesége lett az elnök, volt egy jobboldali katonai puccs, az kezdte nyírni az embereket, és tényleg szörnyű dolgok történtek. Vége lett a második paradicsomnak, az operettországnak. Munkatársaim közül, akiket nagyon jól ismertem, többen eltűntek, elrabolták vagy megölték őket. Én akkor elmentem egy volt iskolatársamhoz, aki történetesen rendőrtiszt volt, megkérdeztem tőle, mi történik valójában. Azt mondta, nézd, itt senki se tud semmit, de az a hely, ahol te vagy, nagyon veszélyes, legjobb, ha elmész. Mindjárt beadtam a feleségemmel együtt egy kérvényt a kanadai nagykövetségre. Volt ott egy kanadai tanár, aki garantálta, hogy rendes ember vagyok, dolgozni fogok, nem bankrablással szerzek majd pénzt. Így emigráltunk Kanadába.

Maradjunk még egy kicsit a sajtónál, a médiánál. Szerinted milyen a média ma, mennyire befolyásolja az embereket?

A mai média? Még csak nem is média! Az írások, cikkek minősége szörnyen alacsony, legalábbis Argentínában, ahogy rendszeresen olvasom az argentin lapokat. A dolgok össze vannak csapva. Például ha annak idején nekem kellett valamiről cikket írnom, akkor megadtak egy határidőt, két-három hetet, vagy ha interjút csináltam egy íróval, akkor elolvastam a könyvét, felkészültem... Manapság ez már nem így működik. Tegnap voltunk Érsekújvárbán, a városi tévé csinált velem interjút, az orrom alá dugta a mikrofont, azzal, hogy mondjam el, hogy volt, mikor nyolcéves koromban kimentem Argentínába. Én aztán beszéltem fél órát, anélkül, hogy további kérdést feltett volna. Egész egyszerűen nem készült fel. Visszatérve a médiára: dominál a korrupció, van egy light vonal, nincsenek mély cikkek. Nem tudom, Szlovákiában hogy van, nem olvasok szlovákul. (Magyarul sem olvasok valami jól, hiszen annak idején szlovák iskolába jártam. Beszélni tudok magyarul, a magyar dumám megmaradt.) Olvasok aztán angol cikkeket is, de azok is szörnyű laposak. Amerikában még a magukat legkomolyabbnak mutató lapok is felelőtlenek, csak a szenzációra mennek. Most volt ez a Michael Jackson-örület. Tele volt a televízió, az összes kanális ezzel foglalkozott. A halálesetből kitűnő üzletet csináltak. Vagy az elnökválasztás is ilyen: néger lett az elnök, te jóisten!, felborult a világ, megjelent egy csomó potya cikk, hogy nem is született amerikai meg ilyesmi. Szóval ez komolytalan újságírás. A lényeg: minél több újságpéldányt eladni, növelni a nézettségi mutatókat az egyes tévécsatornákon. És ezért bármire hajlandók.

Mivel minden életállomáshoz egy-egy könyvet kapcsolunk ebben a beszélgetésben, Argentínához kötöm a *Naplemente szimptómát*, már csak azért is, mert a regény nagyrészt ott játszódik. Eredetileg 1997-ben jelent meg Argentínában – egyébként minden könyved Argentínában jelenik meg máig is. A magyar fordítás 2005-ben látott napvilágot itt Szlovákiában, Dunaszerdahelyen, a Nap Kiadónál. Nagyon érdekes regény, alapvetően az eutanáziáról szól, ami rendkívül érzékeny és aktuális téma, amit nagyon sokféleképpen ítélnék meg a világ különböző pontjain. Botránykő volt-e ez a könyv? Hogyan viszonyult hozzá a kritika, illetve a nem profi olvasók?

A kritikák általában minden nyelven nagyon jók voltak. A főszereplő házaspárnak van egy sajátos viselkedése az abnormálisnak született gyerekükkel szemben. Nem akarom elmesélni a regény történetét, mindenesetre a kritika nagyon objektíven beszélt róla, azt hangsúlyozva, hogy ez a regény jó példa arra, hogy egyáltalán ezzel a témával foglalkozunk. A prologusban egy olyan holland orvos nyilatkozik erről, aki maga is sokat tett a csecsemő- vagy gyermekeutanázia elfogadtatásáért, alkalmazásának bevezetéséért. Tehát amennyiben bebizonyosodik, hogy olyan rendellenességgel születik egy gyermek, amivel semmi esélye a méltó emberi életre, amivel boldogtalanná teszi a környezetét, akkor a szülők, a pap beleegyezésével engedélyezhető a halálba segítése. De csak egyetlen országban.

A médiát ebben a regényben is erősen bírálod, hiszen az esetet alaposan felfújták, általában mindenki elítélő módon szólt hozzá.

Igen, legutóbb például Obamát vádolták azzal, hogy a programjában benne van az eutanázia elfogadtatása. Az amerikaiak nagyon vallásosak, és igen kényesek erre a témára. Még nyíltan beszélni sem lehet velük erről.

Általában persze olyanok a hangadók az ilyen vitákban, akik nem érintettek a témában, nincs beteg családtagjuk, hozzátartozójuk, barátjuk. Ebben a regényben az orvosvilág fonákságaira is rámutatsz, hiszen ennek a csecsemőnek vagy családnak a szerencsétlenségéből az orvosok akartak profitálni, kísérleti célokra használták. A regény narrátora egyes szám első személyben számol be a tapasztalatairól, érdekes formában: kartotéklapokra írja feljegyzéseit egy orvos számára.

Ráadásul alapjában véve az egész könyv egy levél, levél az orvosnak.

Egy interjúban olvastam, hogy ezt a regényt 24 év alatt legalább nyolcszor írtad át. Te ilyen piszmogós, lassan dolgozó író vagy?

Van úgy, hogy írás közben egyszer csak rájövök, hogy nem megy tovább. Akkor váltok egy másik könyvre, aztán egy harmadikra. És hát van egy úgynevezett utolsó svung, amikor befejezem. De sose vagyok száz százalékosan biztos a dolgomban, elküldöm néhány embernek a kéziratot, kritikát várok. Ez nagyon egészséges dolog, sokat segít.

Most pedig utazzunk át a 30 éves argentin élettér után életed harmadik jelentős állomására, Kanadába, ahol jelenleg is élsz, már több mint 30 éve. Ismét egy gyökeres változást voltál kénytelen megélni?

Igen, megint beleestem egy újabb nyelvbe, az angolba, ami ellen eléggé tiltakoztam. Mondhatni ebben élek ugyan, de nem élek vele. Szóval megtanultam angolul annyira, hogy el tudjak egy újságot olvasni. Illetve hogy eldumáljak az emberekkel, főleg az időjárásról, ezzel ugyanis az ember meg tud lenni Kanadában... Olyan az egész, mint egy shopping center, ahol még beszélni sem kell, az ember csak rakja be az árut a kocsiba, megy tovább, aztán a pénztárgépről leolvassa, mennyit kell fizetni. Az az igazság, hogy Kanadában nem szocializálódtam olyan maradéktalanul, mint Argentínában. Ezt egyébként sok emigráns mondja tapasztalatból, hogy egy külföldinek Kanadában teljesen beilleszkedni majdnem lehetetlen. Kanadában érvényesebbnek tűnik a régi, konzervatív angol mentalitás, mint a modern amerikai mentalitás. Az emberek udvariasan viselkednek, mosolyognak, érdeklődnek a hogylétem felől, a válaszomat persze nem hallgatják meg, de legalább megkérdézik. Szóval ilyen furcsa dolgokkal találkoztam az első időkben, de aztán elfogadtam, hogy jó, hát ilyenek. Fő tevékenységem és törekvésem az volt, hogy védjem és megőrizsem a nyelvemet, az írói nyelvet, a spanyolt. Erre több formát is választottam: továbbra is spanyolul olvastam, spanyolul tanítottam az egyetemen, magániskolában, a politikai visszarendeződés után gyakran tartózkodtam 2-3 hónapig Argentínában, hogy feltöltssem az elemeket. Így tudtam megtartani magam. Nem hiányzik Argentína. Például most jobban érzem magam Ipolyságon vagy Magyarországon, Pesten, amikor magyarul beszélek, mert semmi se furcsa. Ezzel szemben az angol még most is furcsa, hiába értem, hogy mit mondanak. Az a baj, hogy nem érdekel, amit mondanak. Ebből a tapasztalatból született a *Silver*. Ez a regény egy gorilla története.

Még az se biztos, hogy gorilla, mert eleinte csimpánznak nézik...

Igen, utóbb meg az is kivilágosul, hogy még csak gorilla sem, hanem valami emberi keverék. *Silver* nem találja a helyét a világban. Előbb elviszik Afrikából Amerikába, Amerikából visszaviszik Afrikába, hogy visszaszokjon eredeti környezetébe, de már késő, ismét Amerikába kerül, és egy gyönyörű aranykalitkában éli világát. Ez abból a felismerésből született, hogy már magam sem tudtam, hol a helyem, de végeredményben szinte mindegy is, hol vagyok: lehetek az erdőben vagy akár egy kalitkában, bárhol jól fogom érezni magam.

A *Silver* című regényedre jellemző a civilizációkritika, illetve a fogyasztóitársadalom-kritika. Ez egyébként az összes többire is vonatkoztatható. Úgy tűnik, nagyon erős kételyt érez a fogyasztói társadalom értékrendjével szemben. Számodra mi a legbosszantóbb, amit mindenképpen ki kell írnod magadból ebben a témában?

Nem kell ahhoz énszerintem baloldali írónak lenni, mint ahogy Amerikában is vannak inkább jobboldalinak számító szerzők, akik erősen bírálják az amerikai társadalmat. Faulkner például azt mondta, amikor a Ku-Klux-Klán emberei felgyújtottak egy néger gyermeket, hogy az a társadalom, amelyben ilyesmi megtörténhet, inkább pusztuljon. Rajta kívül persze sokan mások is bíráló hangon szóltak a problémákról. A helyzet az, hogy a vásárlás beteges dolog. A vásárlás a fogyasztói társadalomban a létezés próbájává válik. Nem az a létezésed bizonyítéka, hogy van egy gyereked, aki mosolyog rád, vagy örülsz annak, hogy egy szép kislány rád néz az utcán. A vásárláshoz pénz kell, minél több pénz, és a pénzszerzés céljából az ember képessé válik bármire. Akadémiai körökben, az egyetemen szintén tapasztaltam sok érdekességet, hasonlókat, mint újságíró koromban. Be láttam megint a függöny mögé. A karrier, a feljebbjutás, a pénzszerzés érdekében borzasztó dolgokra voltak képesek az emberek.

Ez rajzolódik ki a *Silver* örökbe fogadó házaspár történetében, hiszen a majom civilizálása nyomán ösztöndíjakhoz jutnak, doktori címet szereznek, karrierjük felfelé ível, és közben lelepleződnek: elállatiasodnak.

A konzumáláshoz pénz kell, így a társadalom kompetitív lesz, és ha kompetitív lesz, akkor sok barátság és szerelem nem fog maradni. Ezért nem szeretem ezt a társadalmat.

Úgy tűnik, ez a világ a látszatok és hazugságok világa. Az érzelem, az ember lelki világa a legkevésbé fontos érték. Az említett három regényedben ezekre a dolgokra is felhívod a figyelmet, felhozod a mélyből a problémát.

Igen, *Silver* maga a példa erre. Elviszik a McDonald's-ba, ahol alaposan elrontja a gyomrát, az asztalra hány, mert nincs hozzá szokva azokhoz az ízekhez.

Fogyasztásra ítélik, miközben Shakespeare-t olvas, és elegánsan társalog, finoman fejezi ki magát.

Ja.

Azt tehát, hogy Amerika vagy az USA a lehetséges világok legjobbika, te egyáltalán nem komolyan állítod, hanem inkább ironikusan.

Persze. Ma az amerikaiak tragédiát csinálnak abból, hogy a válság miatt esetleg nem tudnak új autót, új lakást, netán új televíziót venni, szóval egyáltalán nem boldogok. A boldogságot ugyanis a vásárlás jelenti, hogy lehetőleg rendszeresen újra cserélhessék a régi használati tárgyukat. Néha az ember rá van kényszerítve arra, és ezért is nagyon haragszom, hogy vegyen egy új számítógépet, mert a régi már nem felel meg a követelményeknek, nem tudom összekapcsolni a megfelelő rendszerrel. Ilyenkor nem én vagyok a főnök, hanem valaki más.

Még maradt egy fontos téma, amit körül kéne járni, az emigráció kérdése. Kicsit mindhárom regény az emigráció regénye is. A *Silver* egyenesen az emigráció metaforájaként olvasható. Az emigráns regények általában nyavalygósak, az egyik kultúra feladása, a másik kultúrába való beilleszkedés lehetetlensége drámai vagy tra-

gikus hangvétellel kapcsolódik össze. A te regényed nem ilyen. Azért kellett a majom-figura, hogy ezt az egészet ilyen nagyon messziről nézhesd?

Valószínűnek tartom. Azok az emigráns írók, akiket én Latin-Amerikában megismertem, mind sírtak. A sírás viszont nem old meg semmit. Persze lehet, hogy valóban szenvedtek. Voltak, akik Argentínából való emigrálásuk után föbe lótték magukat. Nem bírták ki egyáltalán.

A Silverben is benne van a tragikum, csak nem tragikus-patetikus felhang kapcsolódik hozzá. Sokkal nagyobb szerepe van a humornak és az iróniának. Nyilván az emigráció az identitásról is szól. Hogyan határozod te meg magad?

Azt mondanám, hogy Pablo Urbányi, itt van a passzport. Nincs mit mondani... Ha azt kérdezik, hogy ki vagyok, argentin írónak tartom magam. Most úgy mondanák, hogy argentin-kanadai író. Mégis argentin írónak gondolom magam. Hiába írok olyan témákról, amelyek nem kapcsolhatók Argentínához. A lelkemnek egy jó része magyar, a legnagyobb része Argentínához kapcsol, és nagyon kicsi része való Kanadából.

Pedig Kanadában éltél az évek számát tekintve a legtovább.

Hát igen, most már átléptem a határt.

Az otthon, az otthonosságérzet, a haza milyen problémát vet fel neked? Otthon vagy te valahol?

Volt egy ember, aki Argentínából emigrált Kanadába, aztán Kanadából emigrált Argentínába, majd ismét visszajött, mert nem találta a helyét, szóval oda-vissza emigrálgatott, és amikor megkérdezték tőle, miért csinálja ezt, itt se, ott se érzi-e jól magát, azt válaszolta, hogy neki a legjobb hely a repülőgép. De ezt én nem mondhatom. Kanadában van egy feleségem, van két gyerekem, unokáim, és tudom, hogy azok ott fognak maradni. Gyerekeim például visszamentek többször is Argentínába, de nem érezték úgy, hogy ott kéne élniük. A lányom pl. 12 éves volt, amikor Kanadába emigráltunk. 17 éves korában járt újra Argentínában, de már nem jelentett neki semmit. Az ország nagyot változott. Bár az is érdekes dolog, hogy a gyerekeim nem 100 %-osan kanadaiak. De az unokáim már biztos azok.

Mennyire fontos neked, hogy műveidet lefordítsák, illetve milyen nyelveken jelentek meg könyveid?

Megjelentem magyarul, angolul, franciául. Ma már nem olyan fontos. Volt idő, amikor fontos volt.

És az, hogy magyarul is olvashatók? Az utóbbi öt évben a korábbiakhoz képest sűrűn jelentek meg itthon a regényeid, különböző kiadóknál, ugyanannak a Dobos Évának a fordításában, akinek köszönhető a hazatelepítésed.

Ez jó volt, mert valóban visszahozott. A *Silver* és a *Naplemente szimptóma* visszahozott, és megszületett a harmadik regény, az *Isten állatkertje*. Persze, vannak, akik nagyon számontartják, hány nyelvre fordítják a könyveiket, dicsekednek, hogy húszra, harmincra...

Ezt akár írói karrierizmusnak is vehetjük.

Igen. Aztán egy idő múlva azon a húsz vagy harminc nyelven ugyanúgy elfelejtődnek. Ma az irodalom nem az, ami volt valaha. Ma nagyon szelektívnek kell lenni, kell tartani egy kánont énszerintem, még akkor is, ha nagyon sokan a kánon ellen vannak is. Persze,

hogy örülök a fordításnak, pláne Franciaországban ért nagy öröm, életemben annyi pénzt nem kaptam összesen, mint ezért az egy könyvért. A fordítás mindig adhat egy lehetőséget, egy segítséget. Nagyon divatosak ma az ügynökök, akik különböző országokban árulják egyes írók könyveit, de én nem is nagyon keresem őket. Németországban pl. egy barátom meg egy tanárno protezsálta egy kiadónál a *Silver*t, de nem tetszett nekik, hát jó. Egy ügynök meg három évig hiába próbálta terjeszteni az angol nyelvű könyvet. Miután megszűnt a szerződés, saját magam rövid idő alatt eladtam az összes példányt.

Milyen a kapcsolatod az olvasókkal? Vannak-e visszajelzéseid?

Hát ez jó kérdés. A lehetőségek nyilván korlátozottak. Ha belegondolsz, hogy Ottawában hányan beszélnek vagy olvasnak spanyolul vagy magyarul... Néha összejövünk, csinálunk irodalmi kávéházat, ahol beszélnek a könyvről, az enyémről vagy máséról. Argentínában van még egy olvasói köröm, igaz, hogy sokan már meghaltak abból a társaságból, de elmondható, hogy ismernek, foglalkoznak velem, jó kritikákat is kapok. Az olvasók szempontjából a kritika jelent valamit. A kritikákat gyűjtöm, a jót is, a rosszat is, ettől nem félek. Régebben ezzel is úgy voltam, hogy vártam, milyen kritikát kapok, ma meg ez már annyira nem érdekel. Lehet, hogy az internetnek is nagy szerepe lehet ebben, könnyebben hozzáférék az információkhoz. Nincs tehát közvetlen kapcsolat az olvasói táborral. Francia kritikák jelentek meg, de az angolok... Nekik a *Naplemente*... szörnyű téma. Beszélni velük szinte lehetetlen.

Írói ars poeticád van-e?

Hogy micsodám?

Ars poetica: mi az, ami a legfontosabb számodra az írói tevékenységben?

Erről megint múlt időben beszélhetek. Ma már ez sem olyan fontos számomra. Régebben hittem abban, hogy az irodalomnak van valami hatása, befolyása az olvasókra. Fiatal koromban nagyon fontosnak tartottam az irodalmat, mert valóban megismertette velem a világot, és mikor eljutottam a nagy írókhoz, amikor Dosztojevszkijt, Tolsztojt olvastam, rengeteget tanultam, a könyvek világnézetet adtak. Megtanultam, milyenek az emberek, milyen változások történhetnek bennünk, velünk. Ma ez már illúzióknak tűnik. De azt tudom tanácsolni a fiataloknak vagy egyáltalán az olvasóknak, hogy válasszák ki azt a szerzőt, aki nekik tetszik. És nem az a legfontosabb, hogy a divatos, felkapott írókra figyeljenek csak. Szokták mondani, hogy a könyvek jobba vagy rosszabbá teszik az embert. Én ebben már nem igazán hiszek, vagy legalábbis nem úgy, mint ahogy hittem valaha. De lehet, hogy ezzel a *Silver*rel mondtam valamit. Egy kritikát.

A *Silver*t tehát fontosnak gondold?

Igen, mert feldob egy témát. De ugyanúgy fontos a *Naplemente* is, hiszen elmond egy tragédiát. De az az érzésem, hogy manapság az irodalom egy kicsit szétfolyik. Ebbe belejátszik az internet is. Meg az embereket sok más dolog jobban érdekli a szépirodalomnál. Mondjuk a megélhetés.

Lassan lejár a rendhagyó irodalomóra ideje. Pablo Urbányi ugyan nem szerepel a tananyagban és a kötelező vagy választható regények listáján sem, de remélem, sikerült nem kötelező kíváncsiságot ébreszteni regényei iránt. Köszönöm a beszélgetést és a figyelmet.

HEGEDÚS ORSOLYA

Kaja a Korongvilágon

Ogg Ángyi szakácskönyve

„They say that the way to a man’s heart is through his stomach, which just goes to show they’re as confused about anatomy as they gen’rally are about everything else, unless they’re talking about instructions on how to stab him, in which case a better way is up and under the ribcage.”¹

Mit tehet egy könyvkiadó a tönk szélén?

a) Tönkre megy.

(Amit, ugye, lehetne elegánsan is, de a szóban forgó kiadónak sajna egészen mások a kilátásai, ha a Chrysopraxe úrnak dolgozó trollok egyáltalán meghagyják a látószervüket, nem pedig saját lábujjukkal tolják ki azokat.)

b) Kiadja egy boszorkány kéziratát.

(Annak ellenére, hogy a szóban forgó kiadónak – finoman fogalmazva – nincsenek jó tapasztalatai az öreglányokkal, illetve a nőirókkal úgy általában. Hadd említsünk néhány példát: Miss Amelia Cram *Nooks and Corners of Ankh-Morpork* [*Ankh-Morpork Zeg-zuga!*] című turisztikai kalandregényét az élénk fantáziával megrajzolt útvonalakat követő, s ezért sanyarú sorsra jutó kalandorok felbőszült rokonai miatt kellett bevonni az utolsó példányig, a *The Temple Frescoes of Old N’Couf* [*Az Ősi N’Couf Templomfreskói*]-t pedig az Őrség emberei kobozták el mind egy szálíg a Patrícus utasítására, mivel a freskókról készült rajzok a szexualitás egy szabadosabb válfaját tárták a nagyközönség elé, amelyre a „Varrónók” Céhének senior tagjai is megorrontottak kissé, mondván, a kiadvány ősi mesterségük területének áthágása...)

J H C Goatberger, a kiadó, tehát jó érzékkel (és engedve a kétségbeesítő helyzetnek és csakis annak) az utóbbi megoldás mellett döntött. Így láthatott napvilágot Ogg Ángyi újabb remekműve², az impozáns kivitelű *Nanny Ogg’s Cookbook* (*Ogg Ángyi Szakácskönyve*). Az alcímben foglaltak szerint e könyv – az „ínycsiklandó” (?) receptek és egyéb ősi (kipróbált és jól bevált!) népi bölcsességek közvetítésén túl – a házasságnak nevezett kaland küszöbén álló fiataloknak szánt élettapasztalatok és jó tanácsok, valamint az etikett és más hasznos megfigyelések tárházaként határozza meg önmagát, mindezt úgy, hogy a viláért se sértse a legérzékenyebb szenzibilitásokat sem. Legalábbis ne nagyon.

1 „Azt mondják, egy férfi szívéhez a gyomrán keresztül vezet az út, ami csakis azt mutatja, hogy, mint minden egyéssel, az anatómiával kapcsolatban is mekkora zűrzavar van a fejekben, feltevé ha nem arra irányul az instrukció, hogyan döfjük le az emberünket, mely esetben legjobb, ha a bordák alatt felfelé haladunk.” Terry Pratchett, Stephen Briggs, Tina Hannan, Paul Kidby: *Nanny Ogg’s Cookbook*, Doubleday, London, 1999, 21. old.

2 Az újabb remekmű kifejezés talán magyarázatra szorul. Kiadónk nem alaptalanul berzenkedett attól, hogy egyáltalán megfontolás tárgyává tegye Ogg Ángyi kéziratának kiadását. A lancre-i boszorkány ugyanis nem egykötetes szerző, a *The Joye of Snacks – A falatkák élvezete* (betiltva) és a *Mother Ogg's Tales for Tiny Folk – Ogg mama meséi az aprónépnek* (forgalomból kivonva) című könyveit is e kiadó jegyzi (sajnálattal).

3 „Bizony mondom, fele annyira sem szakácskönyvekre van itt szükség, mintsem olyan szakácsokra, akik értik a dolgukat, és képesek bármiből ételt varázsolni az asztalra.” (Terry Pratchett et al.: *Nanny Ogg's Cookbook*, 22. old.)

4 Ponce da Quirm, a híres utazó és a fitatalság kútjának – valamint egyéb attrakcióknak – fáradhatatlan kutatója, hátrahagyott írásai-ból. Ezt a receptet is akkor kísérletezte ki, amikor épp hajótörött volt egy szigeten, amelyet nagydarab, repülni képtelen, csirkeszerű madarak népesítettek be.

5 A különleges kulináriai élvezeteket sejtető idegen hangzást legegyszerűbben a „sáros fér-

A kiadvány struktúráját tulajdonképpen a szerzői elő- illetve zár- szó közé illesztett szerkesztői megjegyzések, Ogg Ángyi szakácsművészeti filozófiájának összefoglalója, a törpék főzőtudományának legjavát is felvonultató receptek és az etiketről tett (keresetlen) megjegyzések laza egymásutánja adja, melyek tetszés szerinti sorrendben olvashatók, illetve el is hagyhatók.

Az Előszó az a szövegtér, amelyben a szerzők igyekeznek az olvasók számára hihetően és elfogadhatóan megválaszolni a „Miért írtam meg ezt a könyvet?” jellegű kérdéseket. Ogg Ángyi bevallása szerint a változó idők okozta zűrzavart neki, Ogg Ángyinak, a lancre-i *grande dame*-nak, a tradíció kútfőjének a tiszte eloszlatni, mivel a mai fruskák szemmel láthatóan nem fogékonyak az ilyen dolgokra, túlságosan lefoglalja őket az illatos gyertyák megfelelő elrendezése és a szerencsét hozó kristályok kiválasztása.

A szerkesztők – nem vonva kétségbe egy olyan személy írásának megalapozottságát, aki a gyakorlati pszichológia, a józanész és a boszorkányság néven ismert okkult praktikák hírneves kivitelezője egy személyben – a kézirat specifikusságából adódó nyelvi, értelmezés- és helyesírásbeli nehézségek leküzdésének történetét tárják az olvasók elé. Egy boszorkány írta szakácskönyv ugyanis próbára teheti a legfifikásabb szerkesztőt is, akinek a jövődöbeli olvasót szem előtt tartva kutya kötelessége lerántani a leplet az olyan nehezen érthető instrukciókról, mint a (receptekről lévén szó) „végy egy kis lisztet és egy kevés cukrot”, amellyel az ember még csak megbirkózik, de ki mondja meg, mennyi lehet a „hangyányi”? Ogg Ángyi az idővel is szabadon bánik, leggyakrabban a „kis ideig”-et variálva, amely sajnos szintén többértelműnek bizonyul (a 35 perctől a néhány évtizedig). A legpontosabb időmeghatározásnak a „míg elénekeljük a *Hová tűnt a sok puding?-ot*” tarthatnánk, ha a szerkesztőknek sikerült volna előkeríteniük az ominózus dalocska szövegét, ám ennek hiányában a sokkal unalmasabb *percek*hez kellett fordulniuk. Nem utolsósorban a Korongvilágon oly elterjedt, mifelénk azonban nehezebben beszerezhető hozzávalók szelektálása volt a feladat, annak érdekében, hogy az olvasók száma a könyv végére ne zuhanjon drasztikusan. Végtére is a világ hozzánk közelebbi végein kevésbé gyakori az ételek offenzív célokra történő elkészítése.

Minden bizonnyal hiányérzetünk támadna, ha nem szerepelne a könyvben Ogg Ángyi filozófiai eszme-futtatása a főzésről úgy általában. Vagyis inkább talán úgy áll a helyzet, hogy ha nem került volna bele, nem is tudnánk, miről maradunk le, de így, már olvasva Ángyi ars poeticáját a főzésről, azt érezzük, ennek bizony itt a helye. Mert Gytha Ogg elérkezettnek látta az időt arra, hogy megcáfolja: a régi jó háziasszonykodás kihalt, mert az emberek manapság csak az élvezetekkel – színházzal, olvasással, labdajátékokkal stb. – törődnek; hogy rámutasson: a férfiak „csak” konyhaművészkedni, nem főzni tudnak, mert naponta megtönni egy rakás éhes kölyök hasát a szűkös kis családi büdzséből bizony komoly fejfájást okozna nekik; hogy bebizo-

nyítsa: a lancre-i konyha legalább olyan jó étkeket képes felmutatni, mint bármelyik másik a világon (bármelyik másik világ legyen is az). A lényeg mégis valahogy az ételek elkészítőire esett, hiszen: „Mind you, it isn't cookery books that are needed half so much as cooks who know what they are doing and can make a meal out of anything.”³

Ezzel a sarkalatos megjegyzéssel bocsátja útjára Ogg Ángyi az olvasót egy olyan vállalkozás megtapasztalására, amely a maga nemében egyedül a Korongvilágon. Ezen a ponton érünk el ugyanis a könyv (egyik) lényegi részéhez, magukhoz a receptekhez, amelyek a lancre-i boszorkány gondos, ugyanakkor egy csipetnyi bájjal meg zsarolással fűszerezett gyűjtőmunkáját dicsérik.

A receptek első nagy csoportját azon ételek alkotják, amelyek baráti hozzájárulással a Korongvilág különböző sarkaiból származnak, bemutatásuk sorrendje pedig többé-kevésbé az étlapok mintáját követi. (Azzal a különbséggel, hogy itt az első fogás tragikus gyorsasággal válhat az utolsóvá, ha nincs a megfelelő módon elkészítve, például a gömbhal mint előétel esetében. A gömbhal köztudottan egy rendkívül mérgező halfajta, ebből a megfontolásból a recept szerint az első lépésben magától a gömbhaltól kell sürgősen megválnunk.) Úgy is fogalmazhatnánk: van itt minden, mi szem-szájnak ingere. A teljesség igénye nélkül szemezgessünk; lássunk például néhányat az egyszerűen elkészíthető és könnyen emészthető kategóriából. A Korongvilág egyik legismertebb metropoliszában (Ankh-Morpork) működő Láthatatlan Egyetem különböző dimenziókba terjedő könyvtá-

fibakancs”-csal tudnánk visszaadni. Történt ugyanis egy este, hogy Ankh-Morpork egyik elegáns éttermének idejekorán kiürült az éléskamrája; csak egy pár sáros csizmaszár maradt mutatóban, amelyből azonban az élelmes szakácsok olyan vacsorát rittyentettek, hogy a legválogatósabbak is megnyalhatták utána mind a tíz ujjukat.

6 A recept a Láthatatlan Egyetem rektorának, Munstrum Riccully-nak atyái ágon öröklődő családi tulajdona, melynek elkészítése, tárolása és fogyasztása is rendkívüli veszélyeket rejt. Amikor egy öt éves wow-wow szöszös

Kapszulák I, 2003, köztéri nyilvános automata, 320 x 480 x 240 cm, Valencia

Fotó: Ravasz Marián

üvegre bukkantak a Láthatatlan Egyetem kamrájában, az egész szárnyat evakuálták mindaddig, amíg egy szigorúan ellenőrzött vacsorán meg nem szabadultak tőle.

7 Mrs Whitlow a Láthatatlan Egyetem házvezetőnöje, egyben az örökké éhes varázslók étkeztetéséért is felelős személy, ami nem csekély feladat egy olyan intézményben, ahol két évés között ritkán telik el két óra.

8 Bergholt Stuttley Johnson, ismertebb nevén Bloody Stupid Johnson (Hóthülye Johnson), az építész és tájkerész a méretek kérdésére teljesen vak volt, illetve bármilyen alapelv megértésének teljes hiánya jellemezte, ettől eltekintve, és a maga rendkívül sajátos módján, egy zseni volt.

9 Beidézve Startup Nodder: Bergholt Stuttley Johnson Ehető Architektúrái című munkájából. A Pite 13600 kg simaliszt, 13600 teáskanálnyi só, 6800 kg vaj/margarin, 453 kg mazsola, 4535 kg cukor, 30 tonna csutkázott, hámzott, szeletelt, sütnivaló alma, 1 db szegfűszeg és némi hideg víz felhasználásával készült volna el, ha a sütési procedura második

rának orángután könyvtárosa személyes gyűjteményében történt hosszas válogatás után egyik kedvencét osztotta meg velünk, amely a következőképpen hangzik: „Ook.” (A nem-majomszabású olvasók kedvéért: Végy egy banánt!).

Egy uralkodónak, legyen bármilyen hatékony, mindig akadnak jóakarói, akik szívesen vennék, ha az uralkodó étrendje kiegészülne, mondjuk, egy csipetnyi arzénal. Lord Vetinari, Ankh-Morpork Patricia bocsátotta rendelkezésünkre nagylelkűen a következő fogást, amely az említett államférfiak táplálkozásának szerves (ha nem kizárólagos) részét képezi. Hozzávalók: három vekni kenyér és egy kancsó frissen húzott kútvíz. Ajánlott fogyasztás: Miután a palota személyzete bőséges előkóstolót kapott a kenyérből és a vízből, s a megfelelő idő elteltével egyikük sem mutat mérgezésre utaló jeleket, fogyasszuk jó étvággal.

A receptek java része azonban ezeknél jóval összetettebb és kifinomultabb, amelyekkel nem sülnénk fel a legválogatottabb társaságban sem. A főételek közül ilyen például az Eredeti Howondalandi Curry⁴, a Brodequin Rôti Façon Ombres⁵ vagy a Wow-Wow Szósz⁶. A különböző tészta- és pitefélékből is figyelemreméltó a kínálat. Mrs Whitlow⁷ Érfalmerevítő Karácsonyi Pitéje kiadós egytálétel, míg Bloody Stupid Johnson⁸ Önálló Gyümölcspitéjét⁹ Ankh-Morpork történetének legnagyobb kulináris tragédiájaként tartják számon. Nem is maradt belőle más, mint egy korabeli rézkarc, az eredeti recept hevenyészett másolata és néhány tészta ütötte nyom a házfalakon, a robbanás helyszínétől meglehetősen távolsgában. A desszertek kategóriában Lancre Királyának, II. Verencnek legkevésbé kedvelt desszertje (egrespuding) ugyanúgy megtalálható, mint Lord Downey Mentolos Humbukkjai¹⁰, amiért élnek-halnak az emberek (talán inkább halnak) vagy Nobby¹¹ mamájának Lehangelő Pudingja.

A receptes rész zárásaként következik az előszóban beígért, a törpék főzőtudományának legjavát felvonultató passzus, melynek fellevezetésében Ogg Ángyi világosan kifejti véleményét arra nézvést, hogy miért a hiány szülte a szakácművészet nagy tradícióit: „Any idiot can make a meal out of prime steak, but when your raw material is cow hooves and sheep lips, well, that’s when you really learn cookery.”¹²

A kenyér talán minden kultúrában fontos szerepet játszik. Nincs ez másként a törpéknél sem, sőt, hétköznapi fogyasztása vagy rituálék tartozékaként történő felhasználása a törpéknél kiegészül egy tradicionális és talán a leglényegesebb szereppel: a törpekenyér kítűnő fegyver. A lapos, kör alakú kenyér frizbiként eldobva könnyedén lefejezi az ellenséget, míg a testközeli összecsapásra a nagyobb, hosszúknak formájú veknik alkalmasak. Hasonló célokat szolgál a törpék Pottyantós Pogácsája, amely elég súlyos ahhoz, hogy magas épületekről (pl. várfalokról) lehajítva maradandó sérüléseket okozzon, illetve elég aerodinamikus ahhoz, hogy egy parittyából kilőve sebezze halálra távolabb álldigáló támadóinkat is. A hagyományos Lancre-i Mentolos Süti a hegyi utazók alapfelszerelésének elengedhetetlen

tartozéka arra az esetre, ha egy-két trollt kellene agyonvernünk. Egy lánc végén pörgetve sajátos hangot ad ki, amely riasztja a hegyi mentőket, vagy még több trollt.

A törpék táplálkozásának másik alapeleme a patkány. Ennek megfelelően a legtöbb törpecsalád féltékenyen őrzi a mártások, öntetek, savanyúságok és ételízesítők receptjét (mert a törpék sem olyan ostobák, hogy a patkányt anélkül fogyasztanák, hogy valami elvegye az ízét).

Ankh-Morporkban – a rendkívül sokszínű populációjú metropoliszok mintájára – mára már több törpe él, mint a Kostető mélyén a törpevárosokban összesen, ugyanakkor minden ínyenc tudja, hogy pont az ilyen kulturaközi receptcserékből kerül ki a legfinomabb étek egy jelentős százaléká. (Hogyan is tudnánk feledni a curry-s chipset vagy a hürkás rétest?) A törpekonyha esetében ez a szerencsés fúzió sajnos nem következett be, ételei pedig változatlanul és rendkívül kellemetlenek emberi fogyasztásra. Ezzel magyarázható, hogy az Ogg Ángyi szakácskönyvében található receptek tökéletesen hozzák az eredeti formáját, de nem az ízét.¹³

Ángyi sikerkönyvének másik alappillére az etiketről tett (keresetlen) megjegyzése. Szerzőnk szerint ugyanis az etikettet akkor találták fel, amikor mindenki jóllakott (tehát a mindennapok már nem a pusztá életben maradásról szóltak), használni pedig akkor kell, ha hiányzik a jó modor. A társasági élet szabályainak összegyűjtését és közzétételét pedig azért tartja fontosnak, hogy végre valahára egy helyen legyenek, és bármikor bárki fellapozhassa őket, ha ilyen tekintetben segítségre szorulna. Érdekes, hogy szerinte nem is az előkelő körökben láthatjuk ezek hasznát. (Mert, mondjuk, mi lehet a legrosszabb, ami velünk történhet, ha véletlenül rossz székbe ülünk, vagy nem a megfelelő villát ragadjuk meg az adott pillanatban egy flancos estélyen? Legfeljebb a következő meghívás elmarad.) Ezzel szemben a Korongvilág elvadultabb tájain a helyiekből heves reakciókat vált ki, ha a kandalló rossz sarkába köpünk, vagy nem a megfelelő ingujjal töröljük meg a szánkat. Ezek pedig azok a fajták, akik beverik a szádat, és még a hátsódat sem kímélik, míg a fogaidat próbálsz egyenként összeszedni. Tehát azért tanácsos ismerni az íratlan szabályokat ezeken a fertályokon, mert a tudatlanság büntetése nem egy halálos sértődés, hanem egy halálos sérülés.

Az etikettsorozat a boszorkányokkal kezdődik¹⁴ – külön fejezettel arról, hogyan viselkedjünk Mállottvix Néne társaságában¹⁵, amely sokat elárul jelentőségéről és a boszorkányok társadalmában betöltött szerepéről –, majd néhány jó tanáccsal folytatódik arra az esetre, ha varázslókkal akadna dolgunk. A Korongvilág más fajairól¹⁶ szóló passzus hasznos olvasnivaló lehet mindazoknak, akik a békés egymás mellett élés elkötelezettjei. Ezt követik azok a fejezetek, melyek a mindennapi élet etikettjébe engednek bepillantást: egy átlagos parti vendégeinek fontossági sorrendje; a megszólítás problémája; etikett az asztalnál; néhány megjegyzés a kertészkedésről; születés és név-

péntekén fel nem robban, tűzforró teszta-, alma- és mazsoladarabokat záporoztatva a szélesebb környékre.

10 A szerkesztők felhívják szíves figyelmünket arra, hogy tekintve Lord Downey foglalkozását – az orgyilkosok céhének elnöke –, semmi szín alatt ne alkalmazzunk arzént az édesség elkészítéséhez, még a kellemes zöldes árnyalat elérése érdekében sem. Az arzénal dúsított ételek komoly egészségügyi problémákat (pl. halált) okozhatnak.

11 Mrs Maisie Nobbs a híres-neves Nobby Nobbsnak, az ankh-morporki Őrség hírhedt káplánjának az édesanyja, aki birtokában van mindazon ételek elkészítési módjainak, amelyeknek az íze ugyan leginkább az őszi ködökre és a szénfüstre emlékeztetik az embert, de legalább eltelítenek. Nagy flanc manapság az egészséges táplálkozáson aggodni.

12 „Bármelyik idióta képes elsősztályú steakból főzni, de amikor az általad beszerezhető nyersanyagok nagyobb része marhapata és bányászir, na akkor tanulod meg, mi az igazi szakácsstudomány.” (Terry Pratchett et al.:

Nanny Ogg's Cookbook, 93. old.)

13 Ilyen például a Ragacosos Karameppatkány Nyárson (marcipánt javallva az eredeti alapanyag helyett), vagy a Quattro Rodenti (Quattro Rágcsáló – egy különleges, marhahúsos pizzafajta).

14 Melynek alapvetése: a nyugodt és okkultmentes élet garanciája a helyi boszorkány, aki szolgálataiért semmit sem vár cserébe, azonban van annyira jó modorú, hogy az apró figyelmeztetéseket ne utasítsa vissza, pl. karácsonyi kalács, frissen fejt tehéntej, alig hordott ruhanemű, stb.

15 Elsősorban hallgassunk. Málottvíx Néne szerint mindenki, aki legalább fél órán át tud mozdulatlanul ülni és hallgatni, jó beszélgetőpartner. Ha mégis párbeszédre kerülne sor, a legalkalmasabb témáknak a távoli, idegen országokban történt természeti és társadalmi katasztrófák bizonyultak. Főztjét pedig lehetőleg kerüljük. Sütijeit kivált sziklakertépítéshez lennének alkalmasak.

16 Törpék, trollok, pixek.

17 Sőt olyan történetek is közzájön

adás (és más hasonló ügyek); az udvarlás; szerelmes levelek; bálók; a virágok nyelve; a házasság és a felhajtás, ami körülötte van; s Ogg Ángyinak elhíhetjük, mindezek elősegíthetik az egyszerű halandó sikeresebb botorkálását az élet sűrűjében.

A halál pedig az élet része. Ez a paradoxon a Korongvilágon többszörösen is igazolható. Boszorkányként vagy varázslóként az ember még azt is tudja, az örökre eltávozás időpontja mikorra várható. Ezt a többség igen hasznos dolognak tartja: felesleges belekezdeni egy

Kapszulák II, 2003, köztéri nyilvános automata, 320 x 120 x 240, Budapest
Fotó: Ravasz Marián

hosszabb regény olvasásába. A varázslók búcsúbulikat szoktak szervezni, melyek több szempontból hasonlítanak a virrasztáshoz, azzal a nem elhanyagolható különbséggel, hogy a legfontosabb résztvevő még mindig aktívan kiveszi a részét az egész mókából.¹⁷ A boszorkányok számára ez a tudás azt teszi lehetővé, hogy kitakarítsák a kunyhójukat, és leltárt készítsenek a következő lakó számára. Legtöbbször sírjukat is saját kezűleg ássák meg, amibe aztán a vég közeledtével belefekszenek. Elhantolásuk azonban a következő boszorkányra marad.

A Korongvilágon azt sem árt tudni, hogyan viselkedjünk azokkal, akiknek meg kellett volna halniuk, de ezt valamilyen okból mégsem tették meg. Ők az élőhalottak: a vámpírok, a farkasemberek, illetve a zombik. Amennyiben nincs tapasztalatunk velük, Ángyi könyve kötelező olvasmány a túléléshez.

Gytha Ogg arról sem feledkezett meg, hogy lancre-i boszorkányként ő a Lancre-i Királyság hűséges alattvalója. Könyvének néhány utolsó fejezetét tehát a királyi események etikettjének szentelte, persze a maga keresetlen stílusában, rámutatva elsősorban arra, hogy a királyok és királynék alapvetően nem sokban különböznek tőlünk: „Just remember they're only human; they all go to the toilet. Not when you go, of course.”¹⁸

A legutolsó bejegyzés a hálószerzői etikettéről szól, de a nyájas olvasó sosem fogja megtudni, mit is ajánl Ogg Ángyi a kipróbált és jól bevált élettapasztalataiból, mert a szigorú és meglehetősen prüd szerkesztők kicenzúrázták majdnem a teljes szöveget. Csak ennyi maradt meg belőle az utókornak: „I think that if everyone was to follow these very simple rules, there would be more love in the world.”¹⁹

A Zárszó a vég pozíciójából talán már nem is a szöveg szerves tartozéka. Következtetéseként von le, lezár, búcsút int. Boszorkányunk is ezt teszi, remélve, hogy hasznos volt a vezetés, az olvasmány, hogy használhatók lesznek majd a vázlatok és tapasztalatok, mert élesben azért minden egy kicsit másképpen van, de ha mégis bajba kerülnénk, ne felejtünk el mosolyogni, az tőzből kilencszer még Ángyin is segített, s amennyiben a mosoly is bajba sodorta, az csak valami különleges kalamajka lehetett, amire később jóleső melegséggel gondolhatott vissza.

Mi pedig őszinte főhajtással tisztelgünk Ogg Ángyi előtt, és megbecsüléssel tekintünk arra a hihetetlen munkára, ami e rendkívül hasznos és módfelett szórakoztató könyv megírása mögött húzódik. A kiadónak pedig ezúton szeretnénk gratulálni ahhoz, hogy legyűrve minden ellenérzését és rossz szájízét, önmaga felett is győzelmet aratva kiadta e kéziratot. Reméljük, hogy a könyv eladásából befolyt összegből bőségesen ki tudják elégíteni Chrysoprase úr trolljainak minden, az elmaradt bérleti díjakra vonatkozó, óhaját. Hogy miért vagyok én ebben majdnem biztos? Szerintem a világ falja az ilyen kiadványokat. És a siker borítékolható.

forogtak, melyek szerint egyes varázslók épp a halottbúcsúztató bulijukon ették vagy itták halálra magukat; ez pedig felvet néhány aggasztó kérdést a Sorssal, illetve a Végzettel kapcsolatban.

18 „Ne feledd, ők is csak emberek, mindnyájan járnak vécére. Természetesen nem akkor, amikor te is ott vagy.” (Terry Pratchett et al.: *Nanny Ogg's Cookbook*, 168. old.)

19 „Úgy gondolom, ha mindenki követné ezeket az egyszerű szabályokat, sokkal több szeretet lenne a világban.” (Terry Pratchett et al.: *Nanny Ogg's Cookbook*, 173. old.)

POÓR MARIANNA

Az értelmezés fordulatai

Toni Morrison: A kedves

Az olvasó nem dönthet két egymásnak ellentmondó előföltevés, természetes és természetfölötti értelmezés között. (Todorov)

*Nem olyan történet volt ez, amit tovább kell adni.
Nem olyan történet ez, amelyet tovább kell adni. (Toni Morrison)*

The notion that mankind has progressed through a series of primitive stages of consciousness on his path to the present, and that these stages corresponded to concrete forms of social organization, such as tribal, slave-owning, theocratic, and finally democratic-egalitarian societies, has become inseparable from the modern understanding of man... For human history and the conflict that characterized it was based on the existence of „contradictions“: primitive man’s quest for mutual recognition, the dialectic of the master and slave, the transformation and mastery of nature, the struggle for the universal recognition of rights, and the dichotomy between proletarian and capitalist. (Francis Fukuyama: The End of History)

*I am a citizen of the universe. I am tired of borders and I am tired of walls.
(Gloria Anzaldúa)*

A posztkoloniális korszak kezdete a rabszolgaság eltörléséhez köthető, a posztkoloniális olvasatok pedig a másságból, a gyarmatosított identitásból fakadó ellentétes világnézet és tudat szülte feszültségeket értelmezik. A kritika egyik pozitív hozadéka, hogy az afrikai dimenzió is bekerül a nyugati irodalom kánonába. Toni Morrison *A kedves* című regénye hitelesen ábrázol egy történelmileg kitapogatható kort, ahol a rabszolgaság történetét valódi, lehetséges és fantasztikus elemekkel sűríti. A rabszolgaság bevégeztével kiaknázatlan ösztönöket, ingereket temettünk el, a rabszolga narratíva pedig a maga mítoszteremtő erejével megpróbálja mindezeket a felszínre hozni. A rabszolgaság inkább a kollektív, mintsem az egyéni tudat része, ugyanakkor az objektivitásnak ellenáll – a rabszolgaság nem objektivizálható. A regényben kétféle identitás rajzolódik ki: a gyarmatosító és a gyarmatosított identitása, a főszereplő, Sethe pozícióját e két lehetséges variáns közül a gyarmatosított identitás határozza meg. Nála többszörös kisebbséggel bíró lét mutatható ki, a multiplikálódott kisebbségi identitás pedig a történet megismerésére szolgáló modellként funkcionálhat, melynek rétegei:

1. fekete (nő) pozíciója
2. rabszolga (gyarmatosított identitás) pozíció

3. marginális pozíció a társadalomban – törvénszegő (gyermekgyilkosság)

4. a fekete közösségből (is) kiközösített pozíciója

Toni Morrison regénye 1855-ben történt valós események dekonstrukciója, amikor is Margaret Garner¹, a szökött rabszolga megpróbál végezni gyermekeivel kizárólag azért, hogy ne kelljen rabszolgasorban élniük. A *Kedves* című regényben Sethe kilenc hónapos terhesen megszökik Édes Otthonból fiaival és kislányával, akiket előre küld. Mielőtt elérné anyósa cincinnati-i házát (anyósa felszabadított rabszolga, akit Sethe férje, Halle váltott ki), életet ad negyedik gyermekének, majd a család – Halle nélkül – Cincinnatiban egyesül. Sethe életének 28 boldog napja következik, amit a Tanító, Édes Otthon kegyetlen tulajdonosának érkezése vet véget, aki magával akarja vinni Sethet és gyermekeit. Miután Sethe észreveszi a Tanító közeledését, úgy dönt, végez magával és a gyermekeivel, hogy megóvja őket mindazoktól a szenvedésektől, amiket Édes Otthon tartogat számukra. A fiúk túlélnek anyjuk gyilkossági kísérletét, viszont a kislány nem. Sethet Denverrel, az újszülött csecsemővel együtt börtönbe zárják. Innentől, Sethe és családja a meggyilkolt baba szellemének árnyékában él. A baba szelleme sokéves kísértésének egy titokzatos lány (lény?), Kedves megjelenése vet véget.

A történetben egy *gonosz* szellem van a házban, aki pusztá jelenlétével képes befolyásolni a sorsokat és döntéseket, Sethe fiai is a szellem nyomasztó jelenléte miatt hagyják el a házat². Velük ellentétben a szellem valakire pozitív hatással van: Sethe és Denver örülnek jelenlétének, ők a meggyilkolt lány szellemével azonosítják őt. A történetet sötét emlékek árnyékolják be, a szellemek jelenléte és eltűnése. Ezáltal, az olvasó a szereplőkkel együtt állandó mozgásra van kárthatatva: átlépni a valóság és valóságfeletti, a látható és láthatatlan határait. A lány, Kedves megjelenésével a baba szelleme elhagyja a házat, az ő felbukkanása pedig segít Sethe-nek túllépni a múlt okozta traumán, a múlt állandó kísértése és árnyéka helyett a jelen a tét. Kedves hirtelen feltűnése és távozása keretet ad a történetnek.

De kicsoda is Kedves?

Egy lehetséges olvasat szerint Kedves valójában a meggyilkolt gyermek, aki visszatért a túlvilágról, hogy megbosszulja önnön halálát. A baba szellemének jelenléte a házban, a babonák, illetve különböző külső jelek azt hitethetik el az olvasóval és a szereplőkkel – Sethe és Denver –, hogy Kedves a baba szelleme, aki testet öltött és visszajött kísérteni, illetve visszakövetelni azt, amitől megfosztották.³ Sethe és Denver mindketten kísérletet tesznek Kedves kisajátítására, mindketten birtokolni szeretnék a lányt, a hatalom és a vágy kontextusa a „gyarmatosított” pozícióban is megjelenik, mintegy visszajára fordítva a történelmet, a birtokoltból birtokló lesz: „Ő a leányom. Kedves. Az enyém. Értitek. Visszajött hozzám saját szabad akaratából, és nem kell semmit se magyaráznom. Nem volt időm előtte elmagyaráznom, mert gyorsan kellett csinálnom. Gyorsan. Biztonságos helyre kellett

1 Margaret Garner alakja az irodalmon kívül más művészetekben is tovább él: Thomas Satterwhite Noble *The Modern Medea* című festményén is az ő alakja jelenik meg, illetve 2005-ben *Margaret Garner* címmel opera is született.

2 A cincinnati-i ház a 124-es számot viseli, a 3-as szám kihagyása utal a harmadik, meggyilkolt gyermekre.

3 Sethe fékezhetetlen vizeleti ingere és Kedves csillapíthatatlan szomjúsága között szimbolikus kapcsolat állhat fenn: Sethe megszüli Kedvest, a Sethe-ből kiáramló vizelet („...mint egy ló... *sehogy sem akart elfogyni*”) pedig a magzatvízzel azonosítható.

In: Toni Morrison: *A kedves*, Novella, 2007, p. 90–91.

4 Uo.: p. 311., 318.

5 Uo.: p. 319., 326.

6 Tzvetan Todorov:
Bevezetés a fantasztikus irodalomba.
Budapest, Napvilág
Könyvkiadó, 2002.

7 Uo.: p. 189.

*juttatni, és én elküldtem oda, ahol biztonságban lesz. ... az én leányom. Ő az enyém.*¹⁴ Denver is előjogot formál a lányra: „Kedves a nővérem. Nyeltem a vérét az anyám tejével együtt... Ő az enyém. Kedves az enyém. Az enyém.”¹⁵

Egy másik értelmezés szerint Kedvesnek semmi köze Sethe meggyilkolt gyermekéhez, hanem egy afrikai rabszolga, aki megszökik az őt szexuálisan kihasználó fogvatartóitól. Az általa használt kezdetleges beszéd és nem kiforrott öntudat annak tudható be, hogy korán elszakadt az édesanyjától, aki öngyilkosságot követ el: a tengerbe veti magát a rabszolgákat szállító hajóról. Kedves, tévesen Sethe-t az anyjával azonosítja.

A regénynek tehát párhuzamosan több lehetséges értelmezése és olvasata van, Morrison is több lehetőséget kínál. Az egymásnak ellentmondó olvasatok ugyanakkor nem kizárják, hanem kiegészítik egymást: a jelentés soha nem egyértelmű, hanem egy folyamat eredménye, amit különböző pszichológiai és társadalmi okok befolyásolnak. Morrison regényében az igazság sosincs igazolva, sőt, az igazság rétegei több lehetséges verzióból építkeznek. Az olvasás ezáltal állandó nyomozás, tippelés, ami Kedves kilétére irányul. Kedves felbukkanása sok megválaszolatlan kérdést von maga után. Vajon Kedves a meggyilkolt lány, aki visszajött a túlvilágról, hogy belépjen anyja életébe? Valljuk be, az olvasó késztetést érez arra, hogy a ráció szabályait felrúgva Kedves alakját a házat kísértő baba szellemével azonosítsa (a regény ennél a pontnál rokonítható a fantasztikus elbeszélésekkel, Todorov Szolovjovra és Jamesre hivatkozva az ilyen művek értelmezésénél két lehetséges megoldást vonultat fel, amelyből az egyik valószínű és természetfölötti, a másik valószínűtlen és racionális⁶), hiszen az idegen nő ugyanazt a nevet viseli, amit Sethe a testével vásárolt – miután nemi aktusra kényszerült a sírkövessel, belevésette a sírköbe a „Kedves” (Beloved) nevet. A szellem-képet tovább erősíti az a tény, hogy a lány leírása nem teljes, sokkal kézzelfoghatóbb a hiány, sose láthatjuk az arcát, mindig árnyékban tűnik fel és elfordul a fénytől, a naptól. A lány megnevezésére a Kedves szót használják a szereplők, ugyanakkor gyakran előfordul, hogy csak utalás szintjén jelenik meg a diskurzusban, mutató névmások, és az „ő” személyes névmás által – a szellemeiket nem nevezzük néven. Gondoljunk csak Henry James *A csavar fordul egyet* című regényére, ahol a nevelőnőnek (és a gyermekeknek?) megjelenő szellemek nevét is névmásokkal helyettesítik. Vagy Kedves mégiscsak a rabszolgákat szállító hajó testileg és lelkiileg kihasznált szökevénye, a szexuálisan kiszolgáltatott lány, akit „kedvesnek” hívnak a sötétben? Ezt a verziót, illetve Kedves szexuális tapasztaltságát igazolja a lány látogatása Paul D-nél: „Azt akarom, hogy simogasd a lábam között... Meg kell érintened. Ott bent. És a nevemen kell szólítanod.”

Az értelmezés során egyre inkább arra megy ki a játék, ki NEM lehet Kedves. Az olvasó vágya, hogy leleplezze a valóságot, hiábavaló: maga is sodródik az események hálójában. Az olvasó belesüpped a regény nyomasztó világába, és amikor rádöbben, hova is került és

távolságot szeretne tartani a szöveggel, rájön, már túl késő, ő is világnak részesévé válik, a rabszolgamúlt mozaikdarabjainak összeillesztésén fáradozik. A képkockákat viszont bárhogy is rakjuk ki, a kép sosem lesz teljes, valamelyik részecske mindig ellentmond.

A történet értelmezését a narrátor sem szilárdítja meg. A történet azt sugallja, hogy minden dolgot másként lássunk és minden látás új narratívákat eredményez. A szereplők ugyan felidézik a múltat, viszont ez a múltkép bizonytalan, asszociációkkal teli sűrű massa, a történet megértéséhez kapcsolódó kulcsfontosságú események csak utalásszintjén kerülnek a történetbe, a csend olykor árulkodóbb, mint a kimondott szavak: „*megegyeztek abban, hogy ami volt, az kimondhatatlan*”⁸, a hiány mögött intenzív ottlét húzódik. Az olvasó és a narrátor szerepköre felcserélhető: a korlátozott, hiányos narratíva mindentudó olvasót feltételez.

A múlt és a jelen idősíkjai önkényesen váltogatják egymást, linearitásról nem beszélhetünk, a múlt eseményei egybeolvadnak a jellel, az olvasó következő feladata elkülöníteni és összerakni az idősíkokat. A szereplők képtelenek különválasztani a múltat a jelentől, a múltbeli események körvonalai egyre inkább elhalványulnak. Az emlékezés mindig újszerű, hiszen a felidézett tárgy, esemény már megtörtént, a múlt részese, ami a jelen kontextusában újabb jelentésmezőkkel bővül. A múlt kitörlésére akadnak kísérletek, de mindig újfent beigazolódik a rabszolgamúlt kitörölhetetlensége, ami végzetszerű, állandósult eleme a történetnek.

Kapszulák II, 2003, köztéri nyilvános automata, 320 x 120 x 240 cm, Budapest

Fotó: Ravasz Marián

MÉRY ERZSÉBET

Korkép és kórkép

Gondolatok Hajnóczy Péter *A parancs* című kisregénye kapcsán

1 „A párbeszéd helyzetébe kerülni...” (a szegedi Hajnóczy-konferencia alkalmából kiadott műsorfüzet) Szeged, 2008. 32. o.

2 Jánossy Lajos: *Az irodalom mint sors-esemény*. In: *A véradó. Hajnóczy Péter emlékezete*. Nap Kiadó, Budapest, 2003. 208. o.

Hajnóczy olvasása után az ember „hegeket visel örökre”¹ – írja a *Mozgó Világ* körinterjújában Tárnok Zoltán. Valóban, valami egészen különös érzés keríti hatalmába a Hajnóczy-szövegek megértésével próbálkozó olvasót. A meglehetősen nehezen értelmezhető írások újabb és újabb újraolvasásra készítetik a befogadót (még a gyakorlott olvasót is), miközben fáradhatatlanul keresi az olvasás során felmerült kérdéseire a választ.

Mikroelemzésem tárgyául *A parancs* című kisregényt, elbeszélést választottam, amely 1979-ben íródott, első ízben 1980-ban, a *Mozgó Világban* jelent meg, majd 1981-ben, Hajnóczy utolsó kötetében, a *Jézus menyasszonyában* kapott helyet, amelyet még a szerző rendezett sajtó alá. Hajnóczy korai halála után elsődlegesen nem a szövegeinek érdemi értelmezése kezdődött el, hanem valamiféle mítoszépítés, amelyhez deviáns életvitele és döbbenetes halála nagymértékben hozzájárult. Csakugyan, a Hajnóczy-szövegek jelentős része szinte „elviszi” az olvasót (sőt gyakran a kritikusokat is) az önéletrajzi értelmezés irányába. „Bármily módon közelítsünk is Hajnóczy Péter műveihez, bármiféle gondolati, poétikai, műfajproblematikai íveket, csomópontokat és fordulatokat különböztetünk meg, egy biztos és rendíthetetlen tartóoszlopot egyetlen interpretáció sem kerülhet meg. Ez maga az alkotói személyiség (persona). Ez a súlypont olyan nyomatékkal és önéletrajzi hitellel van jelen ezen írások majd mindegyikében, amelyre kevés példa akad a magyar irodalomban.”² Az életmű olvasása során bennem is számtalanszor felmerült a kérdés: Vajon tudhat az alkoholizmusról, a delírium tremens pokoli kínjairól ilyen érzékletesen írni olyan szerző, aki azt nem élte meg? Az Osiris Kiadónál 2007-ben megjelent gyűjteményes kötet időrendi sorrendbe állított írásaiból kristálytisztán kiolvasható a folyamat, az alkoholbeteg kórképe, amely nyílt témája az írásoknak. Hajnóczy prózája mégis az életrajzi olvasattól elvonatkoztatva lesz igazán rendkívüli. Alkoholista író volt, van (sőt lesz is) bármennyi, mégis ritkán jelenik meg mint téma írásaikban a „megélt alkoholizmus”. A *Jézus menyasszonyába* besorolt írások – *A parancs* is – viszont éppen abban különböznek az előzőktől, hogy Hajnóczy eltávolodik ettől az állandóan visszatérő témától, miközben szövegszerkesztési eljárásai is jelentős változást mutatnak. Mi készíteti őt a formabontásra? „(...)

szinte szétrobban a fejünk, amennyiben nem tudunk segíteni magunkon szélsőséges magatartási módokkal: agresszióval vagy meneküléssel.⁷³ Utolsó éveiben képtelen ebben a dimenzióban élni, képtelen elviselni a kort (és a kórt), a rendszert amelyben él, a világot, amely körülveszi. Az alkohol eszközzé válik számára a dimenzióváltásra, s mindez írásaiban is formaváltást igényel, az új tartalom szinte szétfeszíti, szétrobbantja az addig alkalmazott irodalmi formákat. „Hajnóczy a hetvenes évek magyar irodalmában fellépő új nemzedék, a 'Péterek' (Esterházy, Nádas, Lengyel, Hajnóczy) meghatározó tagja, ugyanakkor örökösen kívülálló 'ködlovagja' volt.”⁷⁴ A kortárs kritikusok még a legtehetségesebbként emlegették őt a „Péterek” sorában, aki lassacskán mégis lecsúszott a „besorolhatatlan” (érthetetlen és mellőzött) kategóriába. „A hetvenes évek végének, nyolcvanas évek elejének egyik legmeghatározóbb életműve Hajnóczy Péter nevéhez fűződik. (...) A halála utáni félszeg pusmogás rövid időszaka óta azonban az irodalomkritika érdemben alig vagy egyáltalán nem beszél róla, többnyire a névsorokból is kifelejtik. (...) A főcsoport irányát mások jelentették, illetve jelölték ki, s ebbe a képbe az a poétikai és metodológiai radikalizmus, amelyet a Hajnóczy-életmű demonstrált, nem fért bele, sőt az adott szempontból kifejezetten zavarónak tűnhetett.”⁷⁵ A posztmodern kánon nem sorolja be egyértelműen Hajnóczyt, a „kísérletezőt” látja benne, pedig hatása a posztmodernként besorolt szerzőkre nagyon is valószínű és nyilvánvaló.

„Utolsó alkotói korszakában a kollázs- és montázstechnika teljesen eluralkodott alkotói módszerén.”⁷⁶ „A *parancs* című kollázs valamennyi Hajnóczy-szöveg közül a legintenzívebben él az intertextuális szerkesztésmóddal.”⁷⁷ Az utóbbit oly mértékben alkalmazza, hogy a szöveg nyolcvan százaléka vendégszöveg: bibliai idézet, versrészlet, lexikális szócikk, levél, neonfelirat, versrészlet, a La Marseillaise francia szövege és magyar fordítása (Verseghy Ferencz), kotta, és slágerszöveg, himnusz, kalligramma, ima, parabola stb. Mindezeket egy szintén nehezen értelmezhető, de mégiscsak vezérfonalt nyújtó szöveg – kémsztori – köti össze, ami sekélyes cselekményével valamiféle szövegkohéziót teremt az intertextusok között is. Vendégszövegei szépirodalmi és nem szépirodalmi (pl. lexikon, utcai felirat stb.) citátumok, ugyanakkor a rendkívüli mennyiségű változatos szövegbetét mellett szinte megszámlálhatatlan mennyiségű „intertextuális nyomra” bukkanunk. „Az intertextualitás eljárása – legalábbis a hazai irodalomtörténet-írásban – egyértelműen a posztmodern jellegzetessége (...)”⁷⁸ – írja tanulmányában Kolozsi Orsolya. A posztmodern jellegzetessége az is, hogy a szövegek a történetiségtől a szövegszerűség irányába mozdulnak. Míg Hajnóczy korai szövegei magukon hordozzák a késő modernség stílusjegyeit, addig az utolsó írásokról már ez nem mondható el. A kollázs- és montázstechnika az avantgárd és főleg a neoavantgárd jellemzője. Talán nem túlzás azt állítani, hogy Hajnóczy ezen szövegei erősen kísérletező jellegűek, lehetetlenné teszik a passzív olvasást, sokkoló hatásukkal

3 Hajnóczy Péter: *A parancs*. In: Hajnóczy Péter összegyűjtött írásai, Osiris Kiadó, Budapest, 2007. 286. o.

4 Nagy Zsolt: *Az alkoholista gondolkodás és életvitel Hajnóczy Péter A halál kilovagolt Perzsiából című művében*. http://www.addiktologia.hu/article_pdf/35pdf

5 Székárosi Endre: *Nem-e van-e nem posztmodern sem (is)? In: Mi az, hogy avantgárd*. Magyar Műhely Kiadó, Budapest, 2006. 153. o.

6 Diószegi Olga: M. In: *A véradó. Hajnóczy Péter emlékezete*. Nap Kiadó, Budapest, 2003. 97. o.

7 Németh Marcell: *Hajnóczy Péter*. (Tegnap és Ma sorozat) Kalligram Kiadó, Pozsony, 1999. 134. o.

8 Kolozsi Orsolya: *Fasírtban az olvasóval? In: Hajnóczy-tanulmányok II*. Da Capo al fine. Lectum Kiadó, Szeged, 2008. 115. o.

9 Hajnóczy Péter:
l. m., 299–300. o.

10 Uo. 307. o.

11 Uo. 276. o.

12 Uo. 289. o.

szinte rákényszerítenek az aktív szövegalkotásra, értelmezésre. Hogy ez mennyire tudatos alkotói szándék nála, arra éppen *A parancsban* kapjuk meg a választ: „Minden írás közül azt szeretem csupán, amit valaki a vérével írt meg. Írj vérrrel: és megtanulod, hogy a vér lélek. Nem könnyen lehet idegen vért megérteni. Én gyűlölöm az olvasó naplopókat. Aki ismeri az olvasót, az semmit sem tesz többé az olvasóért. Még egy évszázadnyi olvasó – és bűzleni fog maga a lélek. Hogy mindenkinek szabad olvasni, idővel nemcsak az írást, de a gondolkozást is megrontja. (...) Ki vérrrel és mondásokban ír, az nem azt akarja, hogy elolvassák, hanem, hogy könyv nélkül betanulják.”⁹

Ami most a formát illeti, a szöveg tipográfiája is rendhagyó. Különböző betűtípusok, -nagyságok váltakoznak, kövér és félkövér betűk, dőlt betűs szövegek, idézőjellel jelzett szólamok (a hírszerző százas szólama, a láthatatlan hangszóró recsegő férfihangja, képvers, kotta, fénykép (az erdő fohásza) stb.

Sok szó esik a HP-kutatók körében Hajnóczy referencia nélküli címadásáról. *A parancs* esetében nem ez a helyzet. A százasos (fő-kertész) egy parancsra vár ellenséges területen. Leéli az életét, de a parancs nem érkezik meg. „Telnek az évek. Egy év. Nincs parancs. Kettő, három, tíz év: nincs parancs. Harminc esztendő: nincs parancs. Megöregszem: nincs parancs.”¹⁰ De nem csak ez a parancs jelenik meg (azaz hogy mégsem jelenik meg) a szövegben: a tízparancsolatra is van utalás, majd az új Megváltó, akiről nehezen lehet eldönteni, hogy valóban egy láthatatlan hangszóróból áradó hang, vagy csupán a százasos belső monológja, s aki az említett tíz helyett meglehetősen obszcén négyet jelöl meg.¹¹ Talán nem túlzás azt állítani, hogy a szövegben nem is a parancson van a hangsúly, sokkal inkább a „várakozás” toposza kerül előtérbe. Ez Hajnóczy szinte minden szövegére jellemző. Szereplői kivétel nélkül *várnak* valamire: a fiú Krisztinára vagy Marira, a férfi Á.-ra, az alkoholra, az ivásra, a roham végére stb. *A parancs* szöveghálója elég sűrűn átszőtt keresztény szimbolikával. Maga a Biblia is kiemelt szerephez jut, sőt rengeteg olyan intertextuális nyom jelenik meg az olvasó tudatában, amelyre a magyarázat szerintem a Bibliában keresendő. Szinte pajzsként használja a Bibliát, ha rálőnek, a zakója zsebébe helyezett könyv menti majd meg, s a kisregény végén mint „golyóálló könyvet” lapozza gondolatban(?) a százasos.

És akkor feltűnik a „zsidó macska”, amivel ismét alig tud valamit kezdeni az olvasó. A fekete városban, ahol örökké sötét van, ahol a virágzáshoz sok fényt igénylő Viharvirág (*Dimorphotheca*) se tud ki nyílni, ahol a gyufa lángja is fekete volt, sőt a gyertya is fekete lánggal égett, csupán a zsidó macska szeme világít sárgán (sárga csillog?). Csakis ő lát. A zsidó vallás egyik legjellemzőbb vonása az eszkatologikus váradalom. *A parancs* meglehetősen statikus történetéből is egy elodázott élet halálvárása olvasható ki, amely egyben lehetőség a kilépésre az élheteretlen dimenzióból. „Vajon a halál egy kezdet, vagy maga a Vég?”¹² – hangzik el a kérdést *A parancsban*.

Azt hiszem, nem tudom megkerülni a Hajnóczy-recepció kapcsán oly gyakran emlegetett és idézett első mondatot: „Sötét volt, mint egy fasírtban.”¹³ Honnan jön egy ilyen furcsa hasonlat? Azt, hogy a sötétségnek, a sötét szónak kiemelt szerepe van a szövegben (és ebben a mondatban), már tudjuk, de én úgy gondolom, hogy az a bizonyos „fasírt” se a véletlen műve. Mert mi is tulajdonképpen a fasírt? A legkülönbözőbb minőségű húsdarabkák egyneműsítése összedarálás útján. Mi, akik élünk a szocializmus éveiben, egész pontos párhuzamot tudunk vonni, sőt felismerjük a korképet (meg a sötétséget) abban a bizonyos „fasírtban”. A *győzelem*¹⁴ című vendégszövege is politikai parabola. A **vér** centrális motívumává válik a mesének: „A fagyaltot vérből készítette, a görény azelőtt mészáros volt a vadonban.”¹⁵ Pár oldallal odébb a Marsziliai ének magyar fordítása olvasható, amelyet a *vértanú* (és példakép) Hajnóczy József rendelkezésére fordított le Verseghy. A vér itt is szinte végigtocsog a szövegben: „vérszopó tirannusfajzat”, „véredbe mártja rút kezét”, „rontsunk, rontsunk e vérszomjúkra” (ez utóbbi refrénként háromszor megismételve). A nem szépirodalmi vendégszövegek jelentős része is elsősorban valamiféle korhangulat felidézését szolgálja. Ilyenek pl. a „MUNKÁSLEVELEZŐKI” vagy a „GŐZMOSODÁK PARANCSNOKSÁGA”, esetleg a „CIPŐTÁGÍTÁS – hazánk kiemelt ipara” neonfeliratok, a VERSENYTÁRGYALÁSI HIRDETMÉNY szövegei 17 000 méter koporsóbélés-sifon szállításához, valamint a lakótelepek, üzemek patkányirtási, egérirtási és fégérgirtási munkálataira. De korhangulatot idéz egy korabeli sláger szövege és kottája is: „Az én szívem, ha rádió volna”. Hajnóczy előszeretettel alkalmaz táncdalszöveg-betéteket egyéb írásaiban is. Ezt a „fasírtbéli sötétséget” I.-ben (a város egyetlen konkrét megjelölése a szövegben, amely valószínűleg Magyarországon, de legalábbis magyarok lakta területen található, hisz ott áll a szabadságharc hősének állított szobor) mintha Amerika és a távoli világok volnának hivatottak ellensúlyozni. Nem szépirodalmi intertextusokból (botanikai lexikonból idézve) tárul elénk Dél-, Közép- és Észak-Amerika pompás növényvilága, cserjék, bokrok, pálmaliliomok, yukkák és kaktuszok tudományos ismertetése. De csodás virágok nyílnak Kína, India, Japán, Madagaszkár, Brazília és Etiópia tartományaiban is. A főkertész gondolataiban, vágyaiban jelennek meg. Egy olyan világról adnak képet, ahol nyílnak a virágok, tehát nincs örök sötétség. Virágai és cserjéi egészen egzotikusak: narancsvirág, citromvirág, cseresznyevirág, pálmaliliom, viharvirág stb. És itt jelenik meg a vaka-vers is, amelyben már szépirodalmi intertextusként jelenik meg a „virág” motívum. Az erdő fohásza is a természetet hozza szövegközelbe és beleillik ebbe a vonulatba. Meglátásom szerint hátrázottan felfedezhető a szövegkohézió az intertextusok között is, ami átgondolt szerkesztésre utal. Szintén a nyugat köszön be a szövegbe: két magánlevél-betét Strassbourgból.

A végtelenségig folytathatnám az elemzést, hisz a vendégszövegek szerteágazó értelmezési síkokat nyitnak meg az amúgy jelenték-

13 Uo. 272. o.

14 Uo. 279. o.

15 Uo. 279. o.

telen történeti szálon belül és kívül egyaránt. Ez az újszerű (a '70-es évek végén még az volt) és roppant érdekes szövegalkotási módszer, művészetfelfogás azt eredményezi, hogy bármennyiszer veszi kézbe az olvasó a szöveget, sose jut(hat) el a megnyugtatóan kimerítő értelmezéshez.

Felhasznált irodalom

„A párbeszéd helyzetébe kerülni...” (a szegedi Hajnóczy-konfrenca alkalmából kiadott műsorfűzet) Szeged, 2008.

Diószegi Olga: M. In: *A véradó. Hajnóczy Péter emlékezete*. Nap Kiadó, Budapest, 2003.

Hajnóczy Péter: *A parancs*, In: Hajnóczy Péter összegyűjtött írásai, Osiris Kiadó, Budapest, 2007.

Jánossy Lajos: *Az irodalom mint sorsesemény*. In: *A véradó. Hajnóczy Péter emlékezete*. Nap Kiadó, Budapest, 2003.

Kolozsi Orsolya: *Fasírtban az olvasóval?* In: *Hajnóczy-tanulmányok II. Da capo al fine*. Lectum Kiadó, Szeged, 2008.

Nagy Zsolt: *Az alkoholista gondolkodás és életvitel Hajnóczy Péter A halál kilovagolt Perzsiából című művében*. http://www.addiktologia.hu/article_pdf/35pdf

Németh Marcell: *Hajnóczy Péter*. (Tegnap és Ma sorozat) Kalligram Kiadó, Pozsony, 1999.

Szkárosi Endre: *Nem-e van-e nem posztmodern sem (is)?* In: *Mi az, hogy avantgárd*. Magyar Műhely Kiadó, Budapest, 2006.

27m, 2008, Interaktív hanginstalláció, Providence

Fotó: Viera Levit

„felszabadult próza”

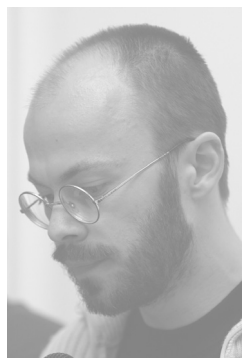
Hívószavak Cserna-Szabó András novellisztikájához¹

„Csipesz, kísérd fel ezt a fiatalembert a lakásáig, mert még új lakó és egy kicsit eltévedt, és éreztem, hogy árad ki az ajtón a kelkáposzta-főzelék halálos illata, a macska meg azt válaszolta a néninek, hogy természetesen, aztán az egyemeletnyi lépcső alatt elmesélte, hogy ők a nénival a kelkáposzta illatán élnek (...) meg hogy jó, ha tudom, hogy a macskák világtársadalmának legnagyobb vallása a Kelkáposzta Illat Egyháza, és ő is ehhez az ekléziához tartozik, én meg annyira meg voltam lepődve, mert hát nem mindennap dumál az ember egy macskával, hogy bevallottam neki, református vagyok (...), de egyben a vallásszabadság híve (...), de Csipesz nem hagyta, hogy végigmondjam, mert rögtön a lényegre tért, hogy ő tudja, hogy író vagyok, mire szerénykedni kezdtem, hogy hát én csak úgy írogatok, nem vagyok én igazi író, mire Csipesz azt mondta, hogy ők, ott a gyülekezetben nagyon szeretik az írásaimat, szinte falják a novelláimat” (92.)

¹ A jelen tanulmány 2009 májusában, a Petőfi Irodalmi Múzeumban rendezett JAK Tanulmányi Napokon hangzott el előadás formájában.

A fenti részletből nemcsak a kelkáposzta átható illata csap meg bennünket, hanem a Cserna-Szabó András-történetek jellegzetes atmoszférája is. Úgy gondolom, e rövid idézetben benne van minden, ami az immár hat kötetet maga mögött tudó szerző történeteire általánosan jellemző. Az alaphelyzet meglehetősen bizarr, nem nélkülözi a fantasztikumot, a párbeszéd tematizálja a gasztronómiát, a vallást és magát az írást, az irodalmat is, van benne humor, szellemesség, stílusa kiválóan érzékelteti az előbeszéd lendületét. Hozzátehetjük még, hogy egy ciklikusan szerkesztett, mondathatárok nélkül hömpölygő monológrol van szó, melyben utalások találhatók a kötet (*Levin körút*) más írásaira és a magyar illetve világirodalom szövegeire is.

Az ilyen jellegű „mintavételek” persze mindig egyszerűsítenek, mivel az ismétlődő, konstans elemekre fókuszálnak, és kevésbé foglalkoznak az – egyébként ugyanannyira fontos – eltérésekkel és kivételekkel; nagyobb szövegcsoportokkal operálnak, elhanyagolva a konkrét művek nyelvi és poétikai megformáltságának egyedi vonásait. Mindezekkel tisztában vagyok, mégis, vállalva a kockázatot, a hagyományos, kronologikusan haladó pályakép vagy a személyes kommentárokkal kísért kritikátörténeti áttekintés helyett egy inter- vagy hipertextuális logikát követő olvasónapló (ez régi mániám) kulcsfogalmi, hívószavai mentén haladva kísérek meg összegző jellemzést adni Cserna-Szabó András prózaművészetéről. Ezeket a hívószavakat tekinthetjük akár linkeknek is, melyekre ha „rákattintunk”, a szerző történeteinek szöveghelei ugranak elő. Ez utal már arra is, hogy nem lineárisan fogok haladni, hanem keresztül-kasul a szövege-

2 *Fél négy* (1998) = FN, *Fél hét* (2001) = FH, *Félelem és részketés Nagyhályogon* (2003) = FRN, *Levin körút* (2004) = LK, *Jaj a legyőzötteknek* (társ szerző: Darida Benedek, 2007) = JAL, *Puszibolt* (2008) = PB.

ken és a köteteken; ami viszont nem jelenti azt, hogy ne reflektálnék azokra a hangsúlyeltolódásokra és árnyalódásokra, melyek csak a megjelenés sorrendjét szem előtt tartó olvasás eredményeként rajzolódhatnak ki.

Jelen pillanatban, a szerző eddig megjelent munkái alapján², a következő hívószavakat tartom nélkülözhetetlenek Cserna-Szabó András prózáját jellemző: *Novella/ciklus, Gasztronómia, Filozófia, Populáris, Humor.*

Novella/ciklus

Cserna-Szabó András a kísérletező kedvű rövidpróza-szerzők közé tartozik. Műveiben a kultúra és az irodalom legkülönbözőbb rétegeihez tartozó hagyományokból merít ösztönzést, s novellái a történet-
szövevény módját, a narratív szövevény jellegét és témavilágukat tekintve is változatosak. Ez leginkább az első két kötetben és a *Levin körút*-ban jut érvényre, legkevésbé pedig a *Puszibolt*-ban. Példaként a *Levint* emelném ki: a kötetben olvashatunk mese-paródiát, Kafka-újraírásokat, csipkelődő hangú olvasónaplót a Krúdy-olvasás nehézségeiről, horrorisztikus eseményről beszámoló riportot, sci-fi-elemekkel tarkított ismeretterjesztő cikket, szertelenül kanyargó asztali monológot, történelmi személyeket és eseményeket szarkasztikusan kiforgató novellát, dicsőnek induló majd requiembe torkolló szöveget a törlőrongyról, eszmefuttatást az ízek és olvasmányok harmóniájáról vagy a tévékrimik és a vacsorázás kapcsolatáról stb.

Amennyiben a tematikus széttagolás helyett most a szövegek szerkezeti felépítésében érvényesülő sajátosságokra és bizonyos ismétlődő narratív megoldásokra összpontosítunk, elkülöníthetünk, a teljességre törekvő igénye nélkül, néhány novellatípust a Cserna-Szabó szövegüniverzumon belül. Elsőként az *önreflexív novellát* említeném: az *Egy nő azonosítása* (FN) vagy a *Küklopszhasú és Mákkirálynő* (FH) még ma is őrzik azt a frissességet, lendületet és felszabadult mesélőkedvet, amit a kritika az első két kötet megjelenése után olyan gyorsan üdvözölt a szerző írásműveiben. Ugyanez elmondható a *beszélszerű, szövegváltásokkal* vagy *elbeszélői kommentárokkal* tarkított *áradó monológokról* is (*A legnagyobb szentesi barokk metafizikus költő, A Kelkáposzta Illat Egyháza, a Puszibolt 22. számú története*), melyek az előzőkkel együtt a szerző legsikerültebb darabjainak tekinthetők. Nem mondható el viszont az olyan hosszabb, már-már *kisregényre nyújtó* elbeszélésekről, mint a *Taurus-köd*, ami túlírtnak és vontatottnak hat. Mintha a szerző is belátta volna, hogy ez a narratív forma nem kézhez álló a számára: a második kötet után többet már nem kísérletezett vele, s maradt a feszezebbre húzott, rövidebb történeteknél. Ugyancsak jellemző Cserna-Szabóra az *esszénovella*, amire leginkább a *Levin körút*-ban találunk sikerült példákat (*a 8 és fél legjobb dolog, amit magyar ember evés közben csinál*).

Jóllehet Cserna-Szabó András műfaja egyértelműen a novella és az esszé, már első kötetétől fogva megfigyelhetők nála a nagyobb kompozíciós egységekben – ciklusban, füzérben, tematikus elbeszélés-gyűjteményben – való gondolkodás bizonyos jelei. Az első két könyvében ez még csak óvatos tapogatózás inkább, mintsem egy kísérletező írói poétika markáns szövegténye. A *Fél* négyben ismétlődő motívumok (nevek, szófordulatok) és az *Esti Kornélt* idéző ciklusba-rendezés (*Kevab, Liza és a mágikus meggyomag*), a *Fél* hétben pedig egy vándorló szereplő (Paracelsusz) révén jönnek létre a novellánakon átívelő, a széttartást valamelyest mérséklő tematikus átkötések és áthajlások. Ezek azonban még nem vezetnek termékeny műfaji labilitáshoz.

A *Félelem és reszketés Nagyhályogon* már egy újabb lépést jelent az integratív(abb) kötetépítés megkezdett útján. A történetek összetartozásának érzését nagyban meghatározza a címben is jelzett közös cselekménytér: egy fiktív, ugyanakkor nem minden referenciától mentes falu, Nagyhályog. Ez utóbbi sajátosságok megerősítésében fontos szerepe van a könyv végén található *Jegyzeteknek*, melyek a település földrajzi, történelmi, szociológiai és néprajzi vonatkozásait adatolják, így igyekezvén megteremteni a dokumentumszerűség illúzióját. A tizenöt novella szereplői baráti vagy rokoni kapcsolatban vannak egymással, ezért egy-egy figura több történetben is felbukkan, hol főhősként, hol epizódszereplőként, hol csak az említés szintjén. Az életsorsok érintkeznek, kereszteződnek, továbbíródnak. Ennek a balzaci és a mikszáthi (*A jó palócok*) világépítkezésre egyaránt hajazó eljárásnak köszönhetően átjárók nyílnak egyik novellából a másikba, s végeredményként pedig betekintést nyerünk a képzeletbeli alföldi falu részben lehangoló, részben derűs, nemesgyászra viszont bizarr vagy egyenesen fantasztikus eseményekkel teli mindennapjaiba.

A *Puszibolt* megy el a legtovább a regényvé válás útján, anélkül, hogy az egymással összefüggő történetek valóban regénnyé érnének össze. A cselekménytér ebben az esetben is közös, de itt már több visszatérő, önálló történet(ekkel) rendelkező szereplő sorsa keresztezi egymást. Az előre- és visszautalások kidolgozottabbak. A sztorik egymásra való utaltságát erősíti továbbá a belső címek hiánya (a könyv számozott „fejezeteket” tartalmaz), valamint a „puszibolt” kifejezés ismétlődése is a könyv különböző helyein (12., 129., 151., 260.). Mindezek ellenére, ahogy utaltam már rá, mégsem mondanám regénynek Cserna-Szabó András legutóbbi kötetét. Fejezetek egy városka történetéből – talán ezzel az alcímmel tudnám leginkább jellemezni a könyv műfaji kétarcúságát. Nem olyan sűrűn szőtt a fejezetek közti motívumháló, s nincs központi cselekményszál sem, amely maga köré rendezné a rövidebb epizódokat. Az egyes „fejezetek” felvontatják a hely jellegzetes figuráit (nem egy portrészzerű felütéssel indul), viszont kevés köztük az olyan szereplő, akiről az egyes történetekben elszórt információk alapján összeállítható lenne egy viszonylag kerek élettörténet. Kivéteklént említhető a 11. majd a 22. „fejezetben”

felbukkanó Kífor Dániel. A legnagyobb eséllyel Badar Anna pályázhatna a főszereplői posztra, ő az, aki alkalmi narrátorként és mások által különféleképpen reflektált szereplőként számos történetben jelenik meg, többek között a 3. és az utolsó előtti, 26. „fejezetben” is, aminek köszönhetően egyfajta keretező funkciót is betölt. Mégis, töredékes a róla kialakítható portré, életének több lényegesnek tetsző mozzanata marad homályban (az sem kizárt, hogy a továbbírás lehetőségét hordozó szándékolt „elvarratlanság” esete forog fenn).

De nemcsak az adott kötetben szereplő történetek között igyekszik Cserna-Szabó átjárókat nyitni. Felfigyelhetünk a köteteken átívelő intertextuális utalásokra is. Ilyennek tekinthető mindjárt az első két (sőt három: *félelem*) gyűjtemény egymásra rímelő címe, illetve az is, hogy mindkét könyv egy önreflexív-metanarratív szöveggel nyit (ugyanaz elmondható a *Pusziboltról* is). A *Levin körút* egyik esszéjében az ún. karkai macskajaj meghatározó élményei közt említődik a „félelem és a reszketés” (128.). A Kierkegaard- és Thomson-allúzió az egy évvel korábbi (2003) novelláskötetet vonja szövegekői párbeszédbe, s ugyancsak erre a könyvre utal vissza a *Puszibolt* 27. számú története, amely, meglehetősen gúnyos hangot ütve meg, összefoglalja a *Keménykalap és krumpliorr* című novella szüzességét (252.). A kapcsolódások olykor áttételesebbek: a bolgár kalauz történetét újraíró *Kilencedik fejezet* (FH) a *Kevab, Liza és a mágikus meggy* (FN) nyolc történetből álló, „estikornélosan” inszenírozott ciklusának a folytatásaként is olvasható, legalábbis, ha a számszerű egymásra következő logikáját vesszük alapul. S végezetül megjegyezhető még, hogy bizonyos helyszínek (kocsma, presszó, lángossütő) és tárgyak (Szokol-rádió) ismétlődése is hozzájárul ahhoz, hogy az éppen újnak számító novellát olvasva úgy érezzük: a korábbi kötetek történeteiből már ismert vagy legalábbis azokra nagyon is emlékeztető világban járunk.

Gasztronómia

A *Fél négyben* még kevés az olyan novella, ahol az ételek és az evés érdemibb jelentésképző funkciót nyerne. Inkább csak a történeteket élénkítő elemként bukkan fel itt-ott néhány gasztronómiai motívum. A legemlékezetesebb az a hatalmas abált szalonna, amelyik a főhős, Végh János álmában megjósolja Szentés végét (*Apokalipszis, most*). A világvégére való utalás, stílusosan, a kötet utolsó novellájában is felbukkan, s újfent az étkezés fogalomköréhez kapcsolódik: G., a gasztroguru (aki egy gasztronómiai folyóirat tekintélyes szerkesztője) „precíz forrásokra” hivatkozva jelenti ki unokaöccsének: „Az a nagy bűdös helyzet, apikám, hogy ma van a világvége.” (186.)

A *Fél hétben* már valamelyest megszaporodnak a kulináris témájú elbeszélések, melyekben az evés, az ízek és az illatok szorosan kötődnek az erotikához. Ez is jelzi a szerző fokozott érdeklődését a – magyar irodalomban még mindig tabunak számító – test működése

és funkciói iránt. A gasztronómia és erotika összekapcsolása nemegyszer bizarr vagy abszurd hatáseffektushoz vezet, mely nem nélkülözi az obszcenitás elemeit sem. A kötet egyik legjobb novellája, a *Mentafagyalt* főszereplőjének annyira elvette a szerelem az eszét, hogy játékosul, csomagolással együtt falja sorra a Kinder-tojásokat, lángoló arcát pedig fagyott, félkész pacalokkal és előpanírozott csirkemellekkel próbálja hűteni (67.). Sajátos logikával jut végül arra az elhatározásra, hogy érzéseinek mélységét azzal fogja bizonyítani, hogy amennyire csak tudja, megalázza szíve hölgyét. Ennek érdekében, hogy minél kiábrándítóbb és visszatetszőbb legyen, hónalját záptojással, haját pedig disznózsírral keni be. (71.) Az áhított randevű végül nem számításainak megfelelően alakul, a meglepő zárlatból viszont megértjük, miért is történt említés a történet elején egy angol kannibál szörnyű tetteit ecsetelő cikkről... A *Taurus* ködben egy családját pornóregények írásából eltartó tollnok osztja meg velünk gondolatait a vagina ízének változásairól. Arról elmélkedik többek között, hogy „annak idején milyen sokízűek voltak a puncik, például meggylekvár ízűek, vagy a sóskára emlékeztetőek, babérlevél zamatiúk, ecetesek, őszibarackosak, birsalmásak, borsosak, vajízűek és lecsósak”, a Nagy Hőség beállta után azonban megszűnt ez az ízkvalkád, és mindegyik az „elharapott almamag ízéhez” vált hasonlatossá (21.). (Feltétlenül ide kíváncozik a *Levin körút* egyik esszéjének megállapítása: „a barack íze és illata ugyanis a női mellhez hasonlatos” 23.) Bár nem kötődik az erotikához, azért nem hagyható említés nélkül Paracelsus és a bányászok közös kocsmái zabálásának epizódja sem: a zsíros füstölt csülkők párája, a fogak közt elropanó borsszemek hangjától kísért önfeléd, borgőzös csámcsogás (*Trockij csontja*). Csoda, hogy nem üt át zsír a mondatok helyén.

Gasztronómia és erotika összekapcsolódását figyelhetjük meg a *Félelem és reszketés* egyik novellájában is (Nyolcadik). Ebben egy leszbikus párról van szó, amelynek egyik tagja szeretkezés közben eszik, s „a kéj legmagasabb tornyába felérve beleszipant a kólás pohárból kikandikáló szívószálba.” (107.) A nyögésekben és kéjes sóhajokban egyaránt benne van az étel, az evés és a szeretkezés gyönyöre. A test e kétfajta élvezetének összetartozását az is hangsúlyossá teszi, hogy az idézett esetben orális kielégítésről és kielégülésről van szó: „Bözse, miután elhajította a fogpiszkálót, rögvest nekiállt, hogy nyelvvel a Naszály tetejére röpítse Irént.” (uo.) A *Puszibolt*ban visszaszorol a gasztronómiai tematika, s csak egy-egy hasonlatban köszön vissza: „Olyan az asszony, mint a tej. Selymes, édes és ártatlan szórakozásnak tűnik, aztán se szó, se beszéd megsavanyodik, és úgy megfosat, hogy a lelked a porceláncsészére fröcsöl.” (46.)

Az eddigi példák csak előjátéknak, „gasztropettingnek” (LK: 33.) tekinthetők; az ezirányú kezdeményezések az alcíme szerint „hasnovellákat” és „gasztroesszéket” tartalmazó *Levin körútban* (2004) teljesebben ki a maguk műfaji és stílusbeli sokszínűségében. A magyar irodalmi gasztronómia legszórakoztatóbb és legszínesebb köny-

3 *Friss irodalmi hú-
sok. 24 fiatal ma-
gyar író válogatott
irodalmi falatkái.*
Szerkesztette:
Cserna-Szabó And-
rás. Budapest, Pallas
Stúdió, 2001.

véről van szó, mely véleményem szerint a legkiegyensúlyozottabb a Cserna-Szabó-kötetek között. Cselekményesség és a fogalmiság összzhatásából születnek ezek az egymással tematikailag rokon szö-
vegek, a szerző tehát kombinálja az elbeszélés és a komolykodó ér-
tekezés szövegformáló eljárásait. Újdonsága, hogy az ételek és az
evés nyelvi (narratív és értekező) reprezentációja képi elemekkel
egészül ki. Az ételkészítés folyamatát és az asztali örömeket meg-
örökítő fotókon kívül találunk itt könyvillusztrációkat, koridézó hirde-
téseket, reklámplakátokat, étlapokat, karikatúrát, graffitit, gyerekraj-
zot. A fényképek többsége az étkezés jellegzetes helyeit és társasá-
gi alkalmait mutatja be: éttermek, kivilágított kávéházak, családias
hangulatú kiskocsmák, zsúfolt ebédlők, füstös klubhelyiségek, puritán
kempingasztalok, szocreál büféspultok; nagy lakomák, ebéd utáni ej-
tőzések, söröző, borozó, pálinkázó férfiak, uzsonnázó rokonság, bog-
rácsos baráti összejövetelek. Egy irodalmi képeskönyvről van tehát
szó, ahol is a képek a szövegekben megjelenített (döntő részt már
egy múltbeli) világ atmoszféráját hivatottak még érzékletesebbé ten-
ni, vagy szerepük bizonyos referenciális utalások (személyek, épüle-
tek, tárgyak) vizualizációjában ragadható meg. Az esetek többségé-
ben alárendelődnek a szövegnek, kivételt képez a kötet és az eddigi
életmű leginkább önéletrajzi elbeszélése, a *Kis bolgár gasztronómia*,
ahol is a családi fotóalbum egymást követő darabjai történetképző
erőre tesznek szert: rövid képleírások egymásutánjából egy töredé-
kes emlékezés-narratíva alakul ki, melyben jól megfér egymással
nosztalgia és irónia.

A szerző egy fejezetben körbejárja a másnaposság problematiká-
ját is; a téma láthatólag tovább dolgozott benne, hisz három évvel a
Levin körút után egy egész könyvet szentelt neki. A Darida Benedek-
kel közösen írt *Jaj a legyőzötteknek* (2007) a receptgyűjtemény, a
szellemes irodalmi esszé és a kultúrtörténeti áttekintést ígérő képes
olvasókönyv sajátos ötvözete. A legkülönbébb idézetekkel és utalá-
sokkal ironikusan játszó, (szó szerint és átvitt értelemben is) színes és
szórakoztató olvasmány, mely írói életrajzok, életművek és szövegek
„katzenjammerológiai” újraírásában, parafrázálásában és szándékolt
túlértelmezésében érdekelt. Az áltudományos értekezés stílusa a
szlenges és vulgáris elemeket is magába foglaló könnyed társalgás
irodalmi imitációjának jegyében alakul. Jellegadó eljárásai a túlzás és
a sarkítás.

Végezetül említést kell még tenni a *Friss irodalmi hú-
sok* című ki-
adványról, melyet Cserna-Szabó szerkesztőként jegyez.³ A könyv 24
fiatal magyar író évessel és étkekkel kapcsolatos novelláját tartalmaz-
za. Az utószóban azt olvassuk – az akkor éppen a Magyar Konyhának
is dolgozó – szerzőnk tollából, hogy a felkérésre készült novellákkal
a magyar irodalomban „értékes múlttal rendelkező gasztronómiai
prózának” kívántak friss lendületet adni, mivel úgy tapasztalták, hogy
a közelmúltban kevés ilyen tárgyú elbeszélés jelent meg. Ma hozzá-
tehetjük, hogy a műfaj az azóta eltelt nyolc évben új színekkel és

ízekkel gazdagodott, elsősorban épp Cserna-Szabó András „hasnovelláinak” köszönhetően.

Filozófia

A filozófia szintén visszatérő, minden kötetben fel-felbukkanó referenciapontja a Cserna-Szabó-novellisztikának. A szerző ismert (Püthagorasz, Ficino, Spinoza, Kant, Kierkegaard) vagy fiktív filozófusok alakját, műveik címét, magvas gondolataikat idézi meg nem egy történetben; teszi ezt általában finoman ironikus vagy szarkasztikus hangnemben. A filozófia nevetségessé tételének⁴ különböző eljárásait figyelhetjük meg nála: 1. A bölcseleti regisztert nyíltan gúnyoló és fitymáló mondatok beiktatása: „a bölcslőhad elég kuszafejű népség” (PB: 5.), „ez mind afféle filozófus-hablaty, kába süketelés, fittyfütty. Se füle, se farka.” PB:10.). 2. Ismert filozófiai tételek parodisztikus átfogalmazása: „Ugyan, öreg, csak egyetlen komoly filozófiai kérdés van, a pina” (PB: 20.). 3. Filozófiai szövegrészeket bizarr rekontextualizációja: a *Juliska és Jancsi* (FRN) véres és meghökkentő eseménysorát ökeresztény szerzők (főként Origenész) műveiből vett idézetek ellenpontozzák. Az irodalmi „lejáratus” eszközei mellett meg kell még említeni a familiarizáció azon eljárásait, amelyek révén egy-egy filozófus alakja vagy gondolatrendszere közelebb kerül a hétköznapok világához. Példaként lehet említeni a JAL és a LK azon fejezeteit, amelyekben antik bölcselek evéssel vagy ivással kapcsolatos gondolatai idéződnek meg, illetve a *Mentafagylalt* zárójelenetét, ahol a feltámadt Marsilio Ficino egy kedélyes baráti borozás keretében számol be a történet megdőbbsent főszereplőjének, Bandinak az őt ért megpróbáltatásokról.

Populáris

Cserna-Szabó András minden kötetében találunk legalább egy (de inkább több) olyan novellát, amely a populáris irodalom egy-egy műfaját, művét, szerzőjét vagy szereplőjét idézi meg – egy alludáló hasonlat vagy pedig parodikus rájátszás segítségével. Leggyakrabban célbavett műfajok a krimi, a horror és a sci-fi.

Az *Elbitangolt, kuruc egy szív* a bűnügyi szűzsé elemeit használja fel (FN), s ugyanezt az eljárást figyelhetjük meg a *Puszibolt* több történetében is (eltűnés, csempészés, rejtélyes halálesetek, kihallgatás, nyomozás). A detektívtörténet hagyománya olykor beágyazott cselekményvázlatként köszön vissza a történetekben. A *Cirkuszhercegnő* elbeszélője imígyen minősíti írogató nagybátyja regénytervét: „Béla bácsi, ez olyan agatakrisztis. Vigyázz, nehogy a hajón meggyilkoljanak valakit, nehogy azután feltűnjön a sok firkász között egy öreg szatyor, esetleg egy belga balfasz...” (FN: 43.) A műfaj atyja, E. A. Poe is megkapja, ami neki jár: a *Puszibolt* egyik, éppen öngyilkosságra készülő szereplője nem akármilyen fiktív halálnemet eszel ki a

4 Ez viszont nem zárja ki, hogy a szövegek filozófiai vonatkozásait esetleg komolyan vegyűk. VÁRI György a *Fél hétről* írott kritikájában szerzőnk idő- és történelembölcseleti elképzeléseiről is értekeznek: <http://www.korunk.org/korunk/?q=n-ode/8&ev=2002&honap=9&cikk=7008>

számára, hogy a valódi, az író zsenijéhez méltatlan halál emlékét valamelyest feledtesse: Poe „Kempelen sakkjépevel játszik, a Törökkel, leleplezi a csalást, vagyishogy valaki rejtőzik a szerkezetben, ezért a vállalkozó, aki az automatát a matematikus fiától megvette, s most jó pénzért keresztül hurcolja a világon – megöli a poétát. Elteszi láb alól, majd hajóra száll, hogy a költő hulláját a gépben csempéssze ki Amerikából. Azután egy holdvilágos éjjel Európa felé, titokban az óceánba hajítja Poe élettelen porhüvelyét.” (20.) Kár, hogy ezt a történetet Cserna-Szabó, az ellőtt poénok miatt, már nem írhatja meg...

A *Levin-körút* egyik fejtegetésében az ételkészítés és – fogyasztás illetve a krimifilmek nézése közti mélyebb összefüggésekről olvashatunk: „(...) az étkezés az emberi élet egyik jelentős izgalmi állapot. Valami, amitől elválaszthatatlan a brutalitás. Mert amit ma megeszünk, azt tegnap meg kellett ölnünk, legalábbis az esetek túlnyomó részében. Nincs is szebb annál, mint hurkazabálás közben azt figyelni, vajon elkapja-e Derrick felügyelő a menekülő halálosztót. És a gyilkos mindig mi magunk vagyunk. Mi, akik ölnünk, hogy ehesünk.” (25.) A *Fejvadászokban* a főszereplőn keresztül a Drakula-mítoszt a Ceausescu házaspár kivégzését rögzítő filmfelvétellel kapcsolja össze a szerző (FN), s a vámpírtörténetekre játszik rá a *Valami a hagymás vérről* című, magát újságcikknek álcázó gyomornovellában is (LK). A három novellában is megjelenő kannibalizmus témája ugyancsak az irodalmi és a filmes horror-narratívák undorkeltő jeleit idézi fel (*Mentafágyalt, Világvelő, Medve feletti medve esete a malcpecsenyével*). A földet megszálló idegenek és az útutazás toposzait vonja ironikus játékba a *Taurus-köd* (FH), a *Smafu* (FH) és a *Kék Hold* (FRN) című elbeszélésekben.

Szólni kell még a zsánerfilmek világát felvillantó utalásokról. Ezek általában dekoratív, poénnak szánt hasonlatok. Például: „Mint egy James Bond-filmben, rúgások, ütések sorozata, közben Mari M. elsírja magát.” (*Kevab, Liza és a mágikus meggyamag*, FN: 145.) „(...) olyan csend volt, hogy harapni lehetett volna, akár egy western-filmben” (*Taurus köd*, FH: 25.). Előfordul azonban olyan eset is, amikor szorosabban kapcsolódnak a novella cselekményéhez. Így van ez az inváziós sci-fik kozmikus szereplőgárdáját felvonultató *Hús? Csont!* című novellában, melynek főhőse, Vendel „úgy érezte, mintha a kertből rögtön az X-aktákba lépett volna.” (FRN: 63.)

A populáris irodalom szövegei olykor a szereplők jellemzését szolgáló ikonikus vagy indexikus jelekként funkcionálnak. Az *I. M. P. S.* című novella főszereplője a következőképpen rajzolja meg harmadik felesége portréját: „Sokszor hamuzott a szőnyegre, Chandlert többre tartotta Agatha Christie-nél, és gyűlölte a házimunkát.” (FRN:183.) Harang Iván középiskolai tanár szintén Chandler-rajongó, van egy betanult szerepjátékuk a kocsmárosnéval, amikor is ő alakítja Philip Marlowe-t, a hölgy pedig az öreg tábornokot. Olyannyira szereti az amerikai krimiszerző regényeit, hogy miután meghal, kedvencével, a *Hosszú álmom* egy példányával temetik el (PB: 129.).

Humor

Szórakoztató, mulatságos, szellemes, olvasmányos, könnyed – gyakran elhangzó jelzők Cserna-Szabó András novellisztikájával kapcsolatban. Természetesen nem véletlenül, hisz egy olyan elbeszélővel van dolgunk, akinek kiváló humorérzéke van, s aki történeteivel mindeneke előtt szórakoztatni, mulattatni akar – azaz: meg akarja nevetetni a képzelt vagy valós⁵ közönségét. Milyen ez a humor és miből táplálkozik? Mindeneke előtt azt kell megjegyezni, hogy sokszínű, többféle írói fogás érdekelt a nevetés kiváltásában. Ha mégis sarkítani kell, akkor azt lehet mondani, hogy nem a finomkodó élc vagy a szellemes kétértelműség a Cserna-Szabó-féle humor védjegye, hanem inkább a vaskos szókimondás, az altesti komikummal (testnedvek, váladékok, nemi szervek) összefüggő vulgárizmusok célzott használata. Ez utóbbi eljárás gyakran összekapcsolódik stílustöréssel: elsősorban a fennkölt és az alantas, a választékos és a szlenges ill. vulgáris kifejezőmód közti hirtelen váltások csálnak mosolyt az olvasó arcára. A komikus hatáskeltés további eszközei a hol ötletes, hol viszont farszító szójátékok, valamint az olvasóval való összekacsintást szolgáló utalások, amelyek korabeli reklámokra és slágerekre, illetve klasszikus irodalmi művekre vonatkoznak. S nem feledkezhetünk meg a bizarr vagy egyenesen abszurd helyzetekről és a fantasztikus fordulatokról sem (megelevenedő superman, repülő disznó, beszélő sárkány stb.). Ez utóbbinak nem ártana a későbbiekben egy önálló „hívószót” szentelni.

5 KÁLMÁN C. György szerint a Cserna-Szabó-szövegek stílusbeli megformálásába belevetjük az írói felolvasások gyakorlata. A szerző tekintettel van a novellák majdani, hangos felolvasására, s ezért azon igyekszik, hogy mindvégig ébren tartsa az elképzelt hallgatóság (tehát nem feltétlenül az olvasó) figyelmét. Erre szolgál a nevetés kiváltásában érdekelt „apró petárdák” – viccek, poérok, rájátszások, meredek stílusváltások – alkalmazása. *A népmesélő.* Alföld 2002/7, 100-104.

Handiwork, 2006, Installáció, 200 x 550 x 590 cm, Prága

Fotó: Ravasz Marián

N. JUHÁSZ TAMÁS

A sci-fi filmek tudománya

Idegen (látvány)világok

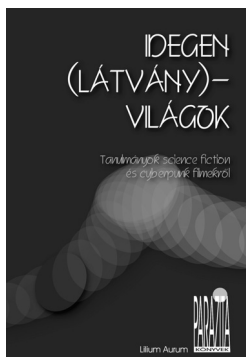
A 2008-as könyvhéten jelent meg az *Idegen (látvány)világok* című tanulmánykötet a *Parazita könyvek* sorozat harmadik darabjaként, a Lilium Aurum kiadó gondozásában. Mint azt maga az alcím is mutatja, egy gyűjteményhez van szerencsénk: *Tanulmányok science fiction és cyberpunk filmekről*, ám ez az alcím csupán sejtetni enged a mögöttes tartalmat. Ennél viszont sokkal többről van szó ebben az esetben. Maguk az alkotók ugyanis érdekes, tudományos megközelítésben értekeznek egy-egy, esetenként több filmről, s olykor ezek csupán példaként csatlakoznak a fő gondolatmenethez.

Manapság a sci-fi filmeknek és könyveknek egyaránt nagy keletje van a nézői-olvasói társadalomban, mindazok ellenére, hogy egyes magukat fontosnak tartó kritikusok ezt a műfajt kiszorították a kanonikus – felsőbbrendű – irodalomból. Sajnos, mivel sznob hozzáállásuknak köszönhetően nem ismerték fel a sci-fi potenciáljait, annak fontosságát, holott ezek az alkotások sokkalta közvetlenebbül kezelnek bizonyos problémákat, mint azt a „szépirodalom” bármikor is tehetné.

Saját megítélésem szerint ez a könyv kifejezetten a jövő iskoláinak szól – és egyetemeinek is úgyszintén –, akár tankönyvként is megállja a helyét. A lényeg, hogy megvan benne a potenciál, köszönhetően ennek a tudományos-vizuális megközelítésnek, ugyanis a mai fiatalabb korosztály sokkalta jobban épít a vizualitásra, mint az eddigiek, azonkívül egy tananyagot is könnyebb megtanulni, ha kapcsolatba tudjuk hozni valamilyen populárisabb filmmel – és az ezen belül elhangzott tudományos háttéranyaggal –, mintha csupán a pusztá tényközléssel találkozoznánk. Vegyük sorra az egyes tanulmányokat.

Az első írás Sz. Molnár Szilvia tollából származik – érdekes kifejezés, amikor ma már majdnem mindenki billentyűzeten dolgozik, szinte hozzákapcsolódva a rendszerhez –, és a *Virtuális teátrum* címet kapta. Sz. Molnár nagyon ügyesen felvezeti a kötetet azzal, hogy bemutatja a sci-fi filmek műfaját, hibáit, paradigmáit, és minden mást, ami a zsánerhez tartozik. Külön kiemelném ebből az írásból a science fiction filmekkel kapcsolatosan azt a részt, amelyben a műfaj önironikus imaginációit vitatja a szerző. Véleményem szerint ritkán találkozni mostanság hasonló stílusú írással, amely ilyen téren problematizálja ezen alkotásokat.

Kiss Gábor Zoltán *Műfaj- és ideológiakritika* című írása már egy konkrétan behatárolható korszakkal foglalkozik, a szerző a nyolc-

vanás, illetve a kilencvenes évek amerikai tudományos-fantasztikus történeteit tárgyalja. Ezen munka azonban nem csak bemutatja az akkori filmeket, hanem rámutat ezek önreflexív eljárásaira is.

Az ezt követő írás – Kiss Miklós „*Mintha beakadna Isten bakelit-lemeze*” című tanulmánya – már a tudományos fantasztkum egyik tematikájára tér ki, mégpedig az időutazásra. Megítélésem szerint veszélyes ezzel a témakörrel kapcsolatban írni, mivel – hasonlóan, mint a szerző – nagyon sokféle történethez lehet nyúlni – az összefoglalás skálája hatalmas, ugyanakkor maga a tárgykör, bár nem tűnik nehéznek, mégis az, és sok esetben ezt maguk a filmek okozzák. Ezek a produkciónak azok, amelyek sokféle módon játszanak el a múlt, illetve a jövő víziójának elgondolásaival és ezek felfejtésével – nincs két hasonló munka, mivel az alkotók általában másképpen képzelik azt el. Kiss Miklós mindezek ellenére egy könnyedén érthető munkát hozott létre, amely összefoglalja ezeknek a filmeknek a koncepcióit, és ügyesen rávilágít azokra a hatásokra, amelyek itt találhatóak, illetve egy-egy tematikai problémára és megoldásra.

Czifra Réka *Solaris – A tükröt tartó Másik* című munkája Stanislaw Lem *Solaris*ával foglalkozik, pontosabban annak adaptációival – Tarkovszkij 1972-es és Soderbergh 2002-es filmjével –, bepillantást engedve a feldolgozások eltéréseibe. Itt csupán annyit szeretnék megemlíteni, hogy készült egy korábbi orosz filmváltozat is 1968-ban.

Orcus neontüzeiben – The Blade Runner, A jövő mint sci-fi passió. Tillmann J. A. tanulmánya az android létről, pontosabban a replikáns létezésről szól. Ok illetve okozati összefüggésekről, és mindezeket belül a létezés értelméről. A kötetben található írások közül ez az egyik kedvencem, mivel a maga fesztelen stílusával egyszerűen találja az olvasó elé a filmhez kapcsolódó, és az abban található megválaszolatlan kérdéseket úgy, hogy mindezek mellett – és ezek fényében – az olvasó kap bizonyos válaszokat, ám maga a tanulmány is nyitott ilyen téren, mert elébe megy a továbbgondolhatóságnak.

Sz. Molnár Szilvia második munkája ebben a kötetben – *SOFTMO-DERN megTESTesülések* címmel – a cyberpunk filmek sajátosságaival és vizualitásával foglalkozik, igen egyszerűen, példákkal bemutatva ennek a „jelenségnek” a lényegét. Így tehát betekintheünk egyes jelenetek felépítésébe, illetve más jelenetek dekonstruktív szerkezetébe.

Sz. Molnár könnyed felvezetése után immáron beléphetünk a „Mátrixba” (a film megjelent 1999-ben) Klapcsik Sándor *Mátrixok és párhuzamos világok* című tanulmányának vezetésével. Ahogy Keserű József megjegyezte a kritikájában: ez az egyik legátfogóbb munka ebben a témában.¹ Ezzel a kijelentéssel nem is vitatkoznék, csupán azt tartom problémának, hogy túlságosan is összetett és igencsak mélyrehatóvá vált ez a munka, így aztán egyes kifejezéseivel „kirekeszti” az egyszerű olvasót abból, hogy megérthessen bizonyos, *Mátrixon* belüli eseményeket – bár gondolom, maga a szerző immár egy, a cyberpunk történeteket ismerő olvasó felé akart közelíteni. Ennek ellenére kiemelném a tanulmány negyedik fejezetét, amelyben a

1 Keserű József: *Virtuális teátrumok*, Új Szó, 2008. november 27., 10.

szerző sok mindent említ, ezúttal viszont a felhozott példák sokkalta könnyebben navigálhatóvá teszik az írását. Összegezve ezt a tanulmányt: csupán azoknak ajánlom, akik ténylegesen, komolyabban elmerültek a cyberpunk látomások vizuális olvasataiban, mivel egy laikus számára érthetlenné válhat és válik az egész.

Böhm Gábor soron következő írásában a *Star Trek* univerzum *Nem Ismert tartományába* kalauzolja el az olvasót. A szöveg első harmada bevezetés – mi is az a *Star Trek* –, a második része bemutatja a jövő képének elképzeléseit mint utópisztikus „államokat” az *Űrszeke*-rekben, míg a harmadik részében a borgi lét asszimilációjával, illetve a Csillagflotta (eredetiben *Star Fleet*) feladatával, szabályaival – amit a szereplők „néhány” esetben meg is szegnek – foglalkozik. Böhm Gábornak sikerült úgy megírnia ezt a tanulmányt, hogy a nem Trekkerek – így nevezik Amerikában a *Star Trek* fanatikus rajongóit – is könnyedén megérthetik mindazt, amiről szó van ebben a munkában.

Rácz I. Péter *Erőmegmaradás* című szövege egy másik nagy francishe-zel foglalkozik. Ezúttal a *Star Wars* filmek – ebben az esetben pontosabb kifejezés lenne a könyvekkel való kapcsolat – a téma. Maga az írás – amely eredetileg előadásként hangzott el – nagyon könnyed hangvétellel közelíti meg az univerzumi „Erő” sajátosságát, a karakterek szerepét, illetve a Jedik és Sith-ek kapcsolatát az Erővel, és determináltságukat a midichlorianok miatt (a midichlorianok olyan sejt szintű „élőlények”, melyeknek köszönhetően az Erő-használók képesek például tárgyakat mozgatni stb.). Éppen ennek a felszabaldult hangvételnek köszönhető, hogy ez a tanulmány legszórakoztatóbb része, például: „a harmadik részben egy kis nigger buzi pedig egyenesen a feketék és fehérek küzdelmeként mutatja be az alkotást...”, és még sorolhatnám. Maga a közvetlenség játszva teszi érthetővé azokat a dolgokat, amelyeket magukból a filmekből – vagy könyvekből – nem érthettünk meg, azonban ebből az írásból közelebb kerülhetnek hozzánk.

Befejezésként H. Nagy Péter egy komolyabb hangvételű írása zárja a kötetet. Ám a komolyabb hangvétel csak a cím – *Adaptív Organizmusok: Az Alien és a Pitch Black darwinista olvasata* – miatt értendő. H. Nagy olyan könnyedséggel kezeli a témát, mintha nem is kritikusként lenne jelen, hanem biológusként, és olyan példákat hoz fel, amelyek segítségével bármely laikus könnyűszerrel megértheti a lényegi vonatkozásokat a darwini tanítások és a címben szereplő filmek között.

Összességében, mint azt már a kritikám elején is megemlítettem, ez a könyv kifejezetten alkalmas lenne arra, hogy akár tankönyvként is funkcionáljon. Az írások sokrétűségének és változatosságának köszönhetően bárki megtalálhatja a neki megfelelő – akár kedvenc – részét ebben a gyűjteményben. Maguk az alkotók munkáin látszik, hogy kimondottan szeretnek filmekkel – és könyvekkel – foglalkozni, ugyanakkor a tudománnyal is. Ez a szeretet, kíváncsiság és érdeklődés volt az, amelynek köszönhetően létrejött ez a kötet, s amelyet éppen ezért csak ajánlani tudok mindenkinek.

CSERMAN JÓZSEF

Nagy utazás

Vámbéry Antológia 2009

A *Vámbéry Antológia 2009*-es válogatásával egy igen sokrétű olvasmány kerülhet az érdeklődők kezébe, immár tizenegyedik alkalommal. A szépirodalomtól kezdve egészen a tudomány egyes területeiig sok minden helyet kapott az antológiában. Feltehetnénk a kérdést, hogy mégis mi tartja össze ezeket az írásokat. A válasz Vámbéry Ármín munkásságában keresendő, akinek nevét a kötet is viseli. A híres utazó szellemisége évszázadokkal halála után is töretlen.

Az idei összeállítás – akárcsak az eddigiek – Hodossy Gyula érdeme, aki harminc szerző írását gyűjtötte össze. A kötet szerzői között találunk néprajzkutatót, költőt, de még orvostörténészt is, akiknek munkássága a már említett módon összeköthető Vámbéryvel.

Az írások egy jelentős részét a szépirodalmi alkotások képezik. A költemények tematikájukat tekintve, egészen különbözőek. Az internet, mint a mai modern társadalom elengedhetetlen része keveredik a szexualitással Ardamica Zoltán *Bettes-vers* című költeményében. Az életet más perspektívából, mintegy minimálban mutatja be Balázs F. Attila *Minimál* c. versében. Valóban ennyi lenne az életünk? Csak „teszek veszek vagyok”. Üde színfoltja a kötetnek Fellingner Károly verse, amely az *Ének az esőben* címet viseli. A létfilozófiai elmélkedés a versírás mikéntjére keresi a választ. Juhász R. József a maga „rokkós” stílusában találja az összefüggéseket a politika, a nyelv és a vízesés kontextusában. Aktuális politikai helyzet keveredik nyelvi-földrajzi játékokkal, mindez *Niagara Fal(l)s* cím alatt. Külön kiemelendő, hogy azon török költők versei is bekerültek az antológiába, akiket József Attila ihletett meg. Kemal Özer és Behcet Aysan versei magának a költőnek állítanak emléket. Pomogáts Béla a száz éve született Radnóti Miklós hányt-vetett sorsáról ír *Meredek út* címen. Barabás Zoltán, Hodossy Gyula, Kulcsár Ferenc, Tóth László, Ymeri Baki, Villapando Blanca, Villányi László, Zalán Tibor és Zirig Árpád versei, illetve Szászi Zoltán elbeszélő költeménye tovább gazdagítják az antológia értékét.

Még mindig a szépirodalomnál maradva, de a lírai műfajokat hátrahagyva, a kötet epikai alkotásainak jelentőségét is meg kell említeni. Az internet a prózába is begyűri, többek között „Emil” által. „Ímélezik a magyar” kezdi írását Jakubecz Márta. *E-mailek, ímélek, Emilek* című novellájában az olvasó akár saját magával is szembesülhet. Liszka József naplófeljegyzései az olvasást és magát az emberi

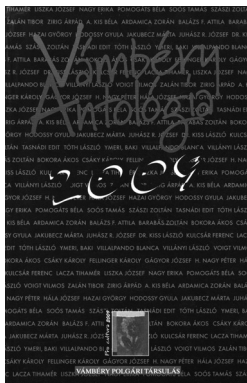

gondolkodást mintegy csodát mutatják be. Ennek ellenében olvasható Bokora Ákos *Állapot* című írása, amelyben gondolatfoszlányok cikáznak őrült nevetésről, legózásról... Nagy Erika a női táskák rejtelmeibe vezet be bennünket humoros története által, amely *A feneketlen gömböc* címet viseli.

A szépirodalmon kívül a tudomány területeiről is csemegézhetünk, ha nem is olyan bő terjedelemben, de mindenképpen minőségi írásokban. A nyelv- és néprajztudomány, de még a fizika területe is képviselteti magát az antológiában. Egy kritikus hangvételű írás a Magyar Nyelv Múzeumával és annak létevel foglalkozik. Szerzője A. Kis Béla, aki *Ritka előrelátás* címen írta le véleményét, elgondolkodtatva az olvasót a magyar nyelv mai helyzetéről, és a rá leselkedő veszélyekről. Csáky Károly, *Adatok Bori község néprajzához* című tanulmányában megismerteti az olvasót a helyi népviselettel, szokásokkal, mesterségekkel stb. A társadalmi élet szinte minden területét vizsgáló anyag ez, amely megpróbál komplex képet adni Bori község életéről. Gágyor József nemcsak egy érdekes, de szokatlan témát választott kutatásául: írása *A tallósi fenyítőház* életébe enged betekintést. Pontos képet kaphatunk az elítéltek mindennapjairól, az étkezési szokásoktól egészen a szókesi kísérletekig. Ha valaki nem ismerné az összefüggést a „kő” és a „pézn” között, az Hála József írása által „képhe” kerülhet. Az egysejtű nummulinák, ismertebb nevükön kőpénzekről olvashatunk, mindezt a Felvidék és Észak-Magyarországhoz kapcsolva. A tudományos leírást a kőpénzekhez kapcsolódó történetek, legendák színesítik. H. Nagy Péter a CERN genfi hadronütköztetője körüli félreértéseket igyekszik tisztázni. *Protonpöröly* című írását elsősorban azoknak a „szkeptikus” embereknek ajánlanám, akik rettegnek az armageddontól és az apokalipszistól. Véleménye szerint a technológiai szorongást az emberiség előbb-utóbb le fogja győzni.

Mivel az antológia egy híres utazó, tudós, polihisztor nevét viseli, nem lenne teljes az összkép, ha más igen jelentékeny emberek nem kapnának helyet ebben a gyűjteményben. Így olvashatunk dr. Dercsényi (Weiss) Jánosról, Kazinczy sógoráról, Dr. Kiss László írásában. Lacza Tihamér *Arab utazók és Ibn Battúta* utazásait, és ezen utaknak a különféle tudományokra gyakorolt hatásait foglalja össze. Még mindig az utazóknál maradva, megismerkedhetünk egy iraki tengerésztszittel, aki bejárta Brazíliát. Soós Tamás írásából kiderül, hogy a mai magyar tudományosság mennyire figyelmen kívül hagyja az arab utazók leírásait.

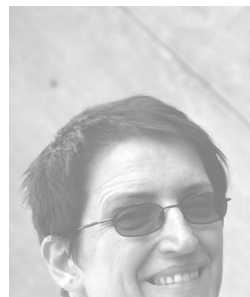
Végül magáról Vámbéryről is olvashatunk, Hazai György *Vámbéry Ármin helye a kortárs tudományban* című írásában. A szövegből megtudhatjuk, hogy a szerző miért tekinti az utazót a magyar tudományos élet egyik legellentmondásosabb személyiségének, valamint azt is, hogy miért fordult érdeklődése a Kelet felé. Munkái ma elavultnak hatnak, de „van egy pont, ahol Vámbéry Ármin jelen lehet a kortárs tudományban mint a progresszív hagyomány képviselője.”

Németh Ilona – public art

A hazai kortárs művészet meghatározó egyéniségeinek életművét kutatva csak elvétve találunk olyan kivételes esetet, amikor az első önálló kiállítás közvetve vagy közvetlenül előre vetítette a művészeti fejlődés további egy-két évtizedét. Németh Ilona (1963) első egyéni tárlata a *Feljegyzések a labirintusból* (1990) húsz év távlatából, mind a felhasznált médium, mind a gondolatiság szempontjából ilyennek minősíthető. Az intenzitás, az egyéni álláspont kommunikatív megfogalmazása, a befogadó aktivizálása és bevonása a műbe – azok az erények, amelyek végigkísérik eddigi pályáját. Az elismerések is jelzik ezt a rendkívüliséget, elsőként nyerte el magyarként Az Év Legjobb Szlovákiai Fiatal Képzőművész díját (1998) és első határon túli magyarként a Munkácsy Mihály díjat (2001), stb. A pozsonyi Képzőművészeti Főiskola docense, Dunaszerdahelyen él.

Két évtizedes munkásságának fontos eleme a térről, a mű közegéről való gondolkodás, annak mind fizikai, mind szociológiai és politikai értelmében. A public art szempontjából azok a korábbi Németh-művek a kulcsfontosságúak, amelyek már másfél évtizeddel ezelőtt a természetbe való beavatkozással, a land art stratégiáját követve keletkeztek, így pl. az *Elementáris objekt II.* (1994) vulvamotívuma a Tátrai Nemzeti Parkban. A luxembourgi városi parkban elhelyezett tűzoltó piros *Labdák* (2001) már a társadalmi kontextust erősítették és a közönség aktív jelenlétével számoltak. Már ezek a művek is jelezték, hogy köztérre nem csak hagyományos emlékműszobrot, hanem egyéb képzőművészeti alkotást is csak tágabb, akár művészetén kívüli összefüggések ismeretében lehet elhelyezni. Éppen ez az a sajátosság, ami a hagyományos köztéri művészet fogalmát már az 1960-as években bővítette a galérián kívüli képzőművészettel, amely a közösség aktuális, félve reflektált vagy éppen elhallgatott problémáira fókuszál. A helyspecifikus és kontextusfüggő kötetlen műfajú alkotások egyik célja aktivizálni az esztétikai és művészeti tapasztalattal nem rendelkező nézőket. A vitára, állásfoglalásra készítő művek nem egyszer a kisebbségi vélemény hangoztatását vállalják fel egy-egy fontos osztársadalmi kérdéssről. Nevezhetjük ezt jelenünk aktivizmusának vagy kritikai művészetének, ám mindvégig a művészetben, mégpedig annak kortárs változatán van a hangsúly. Németh Ilona public artos munkáira jellemző

a fenti általános leírás, Valencia és a budapesti Moszkva tér valós szociális és társadalmi problémáira reflektált a *Kapszulák I-II.* (2003), amikor a hajléktalanok és turisták számára csomagmegőrzőre emlékeztető, ám emberi létre alkalmas objektet a társadalmi kirekesztettség szempontjából legsérültebb helyszínen állított fel. A szociális reflexió mellett érvényesítette a magántörténelem és a média hírekből származó információk feldolgozását is. Nagyméretű reklámfelületre készített plakátokat, egy családtag történelmi stációit, a határmódosításokat hangsúlyozva (*Szabó Gyula, 2006*), ill. a közép-európai kis és nagy nemzetek versengését az *Európa közepe* (2006) címért. Az utóbbi három évben Németh Ilona kiélezettebb témákhoz nyúlt a szőnyeg alá söpört, tudatosan mellőzött társadalmi problémák láttatásával. Lakóhelyének, Dunaszerdahely interetnikus toleranciájának és társadalmi távolságtartásának állapotát a *DS Public Art* (2006) vállalta fel, a Bogardus-skála ez esetben a magyar, szlovák, roma és vietnami lakosság egymáshoz való viszonyát mérte, ill. tematizálta. A klasszikus lekérdező forma mellett 32 darab sárga tájékoztató táblát helyeztek el a belvárosban, s arra is négy nyelven feltüntették az „Elfogadna-e szomszédnak, férjnek, feleségnek, stb.” típusú kérdéseket a roma-magyar-szlovák-vietnami kölcsönösség helyi vizsgálatára. A reakcióból fényderült a kisebbségek másság iránti negatív viszonyára, a bezárkózásra való hajlamra, ugyanakkor egyértelművé vált a kortárs művészet elutasítása, mind annak formája, mind annak nyugtalanító tartalma miatt. Durvább volt a *BP Public Art* (2007) betiltása Budapesten, ahol csak néhány óráig túrték meg a cigány, zsidó, kínai, magyar és határon túli magyar viszonyrendszert, a toleranciát ill. annak hiányát tesztelő azonos négy nyelvű hirdetőtáblákat a VI. és VII. kerület legforgalmasabb Király utcájában. A tiltás önmagát a kérdésfelvetést hátrította el hatalmi eszközökkel. Az emlékmű kiszolgáltatottságát és egy közösség szembesítését végzi el Németh legújabb műve a *Tükör 2009*, amely a győri vasúti pályaudvar előtt álló 1848/49-es emlékmű fordítva visszahelyezett turulját láttatja eredeti pozícióból a városba érkező utassal hatalmas, kb. 40 négyzetméteres óriástükör felhasználásával. A társadalmi auto- és heterosztereotípiáknak tükröt állító projektek a szociológus Németh Szilvia, az objektok és installációk Ravasz Marián közreműködésével készültek.

DÍJAZOTTAK 2009

József Attila-díj

Csehly Zoltán

Quasimodo Emlékdíj

Tózsér Árpád

Bródy Sándor-díj

Hunčík Péter

Forbáth Imre-díj

Juhász R. József

Pulitzer Életműdíj

Gál Sándor

Turczel Lajos-díj

Vadkertý Katalin

Talamon Alfonz-díj

N. Tóth Anikó

Posonium Irodalmi Díj

Tózsér Árpád

Életműdíj

Zeman László

Életműdíj

Jakab István

Életműdíj

Ardamica Zorán

Szülőföld-díj

Perspektívaváltás a felvidéki magyar irodalomban (AB-ART)

Gyüre Lajos

Szülőföld-díj

Az alsószoknya alkonya (Madách-Posonium)

Hunčík Péter

Különdíj

Határeset (Kalligram)

Mizser Attila

Különdíj

Köz (Kalligram)

Simon Attila

Elsőkötetes szerzői díj

Telepesek és telepes falvak

Dél-Szlovákiában a két világháború között (Fórum Kisebbségkutató intézet)

Madách-díj

Ardamica Zorán

Különdíj

Perspektívaváltás a felvidéki magyar irodalomban (AB-ART)

Hunčík Péter

Különdíj

Határeset (Kalligram)

Juhász R. József

Különdíj

Szedd szét! (Nap Kiadó)

Vércse Miklós

Különdíj

Szlovák népmesék (Lilium Aurum)

A Szlovákiai Magyar Írók Társaságának tisztújító közgyűlése 2009. november 28-án zajlott le a párkányi Hotel Thermal konferenciatermében. A jelenlévők titkos szavazással **Hodossy Gyulát** választották meg a Társaság elnökének az elkövetkezendő három évre. A választmányban **Csanda Gábor, H. Nagy Péter, Vida Gergely, Juhász R. József, Mészáros András, Tóth László és Z. Németh István**, az ellenőrző bizottságban **Balázs F. Attila, Horváth Géza és Szalay Zoltán**, az etikai bizottságban pedig **Bodnár Gyula, Grendel Lajos és Péntes István** képviseli a tagság érdekeit.

MUNKATÁRSAINK

Benyovszky Krisztián (1975, Ipolyság) irodalomtörténész, kritikus, a Konstantin Filozófus Egyetem oktatója, a *Partitúra* c. folyóirat főszerkesztője. Legutóbbi tanulmánykötete *Kriptománia* címmel 2008-ban jelent meg. Érsekújváron él.

Cserman József (1983, Érsekújvár) középiskolai tanár. Muzslán él.

Hegedűs Orsolya (1974, Érsekújvár) a Konstantin Filozófus Egyetem oktatója és doktorandusza. Érsekújváron él.

Hushegyi Gábor (1959, Pozsony) művészeti író, kurátor, esztéta, a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeumának munkatársa. Pozsonyban él.

N. Juhász Tamás (1987, Komárom) a Selye János Egyetem hallgatója. Fűrön él.

Keserű József (1975, Párkány) irodalomteoretikus, kritikus, a Selye János Egyetem oktatója. Tanulmánykötete *Mindéz így* címmel 2009-ben jelent meg. Komáromban él.

Kocur László (1977) irodalomkritikus, újságíró, szerkesztő. Komáromban él.

Kulcsár Ferenc (1949, Szentes) költő. Legutóbbi verseskötete *Gyöngyök és göröngyök* címmel 2006-ban jelent meg. Dunaszerdahelyen él.

Lacza Tihamér (1948, Bátorkeszi) kutatóvegyész, kritikus, tudomány- és művelődéstörténész, publicista. Legutóbbi könyve *A pálya szélén avagy egy szigetlakó feljegyzései* címmel 2009-ben jelent meg. Pozsonyban él.

Méry Erzsébet (1966, Dunaszerdahely) könyvterjesztő és -kiadó, a Selye János Egyetem hallgatója. Somorján él.

Mészáros András (1949) filozófiatörténész, a Comenius Egyetem oktatója. Legutóbbi könyve *Mozgó halhatatlanság* címmel 2006-ban jelent meg. Bélvatán él.

Mócsai Gergely (1974, Budapest) költő, zenész (az Ekonomi frontembere). Legutóbbi verseskötete *Eleig* címmel 2005-ben jelent meg. Budapesten él.

H. Nagy Péter (1967, Budapest) irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő, a Selye János Egyetem oktatója. Legutóbbi kötete *Extrak* címmel 2008-ban meg. Érsekújváron él.

Németh Ilona (1963, Dunaszerdahely) Munkácsy Mihály díjas képzőművész, a pozsonyi Képzőművészeti Főiskola oktatója. Dunaszerdahelyen él.

Poór Marianna (1985, Galánta) a Konstantin Filozófus Egyetem doktorandusza. Dunaszerdahelyen él.

Szigeti László (1949, Dunaszerdahely) író, közíró, könyvkiadó, szerkesztő. Dunaszerdahelyen él.

N. Tóth Anikó (1967, Zseliz) író, irodalomtörténész, a Konstantin Filozófus Egyetem oktatója. Legutóbbi könyve *Tükörkönyv* címmel 2008-ban jelent meg. Ipolyságon él.

Tóth László (1949, Budapest) költő, kritikus, szerkesztő. Legutóbbi könyve *Egy öngyűjtő feljegyzései* címmel 2009-ben jelent meg. Dunaszerdahelyen él.

Pablo Urbányi (1939, Ipolyság) prózaíró. Legutóbbi, magyar fordításban megjelent regénye: *Isten állatkertje*, 2007. Ottawában él.

Veres István (1984, Érsekújvár) prózaíró, biztonsági őr. Az Év Irodalmi Alkotása 2008 pályázat győztese volt. Pozsonyban él.

Vida Gergely (1973, Komárom) költő, irodalomtörténész, kritikus, középiskolai tanár. Legutóbbi verseskötete *Rokoko karaoke* címmel 2006-ban jelent meg. Nyáradon él.

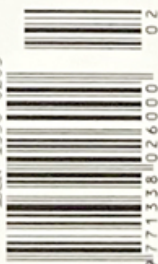
OPUS az iskolákban

A folyóirat idei három számát a SZMÍT ajándékba adja a tagságnak, az irodalmi szervezeteknek, a folyóiratszerkesztőségeknek, kétszáz példányt pedig az iskoláknak. Köszönet illeti meg a Szlovákiai Magyar Szülők Szövetségét, hogy saját költségén eljuttatja a lapot az iskoláknak.

ISSN 1338-0265

9 771338 026000 02